Gorgias

Title page

GORGIAS

[sau despre retorică]

CALLICLES SOCRATE CHAIREPHON GORGIAS POLOS

CALLICLES Este o vorbă, Socrate, că trebuie să soseşti ultimul la război şi la bătălie.

SOCRATE Oare chiar aşa, cum se zice, am ajuns şi noi1, prea tîrziu, după petrecere?

CALLICLES Şi încă după ce petrecere minunată! Chiar adineauri Gorgias ne-a înfăţişat2 o sumedenie de lucruri frumoase.

SOCRATE Pentru asta, Callicles, vinovat este numai Chairephon care ne-a făcut să zăbovim în agora.

CHAIREPHON Nu face nimic, Socrate, tot eu voi îndrepta lucrurile, căci Gorgias, fiindu-mi prieten, are să ţină pentru noi altă cuvîntare, dacă vrei, acum, dacă nu, altădată.

CALLICLES Cum aşa, Chairephon? Socrate doreşte să-l audă pe Gorgias?

CHAIREPHON Tocmai pentru asta am şi venit.

CALLICLES Să ştiţi că puteţi veni la mine oricînd vreţi. Gorgias este oaspetele meu şi vă va ţine cuvîntarea.

SOCRATE Eşti foarte îndatoritor, Callicles. Crezi, însă, că are să discute cu noi? Vreau să aflu care este puterea artei lui, ce susţine şi ce te învăţăcel3. Cît despre cuvîntare, ar putea s-o ţină, aşa cum spui, altădată.

CALLICLES Cel mai bine ar fi să-l întrebi chiar pe el, Socrate, căci tocmai aceasta avea în vedere în cuvîntarea lui. Cerea,adineauri, celor dinăuntru să-l întrebe tot ce vor şi spunea că va da răspuns la toate4.

SOCRATE De minune, Chairephon, ia întreabă-l tu !

CHAIREPHON Ce să-l întreb?

SOCRATE Ce este el.

CHAIREPHON Ce vrei să spui?

SOCRATE în cazul în care ar fi meşter de încălţăminte, ţi-ar răspunde fără îndoială că este cizmar. Acum pricepi ce vreau să spun?

CHAIREPHON Pricep şi am să-l întreb. Spune-mi Gorgias, e adevărat ce zice Callicles? Susţii că poţi răspunde la orice întrebare ţi se pune?

GORGIAS Este adevărat, Chairephon. Exact acest lucru

afirmam acum cîteva clipe şi îl afirm din nou, că de mulţi ani nimeni nu m-a mai întrebat vreun lucru neaşteptat,

CHAIREPHON Atunci, Gorgias, o să-ţi vină uşor să-mi răspunzi.

GORGIAS Ai prilejul să mă pui la încercare, Chairephon.

POLOS Pe Zeus, aşa e, dar dacă vrei, Chairephon, încearcă-mă pe mine. Gorgias trebuie c-a ajuns la capătul puterilor, atît de mult a discutat pînă acum.

CHAIREPHON Ce vorbeşti, Polos? Crezi că ai să-mi răspunzi mai bine decît Gorgias?

POLOS Ce-ţi pasă, din moment ce am să-ţi dau satisfacţie?

CHAIREPHON Cîtuşi de puţin nu-mi pasă. Fiindcă aşa doreşti, răspunde-mi!

POLOS întreabă!

CHAIREPHON Te întreb. Dacă Gorgias ar cunoaşte profesiunea fratelui său, Herodicos, cum ar fi nimerit să-l numim? Oare nu la fel ca pe acesta?

POLOS Desigur.

CHAIREPHON în acest caz, ar fi potrivit să-l numim medic.

POLOS Bine înţeles.

CHAIREPHON Iar dacă ar practica arta lui Aristophon, fiul lui Aglaophon, sau a fratelui acestuia5, cum ar fi indicat să-l numim?

POLOS Pictor, fără îndoială.

CHAIREPHON Prin urmare, în ce domeniu este el specialist şi cum ar fi potrivit să-l numim?

POLOS O, Chairephon, multe sînt artele omeneşti ce se descoperă din experienţe pe calea experienţei. într-adevăr, experienţa face ca existenţa noastră să decurgă conform artei, iar lipsa experienţei o lasă pe seama întîmplării. Cu fiecare dintre aceste arte, unii se ocupă într-un fel, alţii într-alt fel, însă cu cele mai alese se ocupă cei mai aleşi dintre oameni. Gorgias, care este unul dintre aceştia, şi-a ales cea mai frumoasă dintre arte6.

SOCRATE Se vede, Gorgias, că Polos este pregătit de minune pentru a ţine discursuri, dar nu se ţine de ce a promis lui Chairephon.

GORGIAS Cum aşa, Socrate?

SOCRATE Am impresia că nu prea i-a răspuns la întrebare.

GORGIAS Dacă vrei, întreabă-l tu însuţi.

SOCRATE N-o fac. Dacă ai vrea să-mi răspunzi tu, cu mult mai plăcut mi-ar fi să-ţi pun întrebări. Din cele spuse, este clar pentru mine că Polos este mai versat în aşa-numita retorică decît în dialectică.

POLOS Pentru ce, Socrate?

SOCRATE Pentru că, Polos, întrebîndu-te Chairephon în ce este specialist Gorgias, i-ai lăudat arta ca şi cum ar contesta-o cineva, însă n-ai răspuns care anume este.

POLOS Nu am răspuns că este cea mai frumoasă?

SOCRATE Ba chiar aşa. însă nimeni nu te întreabă cum este arta lui Gorgias, ci care este ea şi cum trebuie să-l numim pe Gorgias. Aşa cum mai înainte, la cele întrebate de Chairephon, ai răspuns precis şi scurt spune şi acum tot aşa, care este arta lui Gorgias şi ce nume să-i dăm lui. Mai bine, Gorgias spune-ne tu însuţi cum trebuie să te numim şi în ce artă eşti specialist?

GORGIAS în retorică, Socrate.

SOCRATE Atunci trebuie să te numim retor?7

GORGIAS Şi încă un bun retor, Socrate, dacă vrei să mă numeşti „ceea ce mă mîndresc că sînt", cum zice Homer.

SOCRATE De bună seamă că vreau.

GORGIAS Numeşte-mă, atunci.

SOCRATE Oare putem spune că eşti capabil să-i faci oratori şi pe alţii?

GORGIAS Acest lucru eu îl susţin nu numai aici, ci pretutindeni.

SOCRATE în acest caz vrei, Gorgias, să ne continuăm ca pînă acum dialogul, întrebînd şi răspunzînd şi să amînăm pentru altădată discursurile de mărimea celui început de Polos? Dar să nu dezminţi ceea ce promiţi şi să fii dispus să răspunzi scurt la întrebare.

GORGIAS Sînt unele răspunsuri, Socrate, care te obligă să ţii lungi discursuri, totuşi am să încerc să fiu cît mai concis cu putinţă. încă şi cu aceasta mă laud, anume că nimeni nu spune mai multe lucruri în mai puţine cuvinte decît mine.

SOCRATE De aceasta şi este nevoie, Gorgias. Să-mi faci acum dovada conciziei tale, iar altădată a amplorii tale.

GORGIAS Aşa voi face, şi vei spune că n-ai mai auzit un om atît de scurt la vorbă.

SOCRATE Fie. Tu spui că eşti specialist în arta retorică şi că poţi să faci oratori şi pe alţii. însă cu ce anume se ocupă

retorica? Ţesătoria se ocupă cu lucrarea hainelor, nu-i aşa?

GORGIAS Desigur.

SOCRATE Şi muzica cu creaţia melodiilor?

GORGIAS Desigur.

SOCRATE Pe Hera, Gorgias, sînt încîntat de răspunsurile taie fără pereche de scurte.

GORGIAS Sînt convins, Socrate, că fac lucrul acesta cum se cade.

SOCRATE De acord. Hai, de-mi răspunde tot aşa şi cu privire la retorică, cu ştiinţa căror lucruri anume se ocupă

ea?

GORGIAS A cuvîntărilor.

SOCRATE Care anume, Gorgias? Cele care arată cum se tratează bolnavii pentru a fi vindecaţi?

GORGIAS Nu.

SOCRATE Atunci retorica nu are în vedere toate soiurile de cuvîntări.

GORGIAS Nu, fără îndoială.

SOCRATE însă îi face pe oameni capabili să vorbească.

GORGIAS Desigur.

SOCRATE Şi bineînţeles să şi gîndească ceea ce vorbesc?

GORGIAS Fireşte.

SOCRATE Aşadar, medicina, despre care vorbeam adineauri, te face apt să gîndeşti şi să vorbeşti despre bolile oamenilor?

GORGIAS Fără doar şi poate.

SOCRATE Atunci şi medicina se ocupă de cuvîntări.

GORGIAS Desigur.

SOCRATE Şi anume cele care se referă la boli?

GORGIAS întocmai.

SOCRATE Iar gimnastica, cu cuvîntările despre buna stare şi reaua stare a trupurilor?8

GORGIAS Negreşit.

SOCRATE Şi tot aşa este şi cu celelalte arte, Gorgias. Fiecare din ele are ca obiect acele cuvîntări care se referă la lucrul cu care se ocupă respectiva artă.

GORGIAS Aşa se pare.

SOCRATE Pentru ce, deci, nu numeşti retorice şi celelalte arte, care se folosesc de cuvînt, din moment ce numeşti retorică arta care are ca obiect cuvîntările?

GORGIAS Pentru că, Socrate, întreaga ştiinţă a celorlalte

arte, ca să zic aşa, are în vedere operaţiile manuale şi alte acţiuni de acest fel, în timp ce retorica nu se îndeletniceşte cu asemenea operaţie manuală, ci întreaga ei activitate şi împlinire se realizează prin cuvinte. Pentru acest motiv consider eu că, pe bună dreptate, retorica este arta discursurilor.

SOCRATE Oare pricep eu sensul denumirii tale? Poate că mă voi lămuri mai bine. Ia răspunde-mi: Există tot felul de arte, nu-i aşa?

GORGIAS Da.

SOCRATE Dintre toate aceste arte, cred eu, unele folosesc acţiunea în mare măsură, neavînd nevoie decît de puţine cuvinte, altele chiar de nici un cuvînt, pentru că activitatea lor se realizează în tăcere, aşa cum este cazul picturii, sculpturii şi al multor alte arte. La asemenea arte mi se pare că te referi spunînd că ele nu sînt retorică. Nu-i aşa?

GORGIAS îţi dai cu părerea cum nu se poate mai bine, Socrate.

SOCRATE Există însă şi alte arte la care cuvîntul este totul, iar la acţiune, ca să zic aşa, nu recurg deloc sau prea puţin, cum sînt aritmetica, calculul9, geometria, jocurile de noroc, şi alte multe arte, dintre care unele au cam tot atîtea cuvinte cîte acţiuni, dar majoritatea au mai multe cuvinte, iar activitatea şi vigoarea lor rezidă pe de-a-ntregul

în cuvinte. îmi face impresia că printre acestea din urmă aşezi tu retorica.

GORGIAS Ai dreptate.

SOCRATE însă eu cred că pe nici una dintre ele nu vrei s-o numeşti retorică şi că de fapt nu asta ai vrut să se înţeleagă spunînd că retorica este arta a cărei putere stă în cuvînt, căci atunci te-ar putea interpela un amator de subtilităţi: „Tu spui, Gorgias, că aritmetica este retorică?" însă eu cred că tu nu numeşti retorică nici geometria şi nici aritmetica, a GORGIAS Ai dreptate să presupui şi să crezi asta, Socrate,

SOCRATE Atunci du pînă la capăt răspunsul pe care ţi l-am cerut. De vreme ce retorica este una din acele arte care se folosesc în mare măsură de cuvînt, deopotrivă cu altele de acest soi, încearcă să-mi precizezi obiectul retoricii, a cărei forţă stă în cuvinte. Să zicem că m-ar întreba cineva, în legătură cu oricare dintre artele de care am vorbit: „Ce este aritmetica, Socrate?" Eu i-aş răspunde, ca tine adineauri, că este o artă care se

realizează prin cuvînt. Iar dacă m-ar mai întreba: „Cu ce se ocupă?", i-aş răspunde că se ocupă cu numărul par şi impar, cu mărimea fiecăruia. Dacă m-ar întreba apoi: „Ce numeşti tu arta calculului?", i-aş răspunde că şi aceasta este una dintre artele care se realizează în întregime prin cuvinte. Şi dacă m-ar întreba din nou: „Cu ce se ocupă ea?", i-aş răspunde, ca în adunarea poporului, că „în toate celelalte privinţe"10 calculul este tot una cu aritmetica, de vreme ce se ocupă cu acelaşi lucru, cu numerele pare şi impare, că diferă de aritmetică numai întrucît cercetează mărimea numerelor pare şi impare fie în raport cu ele însele, fie unele în raport cu celelalte11. Iar dacă m-ar întreba cineva de astronomie, şi eu i-aş spune că şi aceasta reduce totul la cuvinte, ar replica : „Dar cuvintele astronomiei la ce se referă, Socrate?", i-aş răspunde că la mişcarea astrelor, Soarelui şi Lunii, la viteza unora faţă de celelalte.

GORGIAS Ai răspunde corect, Socrate.

SOCRATE Fă şi tu la fel, Gorgias. Retorica este tocmai una dintre artele care săvîrşesc şi împlinesc totul prin cuvinte! Nu este aşa?

GORGIAS Aşa este.

SOCRATE Spune-mi la ce se referă ele, care anume este lucrul pe care-l au în vedere discursurile ce ţin de retorică?

GORGIAS Cele mai mari şi cele mai bune dintre lucrurile omeneşti, Socrate.

SOCRATE Acum iar spui ceva discutabil şi cîtuşi de puţin limpede. Cred că ai auzit la ospeţe oameni cîntînd acel scolion12, în care fac socoteala că cel mai bine-i să fii sănătos, al doilea să fii frumos şi al treilea, cum spune poetul scolionului, să fii bogat şi cinstit.

GORGIAS Am auzit, dar ce vrei să spui prin asta?

SOCRATE Că acum îţi ridici împotriva ta pe producătorii bunurilor lăudate de autorul scolionului, pe medic, pe pedotrib şi pe comerciant. Cel dintîi, medicul, ar zice: „Socrate, Gorgias te amăgeşte, căci nu arta lui face cel mai mare bine oamenilor, ci a mea." — Iar dacă l-aş întreba: „Ce eşti tu, de susţii acestea?", ar răspunde pesemne că este medic. — „Ce spui tu? Oare obiectul artei tale este cel mai mare bine?" — „Cum să nu fie sănătatea, Socrate?", probabil că ar răspunde. „Există pentru oameni vreun bine mai mare decît sănătatea?" Dacă, după el, pedotribul ar zice: „M-aş mira şi eu Socrate, dacă Gorgias ţi-ar dovedi că

binele artei lui este mai mare decît al artei mele", la rîndul meu i-aş zice: „Tu cine eşti, omule, şi care este meseria ta?" — „Eu sînt pedotrib, ar spune, şi meseria mea este să le fac oamenilor trupuri frumoase şi viguroase." După pedotrib, ar vorbi comerciantul, după cum cred, foarte dispreţuitor faţă de toţi: „la gîndeşte-te, Socrate, dacă găseşti vreun bine mai mare decît bogăţia, la Gorgias sau la oricare altul?"13 Atunci i-aş spune şi lui: „Cum aşa? Tu eşti producătorul ei?" Ar răspunde că da. „Ce eşti?" — „Comerciant." — „Dar cum aşa? Tu socoteşti că bogăţia este cel mai mare bine pentru oameni?", vom spune. „Cum să nu?", va spune el. — „Dar, uite, Gorgias pretinde că arta lui este sursa unui bine mai mare decît al artei tale", i-am spune noi. La care este limpede că ar întreba : „Şi care este binele acesta? Să lămurească Gorgias!" Deci, consideră, Gorgias, că îţi cerem, şi ei şi cu, să ne răspunzi care este după tine binele cel mai mare al oamenilor al cărui producător eşti tu.

GORGIAS Cel care, într-adevăr, Socrate, este cel mai mare bine şi care, în acelaşi timp, dă oamenilor libertatea şi face pe fiecare stăpînul concetăţenilor săi.

SOCRATE Care este prin urmare acesta?

GORGIAS A fi în stare, zic eu, să convingi prin discursuri pe judecători în tribunale, pe senatori în senat, în ecclesia pe membrii ecclesiei, precum şi în oricare altă adunare care ar fi o adunare cetăţenească14. Datorită acestei puteri, sclav îţi va fi medicul, sclav îţi va fi pedotribul, iar comerciantul va vedea că agoniseşte nu pentru sine, ci pentru altul, pentru tine, care eşti în stare să vorbeşti şi să convingi mulţimile.

SOCRATE Mi se pare, Gorgias, că acum ai explicat destul de precis ce este, după tine, arta retoricii şi, dacă te-am înţeles bine, susţii că retorica este făuritoarea convingerii15 şi că întreaga ei acţiune, esenţa ei, către aceasta tinde. Ori ai de adăugat că retorica este în stare şi de altceva, în afara creării convingerii în sufletele ascultătorilor?

GORGIAS Nicidecum, Socrate, căci socotesc că ai definit-o cu exactitate. Aceasta este esenţa ei.

SOCRATE Ascultă-mă atunci, Gorgias. Să ştii că, după convingerea mea, dacă există cineva care într-o discuţie cu altul vrea să ştie exact despre ce este vorba, apoi eu sînt unul dintre aceia şi cred că şi tu.

GORGIAS Ce-i cu asta, Socrate?

SOCRATE îţi spun acum. în legătură cu puterea de convingere a retoricii, şi anume despre ce fel de convingere vorbeşti ca şi asupra căror lucruri se exercită ea, să ştii că eu nu am înţeles limpede, căci numai presupun ce este ea, după părerea ta, şi asupra căror lucruri se aplică. Aşa că am să te întreb totuşi despre ce convingere vorbeşti, şi asupra căror lucruri se exercită ea. Pentru ce, făcînd presupuneri, te mai întreb pe tine, în loc să vorbesc eu? Nu pentru tine o fac, ci în interesul discuţiei, pentru ca ea să decurgă în aşa fel încît să devină cît mai limpede obiectul ei. Gîndeşte-te dacă sînt îndreptăţit să te întreb. E ca şi cum, după ce te-aş întreba ce pictor este Zeuxis16,

dacă mi-ai spune că este un pictor de fiinţe, eu n-aş fi îndreptăţit să te întreb ce fel de fiinţe pictează şi unde se află picturile lui. Nu este aşa?

GORGIAS întocmai.

SOCRATE Oare nu pentru faptul că există şi alţi pictori, care pictează multe fiinţe, de tot felul?

GORGIAS Desigur.

SOCRATE Dacă n-ar mai fi existat alt pictor în afară de Zeuxis, oare n-ar fi fost bun răspunsul tău?

GORGIAS Cum de nu?

SOCRATE Atunci răspunde-mi cu privire la retorică. Consideri că retorica este singura care produce convingerea, sau mai sînt şi alte arte? Am să fiu mai precis. Cine te învaţă un anumit lucru, te şi convinge în legătură cu el, sau nu?

GORGIAS Fără discuţie, Socrate, mai înainte de toate, convinge.

SOCRATE Să ne întoarcem la artele despre care vorbeam. Oare aritmetica nu ne învaţă cele cu privire la număr şi tot aşa şi aritmeticianul?

GORGIAS Fără îndoială.

SOCRATE Prin urmare ne şi convinge?

GORGIAS Desigur.

SOCRATE Atunci şi aritmetica este făuritoare a convingerii.

GORGIAS Aşa se pare.

SOCRATE Aşadar, dacă ne întreabă cineva ce fel de convingere şi cu privire la ce, îi răspundem că cea care ne învaţă despre mărimea numerelor pare şi impare. Şi despre toate celelalte arte, de care am vorbit, vom putea arăta că sînt

arte ale convingerii, ale unei anumite convingeri cu privire la un anumit lucru. Nu este aşa?

GORGIAS Desigur.

SOCRATE Atunci retorica nu este singura artă a convingerii.

GORGIAS Ai dreptate.

SOCRATE însă pentru că nu este singura care realizează acest lucru, ci mai sînt şi altele, sîntem îndreptăţiţi, ca şi în cazul pictorului, să-l întrebăm din nou pe interlocutor: Ce fel de convingere şi cu privire la ce lucru realizează arta retorică? Ori crezi că nu este justificată o nouă întrebare?

GORGIAS Ba da.

SOCRATE Răspunde, deci, Gorgias, de vreme ce aceasta ţi-e părerea.

GORGIAS Eu vorbesc, Socrate, de convingerea tribunalelor şi a celorlalte adunări, asupra lucrurilor care sînt drepte şi nedrepte17, aşa cum am arătat mai înainte.

SOCRATE Şi eu bănuiam, Gorgias, că vorbeşti despre o convingere referitoare la aceste lucruri. Dar ca să nu te miri dacă puţin mai tîrziu te voi întreba iarăşi ceva ce pare a fi limpede, reiau acum întrebarea. Cum îţi spun, eu te întreb pentru ca discuţia să ajungă la un capăt, nu ca să mă leg de tine, ci pentru a ne obişnui să nu anticipăm reciproc prin presupuneri asupra spuselor noastre, pentru ca tu să duci pînă la capăt explicaţia, potrivit ideii tale, aşa cum intenţionezi.

GORGIAS Şi eu cred că procedezi bine, Socrate.

SOCRATE Haide să cercetăm încă ceva. Numeşti tu un anumit lucru a şti?

GORGIAS Numesc.

SOCRATE Dar a crede?

GORGIAS De asemenea.

SOCRATE Tu consideri că a şti şi a crede, ştiinţa şi credinţa, sînt totuna, sau sînt deosebite?

GORGIAS Fără discuţie, Socrate, socotesc că sînt altceva.

SOCRATE Bine socoteşti, şi ai să vezi imediat de ce. Dacă te-ar întreba cineva: „Există, Gorgias, o credinţă falsă şi o credinţă adevărată?"18, după cum cred, tu ai încuviinţa.

GORGIAS Desigur.

SOCRATE Există o ştiinţă falsă şi una adevărată?

GORGIAS Nicidecum.

SOCRATE Este clar că nu sînt acelaşi lucru.

GORGIAS Ai dreptate.

SOCRATE însă şi cei care ştiu şi cei care cred sînt la fel de convinşi.

GORGIAS Aşa este.

SOCRATE Să stabilim, dacă vrei, două specii ale convingerii : una care se întemeiază pe credinţă fără ştiinţă şi cealaltă pe cunoaştere.

GORGIAS întocmai.

SOCRATE Deci care este convingerea pe care o creează retorica în tribunale şi în celelalte adunări, cu privire la lucrurile drepte şi nedrepte? Este cea din care se naşte credinţa fără ştiinţă sau cea din care se naşte ştiinţa?

GORGIAS Este clar, Socrate, că cea din care se naşte credinţa.

SOCRATE Aşadar, retorica, după cum se vede, este făuritoarea convingerii întemeiată pe credinţă şi nu pe învăţătură19, cu privire la lucrurile drepte şi nedrepte.

GORGIAS Desigur.

SOCRATE Aşadar, oratorul nu învaţă tribunalele şi celelalte adunări despre lucrurile drepte şi nedrepte, ci doar le convinge. într-adevăr, nici n-ar putea într-un timp scurt să instruiască o mulţime atît de mare cu privire la chestiuni atît de importante.

GORGIAS Nu, într-adevăr.

SOCRATE Dacă este aşa, să vedem ce putem spune despre retorică. în ce mă priveşte, nu sînt încă în stare să mă lămuresc. Cînd se face o adunare în cotate pentru alegerea de medici, sau constructori de corăbii, sau pentru vreun alt soi de meşteşug, oare nu este tocmai atunci cazul ca oratorul să nu dea sfaturi? Este limpede că în fiecare din aceste alegeri trebuie să fie ales cel mai priceput; cînd este vorba de construirea de ziduri, de porturi, de şantiere navale, trebuie solicitaţi numai arhitecţii, iar cînd se ţine sfat pentru alegerea de generali, pentru formarea unui front împotriva duşmanilor sau pentru ocuparea unui teritoriu, vor da sfaturi numai militarii şi nu oratorii. Ce-ai de spus despre acestea, Gorgias? Deoarece spui că eşti retor şi că faci oratori pe alţii, cel mai bine este să fii tu întrebat asupra artei tale. Gîndeşte-te că, de fapt, mă strădui în interesul tău, căci poate printre cei de faţă se întâmplă să fie unul care ar vrea să devină discipolul tău — şi îmi dau seama că sînt destul de mulţi dintre aceştia —, însă se ruşinează să te întrebe. Aşadar,

întrebîndu-te eu, consideră că de fapt te întreabă ei. „Ce profit vom avea, Gorgias, dacă ne vei fi dascăl? în ce chestiuni vom fi în stare să sfătuim cetatea? Oare numai despre ce este drept şi nedrept, sau şi despre cele pomenite acum de Socrate?" Caută, deci, să le răspunzi.

GORGIAS Eu voi încerca, Socrate, să-ţi dezvălui cu claritate întreaga putere a retoricii, căci tu însuţi mi-ai arătat de minune drumul. Tu ştii, desigur, că arsenalele, zidurile Atenei, precum şi construcţia porturilor îşi datorează existenţa, în parte sfaturilor lui Temistocle, în rest celor ale lui Pericle, şi nicidecum oamenilor de meserie.

SOCRATE Acestea se spun despre Temistocle; cît despre Pericle, eu însumi l-am auzit propunîndu-ne construirea zidului din mijloc20.

GORGIAS Şi cînd se face una din alegerile de care ai vorbit, Socrate, vezi bine cum oratorii sînt cei care dau sfaturi şi fac să triumfe opiniile lor asupra acestor chestiuni.

SOCRATE Tocmai de acestea minunîndu-mă, Gorgias, de mult întreb ce soi de putere are retorica. Văzîndu-i mărimea îmi pare că este un lucru divin21.

GORGIAS însă dacă ai cunoaşte totul, Socrate, ai vedea că în ea cuprinde, ca să zic aşa, toate puterile şi le ţine în stăpînire. Am să-ţi dau o dovadă temeinică. Adesea, mergînd împreună cu fratele meu şi alţi medici pe la cîte un bolnav, cum acesta nu voia să înghită leacul, nici să se lase tăiat sau ars de medic, neputînd medicul să-l convingă, eu reuşeam fără alt meşteşug decît retorica. Eu susţin că în orice oraş ar merge împreună oratorul şi medicul, dacă s-ar purta discuţia în adunarea poporului sau în vreo altă reuniune care dintre cei doi să fie ales medic, medicul nici nu va fi băgat în seamă, ci va fi ales cel capabil să vorbească, dacă va vrea. Şi cu oricare alt om de meserie ar concura, oratorul ar reuşi să se facă ales mai degrabă decît oricine. Nu există chestiune pe care oratorul să nu o trateze mai convingător decît oricare dintre oamenii de meserie din mulţime. Atît de mare este, aşadar, puterea acestei arte şi de acest soi este ea. Totuşi, o Socrate, trebuie să te foloseşti de retorică ca de orice altă artă de a lupta22. Astfel în cazul oricărei arte de a lupta, nu pentru a te folosi împotriva tuturor oamenilor învеţi pugilistica, pancraţiul şi lupta cu armele, încît, devenind mai puternic decît prietenii şi decît

duşmanii, să te apuci să-ţi loveşti prietenii, să-i străpungi şi să-i ucizi. Pe Zeus, dacă vreunul care frecventează palestrele, devenind puternic la trup şi la pumn, se apucă să-şi bată tatăl, mama, vreo altă rudă sau prieten, pentru acest motiv nu trebuie detestaţi şi izgoniţi din cetate pedotribii şi maeştrii de arme23. Ei i-au învăţat să se folosească cu dreptate de arme pentru a se apăra de duşmani şi de cei care-i nedreptăţesc, şi nu pentru a ataca. Dar discipolii, răstălmăcindu-i, se folosesc în mod nejust de tăria şi de arta lor. Deci nu dascălii sînt răi, nu arta este răspunzătoare, nici rea pentru acest fapt, ci, cred eu, acei care n-o folosesc cum trebuie. Acelaşi argument se potriveşte şi pentru retorică. Oratorul este capabil să vorbească în faţa oricui, despre orice, şi, într-un cuvînt, să convingă mulţimea după vrerea lui. însă nu este cîtuşi de puţin dator să uzurpe reputaţia medicilor — pentru motivul că este în stare s-o facă — nici a altor oameni de meserie, ci trebuie să se folosească cu justeţe de retorică ca şi de arta de a lupta. Cred că nu trebuie detestat şi alungat din cetate dascălul pentru abuzul pe care-l face elevul, de puterea şi de arta învăţată de la el. Deşi a fost iniţiat în vederea unei drepte întrebuinţări, discipolul procedează în mod contrar. Prin urmare este drept să fie urît, expulzat şi ucis cel ce nu se foloseşte cum trebuie de retorică şi nu cel ce l-a învăţat.

SOCRATE Eu cred, Gorgias, că tu ai experienţa multor discuţii în care ai remarcat faptul că anevoie pot vorbitorii să-şi precizeze unii faţă de alţii subiectul discuţiei pe care o întreprind, să se înţeleagă şi să se explice între ei, încheind cu bine întrunirea; dacă intră în dispută, şi unul spune despre celălalt că nu are dreptate sau că nu este clar, atunci se supără şi consideră că sînt de rea-credinţă unii faţă de alţii, doritori fiind să se certe şi nu să elucideze obiectul discuţiei. Ba unii sfîrşesc prin a se despărţi foarte ruşinos, ocărîndu-se, rostind şi auzind unii despre alţii asemenea lucruri încît cei de faţă se căiesc că au avut gîndul să devină auditorii unor astfel de oameni.

Pentru ce spun toate acestea? Pentru că mi se pare că în acest moment nu eşti cu totul consecvent şi în acord cu cele ce-ai spus la început despre retorică. Mă tem, deci, să te combat, ca să nu mă suspectezi că sînt doritor de dispută, nu pentru a elucida un lucru, ci pentru a te ataca personal. în cazul cînd ai fi din acelaşi soi de oameni ca mine, te-aş putea chestiona cu

plăcere; dacă nu, aş renunţa. Din ce soi de oameni sînt eu? Din cei care simt plăcere să fie combătuţi, dacă greşesc, dar să şi combată pe cel ce greşeşte, fără să-mi placă mai puţin cînd sînt combătut decît cînd combat la rîndul meu. Ba consider că primul lucru este cu atît mai avantajos cu cît e un bine mai mare să fii eliberat tu însuţi decît să eliberezi pe altul de un rău foarte mare. Cred că nu este rău mai mare pentru un om decît să aibă o opinie falsă asupra lucrurilor de care tocmai acum ne ocupăm24. Prin urmare dacă şi tu spui că eşti un astfel de om, să discutăm. De crezi însă că trebuie să renunţăm, s-o facem imediat şi să încheiem discuţia.

GORGIAS în ce mă priveşte, Socrate, afirm că şi eu corespund cerinţelor prescrise de tine. Poate că ar trebui, totuşi, să ne gîndim şi la cei de faţă. înainte de venirea voastră, o vreme eu le-am arătat o mulţime de lucruri, iar acum probabil că vom zăbovi mai departe cu discuţia. Aşa că este cazul să vedem dacă nu reţinem pe unii, care vor să facă şi altceva.

CHAIREPHON "Auziţi, Gorgias şi Socrate, voi înşivă zarva celor care vor să asculte ce spuneţi. Cît despre mine, n-aş putea avea o treabă atît de importantă încît, avînd prilejul unor asemenea discuţii, purtate de asemenea vorbitori, să dau întîietate altor preocupări.

CALLICLES Pe zei, Chairephon, chiar şi eu, care am asistat la multe discuţii, nu ştiu dacă m-am delectat vreodată atît de bine ca acum. Aşa încît, în ce mă priveşte, dacă aţi vrea să discutaţi toată ziua, aş fi cel mai încîntat.

SOCRATE Atunci, Callicles, nu am nici o obiecţie, dacă şi Gorgias este de acord.

GORGIAS Ar fi desigur ruşinos, Socrate, să nu vreau tocmai eu, care am anunţat că răspund la tot ce doreşte

fiecare. Cu încuviinţarea lor, discută şi întreabă tot ce vrei.

SOCRATE Ascultă atunci, Gorgias, ce nedumerire îmi produc spusele tale. Se poate ca tu să fi vorbit bine şi eu să te fi înţeles rău. Tu spui că eşti capabil să iniţiezi în retorică pe oricine vrea să înveţe de la tine?

GORGIAS Desigur.

SOCRATE Pentru ca să convingă mulţimea, în toate privinţele, dar fără s-o înveţe?

GORGIAS Este chiar aşa.

SOCRATE Spuneai adineauri că în privinţa sănătăţii, oratorul

este mai convingător decît medicul.

GORGIAS Spuneam că asta se petrece în faţa mulţimii.

SOCRATE în faţa mulţimii, asta înseamnă, în faţa celor ce nu se pricep? Căci, fără îndoială, în faţa celor ce se pricep nu va fi mai convingător decît medicul.

GORGIAS Ai dreptate.

SOCRATE Fiind deci mai convingător decît medicul, ajunge mai convingător decît cel ce se pricepe?

GORGIAS Chiar aşa.

SOCRATE Fără să fie medic, nu?

GORGIAS Desigur.

SOCRATE Nefiind medic, fireşte că el nu are cunoştinţele pe care le are medicul.

GORGIAS Este evident.

SOCRATE Aşadar, cel ce nu se pricepe va fi mai convingător în ochii celor ce nu se pricep decît cel ce se pricepe, de vreme ce oratorul poate să fie mai convingător decît medicul. Nu se întîmplă aşa?

GORGIAS în acest caz, aşa se întîmplă.

SOCRATE Şi în cazul tuturor celorlalte arte nu se întîmplă la fel cu oratorul şi retorica? Ea nu este deloc datoare să cunoască lucrurile în sinea lor, căci a descoperit un atare meşteşug de a convinge încît pare, în faţa celor ce nu se pricep, că este mai cunoscătoare decît cunoscătorii. j

GORGIAS Oare nu este, Socrate, un mare avantaj, faptul că, ignorînd celelalte arte, cel ce o cunoaşte numai pe aceasta nu se vede socotit mai prejos de nici unul din oamenii de meserie?

SOCRATE Dacă oratorul este sau nu este mai prejos de ceilalţi, prin îndeletnicirea lui, vom cerceta de îndată ce vom aduce vorba despre asta. Acum, să vedem, mai întîi, dacă despre ce este drept şi nedrept, urît şi frumos, bine şi rău, oratorul are aceeaşi atitudine ca în privinţa sănătăţii şi a domeniilor proprii celorlalte arte, şi anume dacă necunoscînd în esenţă ce este bine şi ce este rău, ce este frumos sau urît, drept sau nedrept, el meşteşugeşte totuşi o convingere datorită căreia, deşi este ignorant pare în faţa celor ignoranţi mai ştiutor decît cei ştiutori. Sau este nevoie să fie ştiutor şi trebuie să cunoască toate acestea mai înainte de a veni la tine ca să-l înveţi retorica? în caz contrar, tu, ca profesor de retorică, nu-l vei învăţa nimic din toate acestea pe cel ce vine la tine — căci

nu ţine de meseria ta —, îl vei face însă să pară în ochii celor mulţi un cunoscător al acestor lucruri, fără să le cunoască, îl vei face să pară bun fără să fie în realitate? Ori vei fi cu totul incapabil să-l înveţi retorica dacă el nu cunoaşte în prealabil adevărul asupra acestor lucruri? Cum stau lucrurile, Gorgias? Pe Zeus, dezvăluie, aşa cum spuneai adineauri, care este puterea retoricii.

GORGIAS Eu cred, Socrate, că acestea tot de la mine le va învăţa, în caz că nu le ştie.

SOCRATE Mă declar mulţumit. Ca să înveţi pe cineva retorica, este necesar ca el să cunoască ce este drept şi ce este nedrept, fie dinainte, fie după venirea lui la tine.

GORGIAS Exact.

SOCRATE Dar, spune-mi, cel ce a învăţat arhitectura este arhitect, nu-i aşa?

GORGIAS Desigur.

SOCRATE Şi cel ce a învăţat muzica este muzician?

GORGIAS Desigur.

SOCRATE Nu este medic cine a învăţat medicina, şi în rest, din acelaşi motiv, nu este fiecare ceea ce-l face să fie ştiinţa lui?

GORGIAS Exact.

SOCRATE Prin urmare, din acelaşi motiv, cine a învăţat ce este drept nu este un om drept?

GORGIAS întocmai.

SOCRATE Aşadar, trebuie ca specialistul în retorică să fie drept, iar ca om drept trebuie să vrea să săvîrşească numai lucruri drepte?25

GORGIAS Aşa se pare.

SOCRATE în nici un caz nu va vrea omul drept să facă nedreptăţi.

GORGIAS Fără îndoială.

SOCRATE însă din discuţie rezultă că specialistul în retorică este un om drept.

GORGIAS Desigur.

SOCRATE Atunci, în nici un caz el nu va vrea să facă nedreptăţi.

GORGIAS Se pare că nu.

SOCRATE îţi aminteşti cum, puţin mai înainte, ai spus că nu trebuie învinuiţi şi nici expulzaţi din cetate pedotribii pentru că pugilistul se foloseşte de pumn cum nu trebuie? Şi că tot aşa,

dacă oratorul se foloseşte în mod nejust de retorică, nu dascălul lui trebuie învinuit şi expulzat din cetate, ci cel ce nedreptăţeşte şi nu se foloseşte cum trebuie de retorică? Nu ai spus tu acestea?

GORGIAS Le-am spus.

SOCRATE Acum se pare însă că acelaşi orator nu poate să fie în nici un chip nedrept. Nu este aşa?

GORGIAS Aşa se pare.

SOCRATE Iar la început, Gorgias, spuneam că retorica este arta discursurilor privitoare nu la numerele parc şi impare, ci la dreptate şi nedreptate. Este adevărat?

GORGIAS Desigur.

SOCRATE Eu, cel puţin, cînd te-am auzit spunînd acestea am crezut că în nici un chip nu poate fi retorica un lucru nedrept, de vreme ce ea totdeauna făureşte discursuri despre dreptate. Cînd, puţin mai tîrziu, ai spus că oratorul se poate totuşi folosi în chip nedrept de retorică, mirîndu-mă şi considerînd că cele spuse sînt contradictorii, am declarat că, dacă şi tu socoteşti profitabilă lupta de opinii întocmai ca mine, discuţia merită să continue, iar dacă nu, ar fi mai bine s-o abandonăm. Continuîndu-ne cercetarea, vezi acum tu însuţi concluzia după care este cu neputinţă ca oratorul să se folosească în chip nedrept de retorică şi chiar să vrea să facă acest lucru. Cum de se întîmplă aşa, pe cîine26, Gorgias, nu se poate lămuri fără multă bătaie de cap.

POLOS Ce înseamnă asta, Socrate? Cu adevărat, aşa apreciezi tu retorica? Sau crezi tu asta, pentru că Gorgias s-a sfiit să nu fie de acord cu tine cum că retorul nu poate să nu cunoască ce este drept şi bine şi frumos, iar în caz că vine la el un elev fără aceste cunoştinţe îl va învăţa el însuşi ... şi cum din această concesie a ieşit poate o contradicţie în cele afirmate, tu te bucuri, căci tu însuţi ai provocat-o cu întrebările tale, fiindcă cine crezi tu că o să spună că nu cunoaşte ce este drept şi că nu poate să-i înveţe şi pe alţii?27 Dar ca să ajungi la asemenea discuţii îţi trebuie o mare doză de mojicie.

SOCRATE Polos, băiat de ispravă ce eşti, nu fără noimă ne cultivăm noi prietenii şi copiii, ci, cînd ne clătinăm de bătrîneţe, sînteţi voi cei tineri în preajma noastră ca să ne sprijiniţi viaţa, prin fapte şi vorbe. Aşa şi acum, dacă eu şi Gorgias ne clătinăm în discuţie, tu care stai în preajma noastră, dă-ne sprijin. Ai tot

dreptul. Chiar doresc să reiei oricare dintre afirmaţiile admise ce ţi se pare a nu fi bună, cu condiţia să ai grijă de un singur lucru.

POLOS La ce te referi?

SOCRATE Să-ţi stăpîneşti abundenţa pe care te-ai apucat s-o desfăşori la început.

POLOS Ce-i asta? N-am voie să vorbesc cît vreau?

SOCRATE Rău ai păţit-o, prea bunule, dacă, venind la Atena, unde există cea mai mare libertate a vorbirii, tocmai aici ai fi singurul care n-are parte de acest lucru. Pune-te însă şi în locul meu. Dacă tu ai vorbi mult, nevrînd să răspunzi la întrebările puse, n-ar fi şi pentru mine o păţanie urîtă să n-am voie să plec şi să nu te mai aud? Dar dacă din discuţia avută te supără ceva ce ai vrea să corectezi, cum îţi spuneam, reia totul după voia ta, întrebînd şi fiind întrebat, rînd pe rînd, aşa cum am procedat Gorgias şi cu mine, combate şi lasă-te combătut. Doar susţii că şi tu eşti la fel de ştiutor ca Gorgias, nu?

POLOS Aşa susţin.

SOCRATE Prin urmare provoci şi tu pe oricine să te întrebe ceea ce doreşte, ştiindu-te în stare să-i răspunzi?

POLOS Fără îndoială.

SOCRATE Acum fă una din două, întreabă sau răspunde!

POLOS Aşa am să fac. Răspunde-mi, Socrate: Pentru că ţi se pare că Gorgias este în dilemă în privinţa retoricii, tu ce spui că este ea?

SOCRATE Mă întrebi cumva ce fel de artă este retorica, după părerea mea?

POLOS Exact.

SOCRATE Eu sînt de părere că nu este nicidecum o artă, ca să-ţi spun adevărul.

POLOS Şi ce socoteşti tu că este retorica?

SOCRATE Un lucru pe care tu, în cartea citită recent de mine28, afirmi că l-ai transformat în artă.

POLOS Ce anume?

SOCRATE Un empirism.

POLOS Eşti de părere că retorica este un empirism?

SOCRATE Sînt de părere, dacă tu nu spui că este altceva.

POLOS Empirismul cărui lucru?

SOCRATE Al producerii unei delectări şi plăceri.

POLOS în acest caz, nu găseşti că retorica este un lucru frumos, din moment ce este capabilă să-i delecteze pe oameni?

SOCRATE Ce, Polos? ai şi aflat de la mine, ce susţin eu că este, de mă întrebi dacă n-o găsesc frumoasă?

POLOS Păi n-am aflat că o socoteşti un empirism?

SOCRATE Nu vrei cumva, pentru că pui preţ pe delectare, să mă delectezi puţin şi pe mine?

POLOS Ba da.

SOCRATE întreabă-mă atunci, ce fel de artă socotesc eu că este bucătăria?

POLOS Te întreb, deci, ce fel de artă este bucătăria?

SOCRATE De nici un fel, Polos.

POLOS Dar ce este, ia spune!

SOCRATE Spun că este o practică de rînd.

POLOS A cui, spune!

SOCRATE îţi spun. A producerii unei delectări şi plăceri, Polos.

POLOS Aşadar bucătăria este tot una cu retorica?

SOCRATE Nicidecum, ele sînt însă părţi ale aceleiaşi îndeletniciri.

POLOS Care este aceasta?

SOCRATE Să nu fie cam brutal adevărul. Ezit să vorbesc, de teamă să nu creadă Gorgias că-mi bat joc de meseria lui. în ce mă priveşte, eu nu ştiu dacă atare este retorica pe care o practică Gorgias. Din discuţie, nu ne-am lămurit încă ce gîndeşte el. Retorica de care vorbesc eu este ramura unei îndeletniciri29 cîtuşi de puţin frumoasă.

GORGIAS Care, Socrate? Spune, fără să te jenezi deloc de mine.

SOCRATE Sînt de părere, Gorgias, că nu este o îndeletnicire ce ţine de artă, ci una proprie unui spirit inventiv şi îndrăzneţ, prin natura lui abil în a-i cîştiga pe oameni30. Pe scurt, eu o numesc linguşire. Socotesc că mai sînt şi alte părţi ale acestei îndeletniciri, una din ele fiind bucătăria. Considerată a fi o artă, în concepţia mea nu este o artă, ci un empirism şi o rutină. Tot părţi ale linguşirii consider eu că sînt retorica, găteala şi sofistica, patru ramuri pentru tot atîtea domenii. Dacă Polos vrea să afle, să mă întrebe! Neaflînd încă ce parte a linguşirii spun eu că este retorica, el nu ia seama că nu i-am răspuns şi mă întreabă dacă n-o consider frumoasă. N-am de gînd să-i răspund dacă o consider frumoasă sau urîtă, mai înainte de a-i răspunde ce este ea. Nu ar fi corect, Polos. Dacă vrei să afli, întreabă care anume parte a linguşirii este retorica, după

părerea mea.

POLOS Uite că te întreb. Răspunde-mi, care parte?

SOCRATE Ai să înţelegi oare răspunsul meu? în concepţia mea, retorica este simulacrul31 uneia din părţile politicii.

POLOS Şi apoi? Spui că este frumoasă sau urîtă?

SOCRATE Ba urîte, căci eu lucrurile rele le numesc urîte, dat fiind că trebuie să-ţi răspund ca şi cum ai fi înţeles ce spun.

GORGIAS Pe Zeus, Socrate, nici eu însumi nu pricep ce spui tu.

SOCRATE Este firesc, Gorgias, căci n-am apucat să spun încă nimic clar. Polos ăsta este tînăr si iute.

GORGIAS Lasă-l pe el şi explică-mi de ce spui că retorica este simulacrul unei părţi a politicii?

SOCRATE Am să încerc atunci să explic ce este după părerea mea retorica. Dacă n-am să reuşesc, Polos este de faţă să mă combată. După părerea ta, există un corp şi un suflet?

GORGIAS Cum să nu?

SOCRATE Consideri, mai departe, că există o sănătate proprie fiecăruia dintre ele?

GORGIAS Bineînţeles.

SOCRATE Ia să vedem: se poate întîmplă ca această sănătate să fie numai aparentă şi nu reală? Iată despre ce este vorba: mulţi oameni lasă impresia că au trupul sănătos, fără ca cineva să-şi dea seama cu uşurinţă că de fapt nu sînt sănătoşi, afară de cazul cînd este medic sau pedotrib.

GORGIAS Ai dreptate.

SOCRATE Eu afirm că există putinţa de a face ca atît trupul cît şi sufletul să pară sănătoase, cînd de fapt ele nu sînt deloc aşa.

GORGIAS Sînt de acord.

SOCRATE Să vedem dacă pot să arăt mai limpede ce vreau să spun. Fiind vorba de două naturi deosebite, există şi două arte deosebite. Pe cea care se ocupă de suflet o numesc politică32, însă celei care se ocupă de corp nu pot să-i dau un nume unic, pentru că, deşi este o singură artă a îngrijirii trupului, ea are două părţi, gimnastica şi medicina. în politică, partea care corespunde gimnasticii este legislaţia, iar cea care corespunde medicinei este justiţia. Ele se înrudesc întrucît au — medicina cu gimnastica şi justiţia cu legislaţia — respectiv acelaşi obiect, deşi în unele privinţe diferă între ele33. Cele

patru, îngrijindu-se unele de îmbunătăţirea trupului, celelalte de a sufletului, linguşirea observă ce se întîmplă nu prin cunoaştere, ci prin instinct34, se divide în patru părţi şi, substituindu-se fiecărei arte, simulează că este arta pe care o uzurpă, cînd de fapt nu se preocupă deloc de vreo îmbunătăţire, ci fără încetare seduce şi amăgeşte prostia în numele plăcerii, ajungînd să fie socotită la mare cinste. Astfel medicinei i se substituie bucătăria care se preface a cunoaşte hrana cea mai bună pentru trup aşa fel că, dac-ar fi să se concureze medicul cu bucătarul de faţă cu copii sau cu bărbaţii fără minte precum copiii, în ce priveşte cunoaşterea hranei bune şi a celei dăunătoare, medicul ar muri de foame35. Asta numesc eu linguşire şi consider că este o îndeletnicire urîtă, Polos, — căci pentru tine vorbesc acum — să tinzi către plăcere fără să ai în vedere binele. Eu susţin că nu este vorba de o artă, ci de un empirism, pentru că, neavînd

0 o cunoaştere a lucrurilor pe care le oferă, asupra naturii lor, nu este în stare să se pronunţe asupra cauzei specifice lor. Eu nu numesc artă îndeletnicirea care este lipsită de cunoaştere, iar dacă nu eşti de acord cu aceasta sînt gata de controversă. Cum spuneam, medicinei i se substituie bucătăria, ca formă a linguşirii; în acelaşi chip gimnasticii

1 i se substituie găteala, dăunătoare, înşelătoare, vulgară şi nedemnă de un om liber — care, amăgind cu ajutorul formelor şi culorilor, a rafinării vestimentaţiei, face ca oamenii să fie seduşi de o frumuseţe artificială, uitînd de cea naturală care se obţine prin gimnastică. Ca să nu lungesc vorba, am să mă exprim ca geometrii — poate acum ai să mă poţi urmări: găteala este pentru gimnastică ceea ce este bucătăria pentru medicină; mai mult decît atît, că ce este găteala pentru gimnastică, este sofistica pentru legislaţie şi ce este bucătăria pentru medicină este retorica pentru justiţie36. Reiese, deci, că ele diferă prin natura lor; cum sînt, însă, învecinate, sofiştii şi retorii se întîlnesc în acelaşi domeniu şi în preocupări comune şi nu pot preciza cu ce anume se ocupă, nici ei înşişi şi nici ceilalţi oameni, cu privire la ei. în cazul în care sufletul n-ar guverna trupul, lăsîndu-l să se conducă singur, şi nu ar veghea să distingă bucătăria de medicină, trupul ar judeca punînd în cumpănă plăcerile care i-ar reveni lui şi lucrurile s-ar petrece conform teoriei lui Anaxagoras37, prietene Polos, — tu doar

cunoşti acestea — toate s-ar amesteca laolaltă, nemaideosebindu-se cele ce privesc medicina, de cele ale sănătăţii şi de cele ale bucătăriei. Ai aflat, aşadar, ce susţin eu că este retorica: ea este pentru spirit corespondentul bucătăriei care se ocupă de trup.

Poate am făcut un lucru absurd nepermiţîndu-ţi să vorbeşti mult, în timp ce eu am desfăşurat un discurs întreg. Merit însă îngăduinţă pentru că, vorbind puţin, nu m-ai înţeles; n-ai fost capabil să te foloseşti de răspunsul pe care ţi l-am dat, fiindu-ţi necesară o expunere. Iar dacă eu nu ştiu să mă folosesc de răspunsurile tale, desfăşoară şi tu un discurs, dar dacă ştiu, lasă-mă s-o fac, căci am tot dreptul. Şi acum, eşti liber să te foloseşti cum vrei de acest răspuns al meu.

POLOS Ce vorbeşti?După părerea ta, retorica este linguşire?

SOCRATE Am spus că este o parte a linguşirii. Aşa de tînăr şi nu-ţi mai aduci aminte, Polos? Ce-ai să te faci mai tîrziu?

POLOS Deci eşti de părere că, în cetate, oratorii buni trebuie consideraţi drept nişte linguşitori vulgari?

SOCRATE îmi pui o întrebare, sau începi un discurs?

POLOS îţi pun o întrebare.

SOCRATE Sînt de părere că nu sînt demni de nici o consideraţie.

POLOS Cum nu sînt demni de consideraţie? Nu au puterea cea mai mare din cetate?

SOCRATE Nu, dacă spui că puterea înseamnă binele pentru cel puternic.

POLOS Chiar aşa spun.

SOCRATE în cazul acesta, oratorii îmi par a fi cei mai puţin puternici din cetate.

POLOS Cum aşa? Nu ucid ei, întocmai ca tiranii, pe cine vor, nu deposedează şi expulzează din cetate pe cine cred ei de cuviinţă?

SOCRATE Pe cîine, Polos, pentru fiecare lucru pe care-l spui, stau să mă gîndesc, dacă afirmîndu-l îţi exprimi părerea, sau dacă îmi pui numai o întrebare.

POLOS Ba te întreb.

SOCRATE Fie şi aşa prietene. însă atunci mă întrebi două lucruri dintr-odată38.

POLOS Cum două?

SOCRATE Nu ai spus, adineauri cam în aceşti termeni, că

oratorii ucid, întocmai ca tiranii, pe cine vor, că deposedează şi alungă din cetăţi pe cine cred de cuviinţă?

POLOS Ba da.

SOCRATE îţi spun că este vorba de două întrebări, şi am să-ţi răspund la amîndouă. Eu susţin, Polos, că atît oratorii cît şi tiranii au foarte puţină putere în cetate, aşa cum spuneam adineauri. Ei nu fac nimic din ceea ce vor, ca să zic aşa, cu toate că fac ceea ce li se pare lor că este cel mai nimerit39.

POLOS Şi asta nu înseamnă să ai o mare putere?

SOCRATE Nu, după spusele lui Polos.

POLOS Eu spun că nu? Dimpotrivă, spun că da.

SOCRATE Zău, spui că nu, cînd susţii că puterea mare este un bine pentru cel ce o are.

POLOS Asta spun.

SOCRATE Crezi că este un bine pentru un om lipsit de minte să facă ceea ce i se pare lui cel mai nimerit şi numeşti acest lucru a avea putere mare?

POLOS Nu, deloc.

SOCRATE Prin urmare, combătîndu-mă pe mine, vei demonstra că oratorii au minte şi că retorica este o artă şi nu o linguşire? Dacă mă vei lăsa necombătut, oratorii care fac în cetăţi ceea ce li se pare nimerit şi tiranii nu vor obţine nici un bine; iar dacă puterea este un bine, aşa cum spui, a proceda fără judecată, după bunul plac, chiar şi tu recunoşti că este un rău. Nu este aşa?

POLOS Ba da.

SOCRATE Cum or să fie puternici în cetate oratorii sau tiranii, dacă Polos nu-i dovedeşte lui Socrate că ei fac ceea ce vor?

POLOS Omul ăsta...40

SOCRATE Eu susţin că ei nu fac ceea ce vor. Dovedeşte-mi contrariul!

POLOS Nu recunoşteai adineauri că ei fac ceea ce li se pare a fi cel mai bine?

SOCRATE Şi acum recunosc.

POLOS Deci nu fac ceea ce vor?

SOCRATE Eu susţin că nu.

POLOS Făcînd ceea ce li se pare nimerit?

SOCRATE Exact.

POLOS Spui grozăvii şi enormităţi, Socrate!

SOCRATE Nu te înverşuna, norocos Polos, ca să mă exprim

după gustul tău41. Dacă eşti capabil să mă întrebi, dovedeşte că sînt în eroare, iar dacă nu, răspunde tu însuţi.

POLOS Ba vreau să-ţi răspund, ca să aflu ce susţii.

SOCRATE După părerea ta, oamenii vor de fiecare dată numai lucrul pe care-l fac, sau un alt lucru, în vederea căruia fac ceea ce fac? De exemplu, cei care înghit leacuri după sfatul medicilor, crezi că vor ceea ce fac, să înghită adică leacuri şi să sufere sau vor să se însănătoşească, drept care înghit leacurile?

POLOS Este clar că vor să se însănătoşească.

SOCRATE De asemenea şi cei care pleacă pe mare şi cei ce se trudesc cu vreun comerţ nu vor nicidecum lucrul pe care-l fac de fiecare dată. Căci cine s-ar apuca de bună voie să navigheze, să se primejduiască, să se agite? Dar scopul în vederea căruia ei navighează este, după părerea mea, îmbogăţirea. Căci pentru înavuţire pleacă ei pe mare.

POLOS Foarte adevărat.

SOCRATE Dar nu se întîmplă aşa şi în toate celelalte cazuri? Cînd cineva acţionează cu un scop, nu acţiunea în sine îl interesează, ci scopul pentru care acţionează.

POLOS Desigur.

SOCRATE Acum, spune-mi, poate exista vreun lucru care să nu fie ori bun, ori rău, ori neutru42, adică nici bun, nici rău?

POLOS Cu neputinţă, Socrate.

SOCRATE Prin urmare tu numeşti lucruri bune priceperea, sănătatea, bogăţia şi celelalte de acest fel, iar contrariile lor le numeşti rele?43

POLOS întocmai.

SOCRATE Iar nici bune, nici rele, le numeşti pe cele. care sînt uneori în parte bune, uneori în parte rele, iar alteori de nici un fel, cum sînt şederea, mersul, alergatul, navigaţia, cum sînt pietrele, lemnele şi altele de felul lor. Nu pe acestea le ai în vedere? Sau denumeşti nici bune, nici rele alt soi de lucruri?

POLOS Ba pe acestea.

SOCRATE Lucrurile neutre se săvîrşesc în vederea celor bune. sau cele bune în vederea celor neutre?

POLOS Desigur că cele neutre în vederea celor bune.

SOCRATE Deci urmărind binele, umblăm, considerînd că este spre binele nostru să umblăm şi dimpotrivă stăm ori de cîte ori credem că este spre binele nostru să stăm? Nu-i aşa?

POLOS întocmai.

SOCRATE Deci şi cînd omorîm, în cazul că omorîm pe cineva, cînd expulzăm şi confiscăm averi, socotim că acţionăm spre binele nostru, nu-i aşa?

POLOS Cu siguranţă.

SOCRATE Aşadar, cei care săvîrşesc acestea, au în vedere binele?

POLOS întocmai.

SOCRATE Dar nu am căzut de acord că, acţionînd pentru un anumit scop, nu acţiunea ne interesează, ci scopul pentru care acţionăm?

POLOS Foarte adevărat.

SOCRATE Prin urmare, nu vrem pur şi simplu să măcelărim, să expulzăm din cetăţi şi să deposedăm de bunuri, ci numai dacă avem vreun folos vrem să săvîrşim toate acestea, iar dacă ne dăunează nu le vrem. Astfel, pe cele bune, le vrem, cum spui tu, pe cele nici bune, nici rele nu le vrem, la fel şi pe cele rele. într-adevăr? Eşti de părere că am dreptate, Polos, ori nu? De ce nu răspunzi?

POLOS Ai dreptate.

SOCRATE Şi acum că sîntem de acord cu acestea, dacă cineva, fie el tiran, fie orator, ucide pe altcineva, sau îl alungă din cetate, sau îi ia avutul crezînd că este spre binele său dar i se întîmplă să iasă spre răul său, nu acţionează el oare cum i se pare mai nimerit?

POLOS Desigur.

SOCRATE Dar face el şi ceea ce vrea, dacă se întîmplă să iasă spre răul lui? De ce nu răspunzi?

POLOS Nu sînt de părere că face ceea ce vrea.

SOCRATE înseamnă, oare, că un asemenea om are multă putere în cetate, dacă a avea multă putere este un bine, după propria ta recunoaştere?

POLOS Nu.

SOCRATE Deci am avut dreptate să spun că omul care face în cetate ceea ce crede de cuviinţă nu are multă putere şi idei nu face ceea ce vrea.

POLOS Dacă ar fi după tine, Socrate, nu te-ar încînta mai mult să ai putinţa de a face în cetate ce crezi de cuviinţă decît să nu o ai, nici n-ai invidia pe cel ce l-ai vedea că omoară pe cine doreşte, că îl despoaie de avere sau îl închide.

SOCRATE Pe drept sau pe nedrept?

POLOS Oricum ar face-o, nu este de invidiat în ambele cazuri?

SOCRATE Nu meni a rău, Polos.

POLOS Ce vrei să spui?

SOCRATE Că nu trebuie să invidiezi nici pe cei de neinvidiat, nici pe nenorociţi, ci să-i compătimeşti44.

POLOS Cum aşa? Asta-i părerea ta despre oamenii la care mă refer?

SOCRATE Cum să nu fie?

POLOS Prin urmare cel ce omoară pe cine crede de cuviinţă, omorîndu-l pe drept, este după părerea ta un nenorocit demn de compătimire?

SOCRATE Nu astfel, dar nici de invidiat nu este.

POLOS N-ai spus acum că este un nenorocit?

SOCRATE Cel ce omoară pe nedrept, prietene, este pe deasupra şi demn de milă, iar cel ce omoară pe drept nu este de invidiat.

POLOS De hună seamă, cel omorît pe nedrept este vrednic de milă şi nenorocit.

SOCRATE Mai puţin decît cel ce omoară45, Polos, şi mai puţin decît cel omorît pe drept.

POLOS Cum aşa, Socrate?

SOCRATE Aşa, pentru că cel mai mare dintre rele este să fii nedrept.

POLOS Acesta să fie cel mai mare? Nu este şi mai mare rău să fii nedreptăţit?

SOCRATE Cîtuşi de puţin.

POLOS Deci tu ai vrea să fii nedreptăţit mai degrabă decît să nedreptăţeşti pe altul?

SOCRATE Eu n-aş vrea nici una din două, însă dacă aş fi obligat sau să nedreptăţesc sau să fiu nedreptăţit, aş alege mai degrabă să fiu eu nedreptăţit decît să nedreptăţesc pe altul.

POLOS Deci n-ai primi să fii tiran?

SOCRATE Nu, dacă prin tiran înţelegi acelaşi lucru ca mine.

POLOS Pentru mine, cum am spus, aceasta înseamnă să ai în cetate acea putere de a face tot ce crezi de cuviinţă, să ucizi, să expulzezi, să săvîrşeşti tot ce-ţi vine în minte.

SOCRATE Ah, scumpule! Cînd vorbesc, abţine-te să mă întrerupi. Dacă aş veni în agora plină de lume, ţinînd un pumnal ascuns şi ţi-aş spune: „Polos, eu tocmai am dobîndit o

miraculoasă putere de tiran46. Astfel, dacă eu cred de cuviinţă că unul dintre oamenii pe care-i vezi trebuie să moară, acela pe dată va fi mort. Şi dacă eu socotesc că trebuie sfărîmat capul unuia dintre ei, îndată va fi sfărîmat, iar dacă hotărăsc să i se rupă haina de pe el, haina îi va fi ruptă. Aşa de mare este puterea mea în cetatea aceasta!" Cum tu ai fi neîncrezător, la vederea pumnalului meu probabil că ai zice: Socrate, o astfel de putere mare este la îndemîna tuturor, tot astfel ai putea să incendiezi orice casă ai crede de cuviinţă, precum şi arsenalele Atenei, triremele şi toate celelalte vase publice şi particulare. Dar nu înseamnă că ai putere mare cînd faci ce ţi se năzare. Nu crezi că este aşa?

POLOS Fără îndoială că aşa este.

SOCRATE Poţi să-mi spui ce ai de obiectat faţă de o asemenea putere?

POLOS Pot.

SOCRATE Ce anume? Spune!

POLOS Că cine procedează astfel este vrednic de a fi pedepsit.

SOCRATE A fi pedepsit nu este un rău?47.

POLOS Cu siguranţă.

SOCRATE Aşadar, omule minunat, poţi vedea din nou cum puterea cea mare presupune pentru cine acţionează cum crede de cuviinţă obţinerea unui folos şi a unui bine. După cum se pare, aceasta înseamnă o putere mare. în

caz contrar, este vorba de o putere mică şi de un rău. Să cercetăm şi următorul aspect: nu am convenit că uneori este preferabil să săvîrşeşti ce am spus, ucideri, expulzări de oameni, confiscări de bunuri, dar alteori dimpotrivă?

POLOS De bună seamă.

SOCRATE Vasăzică lucrul este recunoscut şi de tine şi de mine.

POLOS Da.

SOCRATE Cînd zici că este bine să se procedeze astfel? Spune ce delimitare stabileşti tu?

POLOS Răspunde tu însuţi la asta, Socrate.

SOCRATE în ce mă priveşte, Polos, eu susţin, dacă-ţi este pe plac ce auzi, că este bine cînd eşti îndreptăţit să procedezi astfel, şi este rău cînd nu eşti îndreptăţit.

POLOS Greu mai este să te contrazică cineva, Socrate! Chiar

şi un copil ar fi în stare să-ţi dovedească cum nu ai dreptate.

SOCRATE îi voi fi foarte recunoscător acelui copil, la fel şi ţie dacă m-ai contrazice şi m-ai scoate din rătăcire. Nu pregeta să faci bine unui prieten, dovedeşte-mă!

POLOS De bună seamă, Socrate, nu am nevoie de exemple străvechi pentru a te contrazice. Cele petrecute ieri şi alaltăieri sînt în măsură să te contrazică şi să-ţi demonstreze că mulţi oameni nedrepţi sînt fericiţi48.

SOCRATE Care anume?

POLOS Cred că-l vezi pe Archelaos49, fiul lui Perdiccas, domnind acum în Macedonia?

SOCRATE Chiar dacă nu-l văd, aud despre asta.

POLOS Ce crezi, este fericit sau nefericit?

SOCRATE Nu ştiu, Polos. Nu am stat în preajma lui.

POLOS Ce spui? Numai stînd în preajma lui, ai şti-o, de aici nu-ţi dai seama dacă este fericit?

SOCRATE Pe Zeus, nu-mi dau seama!

POLOS Este clar, Socrate, că şi despre marele rege ai să spui că nu ştii dacă este fericit!

SOCRATE Şi n-aş spune decît adevărul! Căci nu ştiu dacă este un om virtuos şi drept.

POLOS Ce vorbeşti? în asta stă toată fericirea?

SOCRATE După părerea mea, Polos. Eu susţin că bărbatul desăvîrşit şi bun, de asemenea şi femeia, este fericit, iar cel nedrept şi rău, nefericit50.

POLOS Deci şi Archelaos acesta este nefericit, după judecata ta?

SOCRATE Dacă este nedrept, prietene.

POLOS Dar cum să nu fie nedrept? Neavînd nici un drept la domnia pe care o deţine acum, ca fiu al sclavei lui Alcetes, fratele lui Perdiccas, în mod legitim sclavul lui Alcetes, dacă ar fi vrut să respecte dreptatea ar fi slujit lui Alcetes şi ar fi fost fericit, după părerea ta. Ori acum, nemaipomenit de nefericit a ajuns, fiindcă a comis cele mai mari nedreptăţi. Trimiţînd mai întîi după stăpînul şi unchiul său, sub pretextul că-i va înapoia domnia pe care i-o răpise Perdiccas, i-a găzduit şi i-a îmbătat, pe el împreună cu fiul lui, Alexandru, propriul său văr, aproape de aceeaşi vîrstă cu el, şi, urcîndu-i într-un car, i-a scos afară în timpul nopţii, i-a ucis şi i-a făcut dispăruţi pe amîndoi. Săvîrşind aceste nelegiuiri, nu şi-a dat seama că a ajuns cel mai nefericit

om şi nici nu i-a păsat, ci puţin mai tîrziu n-a vrut ca fratele său, fiul legitim al lui Perdiccas, un copil de şapte ani, căruia i-ar fi revenit în mod legitim domnia, să fie fericit, după ce l-ar fi crescut cum se cuvine şi i-ar fi cedat domnia, ci, aruncîndu-l într-o fîntînă, l-a înecat şi i-a spus Cleopatrei, mama acestuia, că alergînd după o gîscă a căzut în fîntînă şi a murit. Bineînţeles, acum, ca unul care a săvîrşit cele mai mari nelegiuiri din Macedonia, este cel mai nefericit dintre toţi macedonenii iar nu cel mai fericit, şi probabil că orice atenian, începînd cu tine, ar primi să fie în locul oricăruia dintre macedoneni în afară de Archelaos.

SOCRATE încă de la începutul discuţiei, Polos, te-am lăudat că ai o bună formaţie retorică, dar nu eşti priceput în discuţia dialectică. Şi acum, să fie tocmai acesta argumentul prin care chiar un copil m-ar combate şi prin care, după cum crezi, sînt combătut de tine, cînd spun că omul nedrept nu este fericit? De unde şi pînă unde, omule? Doar nu sînt de acord cu nimic din ce spui tu.

POLOS NU vrei să fii, căci de fapt eşti de aceeaşi părere cu mine.

SOCRATE O, fericitule, tu încerci să mă combaţi avocăţeşte, cu procedee care-şi au locul în procesele din tribunale. Căci şi acolo, unii cred că triumfă asupra adversarilor, dacă în sprijinul spuselor lor ei aduc martori mulţi şi renumiţi, în timp ce partea adversă nu aduce decît un singur martor sau chiar nici unul. Această argumentare nu are nici o valoare pentru stabilirea adevărului. Uneori cineva poate să fie victima unei mărturii false, depuse de numeroşi oameni cu vază. Aşa şi acum, pentru ce susţii tu vei găsi aprobare la mai toţi atenienii şi străinii, dacă ai vrea să-i aduci martori împotriva adevărului spuselor mele. îţi vor fi martori, dacă doreşti, Nicias, fiul lui Niceratos, împreună cu fraţii săi, ale căror trepiede stau înşirate în templul lui Dionysos, dacă doreşti şi Aristocrates, fiul lui Skellios, a cărui frumoasă ofrandă se află în templul din Delfi, dacă doreşti şi întreaga familie a lui Pericle sau oricare altă familie de aici, pe care ai vrea s-o alegi51.

Dar cu, deşi sînt singur, nu mă dau bătut; căci tu nu mă constrîngi cu argumente adevărate, ci aducînd mulţi martori falşi împotriva mea, încerci să mă îndepărtezi de bunul meu52 şi de adevăr. Eu, în schimb, dacă nu voi reuşi să te aduc ca

singurul meu martor, pe tine, făcîndu-te să cazi de acord cu cele ce susţin, consider că nu voi fi împlinit nimic din ceea ce ne preocupă; şi cred că nici tu n-ai face-o în cazul în care nu îţi voi fi eu singurul martor, lăsînd deoparte pe toţi ceilalţi. Primul este felul de argumentare pe care-l luaţi în consideraţie, tu împreună cu mulţi alţii, dar pe celălalt numai eu pun preţ. Comparîndu-le între ele, să vedem în ce constă diferenţa. Lucrurile pe care le. discutăm, în nici un caz nu sînt de mică importanţă, căci se poate spune că a le cunoaşte este foarte frumos iar a le ignora este foarte ruşinos. Esenţa lor este a cunoaşte sau a ignora cine este fericit şi cine nu este. Deocamdată este în discuţie faptul că tu crezi că este posibil să fie fericit omul care săvîrşeşte nedreptăţi şi trăieşte în nedreptate, de vreme ce consideri că Archelaos este nedrept şi totuşi fericit. Nu înţelegem întocmai părerea ta?

POLOS întru totul.

SOCRATE însă eu susţin că este un lucru imposibil. Iată o primă divergenţă. Bine. Va fi fericit cel ce săvîrşeşte nedreptăţi dacă este judecat şi pedepsit pentru ele?

POLOS Nicidecum, pentru că în felul acesta ar fi foarte nenorocit.

SOCRATE Atunci, vinovatul care nu-şi primeşte pedeapsa, după părerea ta, are să fie fericit?

POLOS Da.

SOCRATE După părerea mea, Polos, omul vinovat, ca şi cel nedrept, este în orice caz nefericit, este chiar mai nefericit dacă nu este judecat şi pedepsit pentru vina sa şi este mai puţin nefericit dacă este judecat şi pedepsit de zei şi de oameni53.

POLOS încerci să susţii nişte absurdităţi, Socrate.

SOCRATE Mă voi strădui să te fac şi pe tine să-mi împărtăşeşti părerea, căci consider că-mi eşti prieten. Iată acum în ce constă diferenţa dintre noi: eu am susţinut mai înainte că a nedreptăţi este un rău mai mare decît a fi nedreptăţit.

POLOS întocmai.

SOCRATE Iar tu, că a fi nedreptăţit.

POLOS Da.

SOCRATE Eu am afirmat că cei vinovaţi de nedreptate sînt nefericiţi şi tu m-ai combătut.

POLOS Bineînţeles, pe Zeus!

SOCRATE După părerea ta, Polos!

POLOS Care este şi cea adevărată.

SOCRATE Se poate. Tu îi consideri fericiţi pe cei vinovaţi care nu-şi primesc pedeapsa.

POLOS Chiar întocmai.

SOCRATE Eu tocmai pe ei îi consider cei mai nefericiţi, iar pe cei ce-şi primesc pedeapsa, mai puţin nefericiţi. Vrei să respingi şi această afirmaţie?

POLOS Asta este, mă rog, încă mai greu de combătut, Socrate.

SOCRATE Nu numai atît, ci chiar imposibil, fiindcă adevărul nu poate fi respins.

POLOS Ce vorbeşti? Deci un om care complotează în mod nelegiuit împotriva tiraniei, cînd este prins, torturat,

ciopîrţit şi i se ard ochii, fiind supus la multe cazne de tot felul, cînd îşi vede copiii şi nevasta suferind aceleaşi chinuri, pentru ca în cele din urmă să fie răstignit sau chiar ars de viu, va fi astfel mai fericit decît dacă, evitînd acestea, se instaurează tiran şi conducător al cetăţii şi-şi petrece viaţa făcînd ce vrea, invidiat şi preamărit de cetăţeni şi de străini? Asta numeşti tu imposibil de respins?!

SOCRATE Vrei să bagi groaza în noi54, stimate Polos, şi nu să argumentezi întocmai ca adineauri cu martorii. Totuşi, ajută-mi puţin memoria: „dacă ar complota în mod nelegiuit împotriva tiraniei", ai spus?

POLOS întocmai.

SOCRATE Mai fericit nu poate să fie, de fapt, nici unul dintre ei, nici cel care obţine tirania în mod nelegiuit, nici cel care este pedepsit, căci dintre doi nenorociţi nici unul nu poate să fie „mai fericit" decît celălalt; şi totuşi cel care scapă de pedeapsă şi domneşte este mai nenorocit. Ce înseamnă asta, Polos? Rîzi? Sau este vorba de o nouă formă de argumentare, cînd cineva susţine ceva, să rîzi de el, în loc să-l combaţi?

POLOS Crezi că mai este nevoie să fii contrazis, Socrate, cînd susţii nişte lucruri pe care nici un om nu le-ar putea rosti? întreabă, pe oricine vrei dintre cci de faţă.

SOCRATE Polos, eu nu mă pricep în politică, iar anul trecut, ajungînd prin sorţi membru al senatului, cînd tribul meu a exercitat pritania şi a trebuit ca eu să conduc votarea, am stîrnit rîsul datorită neştiinţei mele în procedura votării55. Aşa că nu-mi cere acum să-i pun la vot pe cei de faţă, iar dacă n-ai alte

argumente mai bune decît pe ei, aşa cum îţi spuneam adineauri, cedează-mi rolul tău, ca să afli ce argumentare trebuie după părerea mea. Pentru ceea ce susţin eu, ştiu să-mi cîştig un singur martor, anume pe însuşi interlocutorul meu, şi n-am nevoie de mai mulţi, căci ştiind să pun la vot pe unul singur, nu mai discut cu cei mulţi. Vezi atunci, dacă eşti dispus să-mi cedezi rolul celui care argumentează, şi tu să răspunzi la întrebările mele. Eu cred, împreună cu tine şi cu toţi ceilalţi oameni că a comite nedreptatea este mai rău decît a fi victima nedreptăţii, a nu fi pedepsit este mai rău decît a fi pedepsit.

POLOS Nici eu, nici vreun alt om nu crede aşa ceva. Tu ai accepta să suferi o nedreptate mai degrabă decît s-o comiţi?

SOCRATE Şi tu ai accepta, ca şi toţi ceilalţi oameni.

POLOS Nici gînd de aşa ceva, în ce mă priveşte şi în ce-i priveşte pe alţii.

SOCRATE Oare vrei să-mi răspunzi?

POLOS De bună seamă; căci vreau să aflu ce ai putea să spui.

SOCRATE Ca să poţi afla, răspunde-mi atunci ca şi cum am fi la începutul discuţiei: ce este mai rău, Polos, să nedreptăţeşti sau să fii nedreptăţit?

POLOS Să fii nedreptăţit, cred eu.

SOCRATE Dar ce este mai urît? Să nedreptăţeşti sau să fii tu nedreptăţit? Răspunde.

POLOS Să nedreptăţeşti.

SOCRATE Nu este şi mai rău, fiind mai urît?

POLOS Nicidecum.

SOCRATE Pricep; pentru tine nu sînt totuna, după cum se pare, frumosul şi binele, răul şi urîtul56.

POLOS Nu, fără îndoială.

SOCRATE Dar cum aşa? Toate lucrurile frumoase, cum sînt trupurile, culorile, formele, sunetele şi moravurile, le numeşti frumoase, pe fiecare, fără nici o îndreptăţire? De pildă, trupurile frumoase, nu spui că sînt frumoase, considerînd utilitatea proprie fiecăruia, sau considerînd plăcerea pe care o produce privitorilor contemplarea lor? Ai cumva vreun alt criteriu în ce priveşte frumuseţea trupurilor?

POLOS Nu am.

SOCRATE Prin urmare şi pe celelalte toate, forme ca şi culori, le numeşti frumoase pentru aspectul plăcut, pentru utilitatea lor

sau pentru amîndouă în acelaşi timp?

POLOS Desigur.

SOCRATE Nu este la fel cu sunetele şi cu tot ce ţine de muzică?

POLOS Desigur.

SOCRATE Iar în domeniul legilor şi moravurilor nu pol fi alte criterii pentru frumos decît utilul sau plăcutul, sau amîndouă în acelaşi timp.

POLOS Sînt de aceeaşi părere.

SOCRATE Nu este la fel şi cu frumuseţea ştiinţelor?

POLOS întocmai. Ce bine defineşti acum, Socrate, frumosul, în funcţie de plăcut şi de bun!57

SOCRATE Atunci urîtul îl definim prin contrariu, adică prin neplăcut şi rău?

POLOS Neapărat.

SOCRATE Deci cînd, din două lucruri frumoase, unul este mai frumos decît celălalt, îl întrece în frumuseţe fie prin una din cele două calităţi, fie prin amîndouă, adică prin plăcere sau prin utilitate sau prin ambele în acelaşi timp.

POLOS Foarte adevărat.

SOCRATE Şi cînd, din două lucruri urîte, unul este mai urît decît celălalt, îl întrece în urîţenie fie prin neplăcerea ce produce, fie prin răutate; nu este obligatoriu?

POLOS întocmai.

SOCRATE Hai să vedem ce spuneam adineauri despre săvîrşirea nedreptăţii şi despre îndurarea ei. Nu spuneai că este mai rău să fii nedreptăţit, şi mai urît să nedreptăţeşti?

POLOS Aşa spuneam.

SOCRATE Dacă este mai urît să nedreptăţeşti decît să fii nedreptăţit, ori este mai neplăcut şi lucrul este mai urît din cauza neplăcerii suferite ori cauza este în rău, ori este în amîndouă. Nu este şi aceasta obligatoriu?

POLOS Cum să nu?

SOCRATE Să vedem mai întîi: oare datorită neplăcerii nedreptăţirea întrece îndurarea nedreptăţii, şi suferă mai mult cei ce nedreptăţesc decît cei ce sînt nedreptăţiţi?

POLOS Nicidecum nu se întîmplă aşa, Socrate.

SOCRATE Atunci nu este neplăcerea pricina întrecerii.

POLOS Nu, desigur.

SOCRATE Dacă nu este neplăcerea, nici amîndouă nu pot fi

cauza întrecerii.

POLOS Reiese că nu.

SOCRATE Rămîne atunci cealaltă posibilitate.

POLOS Da.

SOCRATE Adică datorită răului.

POLOS Se pare.

SOCRATE Prin urmare, excelînd în rău, comiterea nedreptăţii ar fi mai rea decît îndurarea ei.

POLOS Este limpede că da.

SOCRATE însă nu era un lucru recunoscut de cei mai mulţi oameni şi de către tine, adineauri, că este mai urît să nedreptăţeşti decît să fii nedreptăţit?

POLOS Da.

SOCRATE Acum se pare că este şi mai rău.

POLOS Aşa se pare.

SOCRATE Ai putea accepta ceva ce este mai rău şi mai urît în locul a ce este mai puţin rău şi urît? Nu ezita să răspunzi, Polos, căci n-o să ai nimic de pierdut. Oferă-te cu curaj raţiunii, întocmai ca unui medic şi răspunde-mi, cu da sau nu, la ce te întreb.

POLOS Nu aş putea accepta, Socrate.

SOCRATE Ar putea-o face vreun om?

POLOS Cred că nu, după un asemenea raţionament.

SOCRATE Deci aveam dreptate să spun că nici eu, nici tu, nici vreun alt om n-ar accepta să nedreptăţească, mai degrabă decît să fie nedreptăţit; căci rezultă că este mai rău.

POLOS Aşa se pare58.

SOCRATE Vezi deci, Polos, cum comparînd un fel de argumentare cu altul, nu seamănă deloc între ele; cu tine sînt toţi ceilalţi, afară de mine, dar mie-mi ajunge singura ta recunoaştere şi mărturie, căci eu, cerîndu-ţi votul numai ţie, trec cu vederea pe toţi ceilalţi. Să ne oprim aici şi să examinăm acum al doilea lucru aflat în controversă: dacă pentru cel vinovat de nedreptate cel mai mare rău este să-şi primească pedeapsa, aşa cum crezi tu, sau dacă este mai rău să nu-şi primească pedeapsa, aşa cum pe de altă parte cred cu. Să cercetăm după cum urmează. Se poate considera că a primi pedeapsa este totuna cu a ispăşi pe drept o vină?

POLOS Da.

SOCRATE Poţi susţine că toate lucrurile drepte nu sînt

frumoase decît în măsura în care sînt drepte? Vorbeşte după ce ai reflectat.

POLOS Este şi părerea mea, Socrate.

SOCRATE Gîndeşte-te acum şi la altceva: dacă cineva acţionează, nu trebuie să existe şi un obiect care suportă acţiunea lui?

POLOS Desigur.

SOCRATE Dar obiectul care suportă respectiva acţiune, nu este oare aşa cum îl face cel ce acţionează asupra lui? Uite ce vreau să spun: dacă cineva loveşte, nu trebuie să fie şi cineva lovit?

POLOS Trebuie.

SOCRATE Şi dacă loveşte tare sau iute, nu este la fel şi lovitura primită de către cel lovit?

POLOS Desigur.

SOCRATE Deci suferinţa celui lovit este aşa cum o face cel ce loveşte?

POLOS Bineînţeles.

SOCRATE Iar atunci cînd cineva dă foc, trebuie să fie ceva care să ia foc?

POLOS Fireşte.

SOCRATE Şi dacă-i dă foc să ardă tare sau dureros, aşa arde şi cel ce este aprins, precum este făcut să ardă?

POLOS Bineînţeles.

SOCRATE Cînd cineva taie, se întîmplă acelaşi lucru: există ceva care este tăiat.

POLOS Desigur.

SOCRATE Şi dacă tăietura este mare sau adîncă sau dureroasă, obiectul tăiat nu este aşa cum îl taie tăietorul?59

POLOS Fără îndoială.

SOCRATE într-un cuvînt, vezi dacă eşti de acord cu ce am spus adineauri, că întotdeauna felul acţiunii determină şi felul efectului60.

POLOS Sînt de acord.

SOCRATE Dat fiind că eşti de acord, ispăşirea este o stare pasivă sau o stare activă?

POLOS în mod obligatoriu, Socrate, este o stare pasivă.

SOCRATE Este, deci, produsă de cineva?

POLOS Cum să nu? De cel care pedepseşte!

SOCRATE Cel ce pedepseşte corect, pedepseşte şi pe drept?

POLOS Desigur.

SOCRATE Săvîrşeşte, sau nu, un lucru drept?

POLOS Un lucru drept.

SOCRATE Atunci şi cel pedepsit, prin ispăşire, suferă pe drept?

POLOS Evident.

SOCRATE N-am căzut oare de acord că lucrurile drepte sînt frumoase?

POLOS Fără îndoială.

SOCRATE Atunci, dintre aceştia doi, unul săvîrşeşte lucruri frumoase, iar celălalt le suportă, anume cel ce este pedepsit.

POLOS într-adevăr.

SOCRATE Fiind frumoase, sînt şi bune? Doar sînt plăcute şi utile.

POLOS Aşa rezultă.

SOCRATE Atunci cel ce ispăşeşte, are de suportat lucruri bune.

POLOS Aşa se pare.

SOCRATE Deci este spre folosul lui?

POLOS Da.

SOCRATE Dar nu este cumva folosul aşa cum îl înţeleg eu? Nu devine el mai bun sufleteşte, dacă este pedepsit pe drept?61

POLOS Este posibil.

SOCRATE Atunci celui ce ispăşeşte i se îndepărtează răutatea din suflet?

POLOS Da.

SOCRATE Oare nu este eliberat de cel mai mare dintre rele? Ia gîndeşte-te! în ce priveşte starea materială a omului, poate exista vreun alt rău decît sărăcia?

POLOS Nu altul decît sărăcia.

SOCRATE Dar în starea lui fizică? Nu spui că sînt rele slăbiciunea, boala, urîţenia şi altele de felul lor?

POLOS Bineînţeles.

SOCRATE Nu crezi că există însă şi o degradare a sufletului?

POLOS Fireşte.

SOCRATE Pe aceasta nu o numeşti nedreptate, ignoranţă, laşitate şi aşa mai departe?62

POLOS Fără îndoială.

SOCRATE Prin urmare, existînd trei stări, materială, fizică, sufletească, nu există şi o întreită degradare: sărăcia, boala şi

nedreptatea?

POLOS Ba da.

SOCRATE Care o fi, însă, cea mai urîtă dintre degradări? Nu este cumva nedreptatea şi în general degradarea spirituală?

POLOS în cea mai mare măsură.

SOCRATE Fiind cea mai urîtă este şi cea mai rea?

POLOS Cum înţelegi asta, Socrate?

SOCRATE înţeleg că cel mai urît este lucrul care provoacă fie neplăcerea cea mai mare, fie paguba cea mai mare, fie amîndouă la un loc, aşa cum am convenit în cele dinainte.

POLOS Foarte adevărat.

SOCRATE Acum am convenit însă că nedreptatea şi în general degradarea sufletului constituie cel mai urît lucru.

POLOS Aşa am convenit.

SOCRATE în cazul acesta, ori este cel mai dureros63 şi datorită excesului de suferinţă devine cel mai urît lucru, ori este cel mai vătămător, ori amîndouă la un loc.

POLOS Neapărat.

SOCRATE Atunci nu sînt mai dureroase nedreptatea, nestăpînirea, laşitatea şi ignoranţa decît sărăcia şi boala?

POLOS După părerea mea, Socrate, nu rezultă din cele spuse.

SOCRATE înseamnă că degradarea sufletului este cea mai urîtă dintre toate, pentru că le întrece pe celelalte într-un mod neobişnuit, provocînd un mare neajuns şi un rău extraordinar, de vreme ce, după părerea ta, nu este în cauză durerea.

POLOS Aşa se pare.

SOCRATE Dar excelînd în provocarea celor mai mari neajunsuri este şi cel mai mare dintre relele care există.

POLOS într-adevăr.

SOCRATE Atunci nedreptatea, neînfrînarea şi celelalte vicii ale sufletului sînt cele mai mari dintre rele?

POLOS Aşa se pare.

SOCRATE Acum, care este îndeletnicirea care te scapă de sărăcie? Nu cîştigul de bani?

POLOS Ba da.

SOCRATE Dar de boală? Nu medicina?

POLOS Fără îndoială.

SOCRATE Dar de răutate şi de nedreptate? Dacă aşa nu te descurci, să vedem altminteri: unde şi la cine ducem pe cei cu

trupul bolnav.

POLOS La medici, Socrate.

SOCRATE Unde, pe cei nedrepţi şi neînfrînaţi?

POLOS La judecători, Socrate.

SOCRATE Ca să-şi primească pedeapsa?

POLOS întocmai.

SOCRATE Oare cei ce pedepsesc corect nu o fac în numele justiţiei?

POLOS Este limpede că da.

SOCRATE Deci cîştigul de bani eliberează de sărăcie, medicina de boală, justiţia de neînfrînare şi nedreptate.

POLOS Aşa se pare.

SOCRATE Care crezi că este cea mai frumoasă dintre ele?

POLOS La ce te referi?

SOCRATE Cîştigul de bani, medicina, justiţia.

POLOS Justiţia le întrece cu mult, Socrate.

SOCRATE înseamnă că produce cea mai mare plăcere sau utilitate, sau pe amîndouă, din moment ce este cea mai frumoasă?

POLOS Da.

SOCRATE Oare tratamentul medical este plăcut şi îndrăgit de pacienţi?

POLOS Nu am impresia.

SOCRATE însă este util. Nu-i aşa?

POLOS Aşa e.

SOCRATE El, doar, scapă de un mare rău, astfel că-i în avantajul bolnavului să-l suporte ca să se facă sănătos.

POLOS Fireşte.

SOCRATE Care este oare cea mai mare fericire pentru trupul omului? Să fie tratat de medic sau să nu fie bolnav de la bun început?

POLOS Să nu fie bolnav, bineînţeles.

SOCRATE Se pare, deci, că fericirea nu ar fi îndepărtarea răului, ci neprimirea lui de la bun început?

POLOS Aşa este.

SOCRATE Dar să vedem: care este mai nefericit dintre doi oameni cu răul fie în trup, fie în suflet: cel ce este tratat şi vindecat de rău, sau cel netratat care păstrează răul?

POLOS Eu cred că cel netratat.

SOCRATE Dar ispăşirea nu însemna eliberarea de răul cel mai

mare, de degradare?

POLOS însemna.

SOCRATE Prin urmare, justiţia înţelepţeşte pe oameni şi-i face mai drepţi, fiind ca o medicină contra răutăţii64.

POLOS Desigur.

SOCRATE Deci cel mai fericit om este cel ce nu are în el răul sufletesc, deoarece s-a văzut că acesta din urmă este cel mai mare dintre rele.

POLOS Este clar.

SOCRATE După el, vine cel care a fost eliberat de rău.

POLOS Aşa se pare.

SOCRATE Acesta a fost admonestat, pedepsit şi şi-a ispăşit vina.

POLOS Desigur.

SOCRATE Cel mai rău, deci, trăieşte cel care poartă cu el nedreptatea, nedezbărîndu-se de ea.

POLOS Se pare.

SOCRATE Dar nu este tocmai cel care, săvîrşind cele mai mari fărădelegi şi excelînd în nedreptate reuşeşte să nu fie admonestat, nici pedepsit şi nici să-şi ispăşească vina, aşa cum spui tu că a procedat Archelaos, ca şi ceilalţi tirani, oratori şi conducători?

POLOS Se poate.

SOCRATE Aceştia, bunule, au procedat aproape la fel cum procedează oamenii cuprinşi de cele mai grave boli, care nu dau socoteală medicilor de relele trupului lor, nu se lasă trataţi de ei, temîndu-se ca nişte copii de durerea

provocată de arsuri şi tăieturi. Nu eşti şi tu de aceeaşi părere?

POLOS Ba da.

SOCRATE Fiindcă ignoră, pare-se, ce este sănătatea şi buna stare a trupului. Conform celor recunoscute de noi acum, par să procedeze la fel şi cei ce fug de dreptate, o Polos, uitîndu-se numai la partea ei dureroasă, dar rămînînd orbi la ceea ce are util şi ignorînd cu cît este mai mare nefericirea să trăieşti cu un suflet nesănătos, adică putred, nelegiuit şi nedrept, decît cu un trup nesănătos. De aceea ei fac totul ca să nu dea socoteală şi să nu fie eliberaţi de cel mai mare rău, agonisesc avuţii şi prieteni şi caută să ajungă vorbitorii cei mai convingători65. Dacă sîntem de acord că acesta este adevărul, îţi dai scama,

Polos, ce concluzii reies din discuţie? Vrei să le deducem?

POLOS Dacă crezi de cuviinţă.

SOCRATE Nu rezultă că cel mai mare rău este nedreptatea şi săvîrşirea ei?

POLOS Aşa se pare.

SOCRATE Iar eliberarea de acest rău, nu a reieşit a fi ispăşirea lui?

POLOS Se poate.

SOCRATE Neispăşirea n-ar însemna perseverarea în rău?

POLOS Desigur.

SOCRATE Atunci, săvîrşirea nedreptăţii nu este decît al doilea dintre rele, ca mărime. Neispăşirea nedreptăţii săvîrşite ar fi cel mai mare şi cel dintîi dintre rele.

POLOS Posibil.

SOCRATE Oare nu eram în dezacord tocmai asupra acestui lucru, prietene? Tu îl fericeai pe Archelaos pentru că, săvîrşind cele mai mari fărădelegi, nu a dat nici o socoteală, în timp ce eu credeam contrariul, anume că şi Archelaos şi oricare alt om ce nu-şi ispăşeşte fărădelegea trebuie considerat deosebit de nefericit, în comparaţie cu ceilalţi oameni, şi că întotdeauna cel ce comite nedreptatea este mai nefericit decît victima nedreptăţii, de asemenea, cel ce nu-şi ispăşeşte vina decît cel ce şi-o ispăşeşte66. N-au fost acestea spusele mele?

POLOS Ba da.

SOCRATE S-a demonstrat prin urmare adevărul lor?

POLOS Aşa se pare.

SOCRATE Bine. Şi dacă acestea sînt adevărate, Polos, ce mare nevoie mai este de retorică? Conform celor stabilite împreună trebuie să te păzeşti să nu săvîrşeşti nedreptăţi, căci de aici rezultă un mare rău. Nu este aşa?

POLOS Fără îndoială.

SOCRATE Dacă greşeşti, tu însuţi sau altcineva căruia îi porţi de grijă, de bună voie să te duci acolo unde se plăteşte cel mai repede vina, la judecător, întocmai ca la medic, grăbindu-te ca nu cumva învechirea bolii să facă sufletul cangrenos şi incurabil. Am putea susţine altceva, Polos, cînd rămîn valabile principiile recunoscute de noi mai înainte? Nu este necesar să punem de acord constatările de acum cu cele dinainte, nemaiexistînd altă soluţie?

POLOS Cum am putea face altminteri, Socrate?

SOCRATE Deci, pentru apărarea propriei persoane vinovate, sau a părinţilor, a prietenilor, a copiilor, ori a patriei vinovate de nedreptate, nu ne este de nici o utilitate retorica, Polos, afară de cazul că cineva, concepînd contrariul rolului ei67, s-ar acuza în primul rînd pe sine, apoi pe oricare dintre rudele sau prietenii care s-ar face vinovaţi de nedreptate, fără să tăinuiască ceva, astfel ca aducînd vina la lumină, să dea socoteală de ea şi să se însănătoşească. Trebuie să se silească pe sine ca şi pe ceilalţi să nu se înfricoşeze, ci să se prezinte cu fermitate şi bărbăţie pentru dobîndirea a ce este bun şi frumos, fără să ţină seama de durere, ca şi cum ar avea de suportat tăieturile şi arsurile medicului. Dacă cele comise merită lovituri, să se ofere loviturilor, dacă merită lanţuri, să se lase înlănţuit, dacă amendă, să o plătească, dacă exil, să plece în exil, dacă e vorba de moarte, să se lase omorît. El însuşi să fie cel dintîi acuzator, pentru sine ca şi pentru toţi cei apropiaţi lui, folosindu-se de retorică pentru ca, prin dezvăluirea fărădelegilor, să fie eliberaţi de cel mai mare rău, de nedreptate. Putem vorbi astfel, sau nu putem, Polos?

POLOS Acestea mi se par absurde, Socrate, însă de bună seamă sînt în acord cu cele afirmate mai înainte68.

SOCRATE Prin urmare, ori trebuie să le anulăm şi pe acelea, ori sîntem obligaţi să fim de acord cu acestea.

POLOS Da, chiar aşa se întîmplă.

SOCRATE Lucrurile se inversează, însă, dacă dorim să facem rău cuiva, fie el duşman, fie orice, cînd singura grijă pe care trebuie s-o avem va fi ca acesta să nu fie nedreptăţit cumva de vreun duşman. Dacă duşmanul nostru nedreptăţeşte pe cineva, atunci prin orice mijloc, şi prin fapte şi prin vorbe, trebuie să-l împiedicăm să dea socoteală şi să meargă la judecător. Dacă ajunge acolo, să punem la cale scăparea şi neispăşirea lui; dacă a furat mulţi bani, să nu-i restituie, ci păstrîndu-i să-i cheltuiască şi pentru el şi pentru toţi ai lui, în chip nedrept şi nelegiuit. Dacă prin fărădelegile sale merită moartea, să nu fie dat morţii cu nici un chip, ci să dăinuie fără moarte în ticăloşia lui; neputîndu-se acest lucru, să trăiască cît mai mult timp în starea aceasta69. Pentru asemenea cazuri, este folositoare, după părerea mea, retorica, fiindcă pentru cel ce n-are de gînd să făptuiască nedreptăţi nu cred că este de mare folos, dacă într-adevăr ea este de vreun folos, ceea ce nu a reieşit deloc din cele discutate

pînă acum.

CALLICLES Spune-mi, Chairephon, Socrate vorbeşte serios sau în glumă?70

CHAIREPHON Eu cred, Callicles, că extrem de serios, însă cel mai bine ar fi să-l întrebi.

CALLICLES Pe zei, asta şi vreau. Spune-mi, Socrate, cum să te luăm, în serios sau în glumă? Dacă vorbeşti serios şi se întîmplă să fie adevărate cele ce susţii, ce altceva decît o viaţă deandoaselea trăim noi oamenii, care facem toate lucrurile împotriva, pare-se, a ceea ce trebuie?

SOCRATE O, Callicles, dacă simţirea oamenilor nu ar fi aceeaşi în diferitele ei manifestări, ci fiecare dintre noi ar simţi altceva decît ceilalţi, nu ar fi deloc uşor să faci cunoscută altuia propria ta stare. Vorbind aşa, mă gîndesc că eu şi cu tine, din întîmplare, avem aceleaşi sentimente, fiecare dintre noi doi avînd cîte doi iubiţi: eu pe Alcibiade, fiul lui Cleinias, şi filosofia, iar tu demos-ul atenian şi pe Demos, fiul lui Pyrilampes71.

Bag de seamă că în orice ocazie, cît eşti tu de grozav, orice ţi-ar spune şi oricum ţi-ar spune că stau lucrurile iubiţii tăi, nu eşti în stare să-i contrazici, şi-ţi schimbi părerea cînd aşa, cînd aşa. în ecclesie, dacă la spusele tale demos-ul atenian îţi răspunde că nu ai dreptate, tu, schimbîndu-ţi părerea, spui ceea ce vrea el, iar cu frumosul fiu al lui Pyrilampes păţeşti altele de acest fel72. Tu nu te poţi împotrivi dorinţelor şi hotărîrilor iubiţilor tăi73, aşa încît dacă cineva s-ar mira de absurditatea spuselor tale, datorată tocmai acestora, i-ai spune probabil, dacă ai vrea să fii sincer, că nu vei înceta să vorbeşti aşa, decît cînd cineva îi va împiedica pe iubiţii tăi să mai vorbească aşa.

Gîndeşte-te acum că şi eu sînt nevoit să ascult altele de acest fel şi, în loc să te miri de spusele mele, opreşte vorbele filosofiei, care este iubita mea.

Ea spune neîncetat ceea ce auzi acum de la mine74 şi este, în comparaţie cu celălalt iubit, cu mult mai puţin nestatornică. Fiul lui Cleinias este de fiecare dată de altă părere, în timp ce filosofia întotdeauna este de aceeaşi părere; ea spune ceea ce te miră acum pe tine, tu însuţi eşti de faţă la vorbele ci. Prin urmare, ei trebuie să-i demonstrezi, cum îţi spuneam, că a fi nedrept şi a nu da socoteală pentru nedreptăţi nu este cel mai mare dintre toate relele, iar dacă vei lăsa acest lucru nedemonstrat, pe cîine zeul egiptenilor, Callicles nu se va pune

în acord cu tine însuţi, o, Callicles, ci veţi fi toată viaţa în dezacord. Dar, preabunule, în ce mă priveşte, prefer să mă folosesc de o liră dezacordată şi disonantă, să fiu în dezacord cu corul pe care-l dirijez, precum şi cu cei mai mulţi oameni, afirmînd lucruri contrarii părerii lor decît ca eu însumi, un singur om fiind, să nu mă aflu în armonie cu mine şi să mă contrazic.

CALLICLES Mi se pare, Socrate, că te avînţi în discursuri ca un adevărat demagog75. Şi acum perorezi astfel, după ce Polos a păţit acelaşi lucru de care-l învinuia pe Gorgias că i s-a întîmplat cu tine. El spunea că Gorgias, întrebat de tine dacă ar învăţa ce este dreptatea pe cel neştiutor care ar veni la el cu intenţia să înveţe retorica, s-a ruşinat şi a spus că l-ar învăţa, temîndu-se, aşa cum fac oamenii, să au se indigneze cineva dacă n-ar proceda astfel; mai spunea că, datorită acestei concesii, a fost obligat să se contrazică, lucru de care tu te-ai bucurat. Şi atunci, Polos, te-a luat în rîs, după părerea mea, pe drept cuvînt.

Acum iată că a păţit el însuşi acelaşi lucru şi nu-l felicit deloc pe Polos pentru încuviinţarea făcută ţie, cum că a nedreptăţi este mai urît decît a fi nedreptăţit. Din cauza acestei recunoaşteri, prins în cursă de argumentele tale, i s-a închis gura, ruşinîndu-se să spună ceea ce gîndea. în realitate, tu, Socrate, afirmînd că eşti în căutarea adevărului, recurgi la argumente demagogice şi ieftine despre ceea ce nu este frumos după natură şi este frumos după lege.

în cele mai multe cazuri, natura şi legea se află în contradicţie între ele. Cînd cineva se ruşinează şi nu îndrăzneşte să spună ceea ce gîndeşte se vede silit să se contrazică. Remarcînd această particularitate, tu denaturezi sensurile : cînd cineva vorbeşte conform legii, îl interpelezi conform naturii, iar cînd vorbeşte conform naturii îl interpelezi conform legii. Tot aşa şi adineauri cu privire la a nedreptăţi şi a fi nedreptăţit, cînd Polos vorbea de urîtul conform legii, tu hărţuiai legea din punctul de vedere al naturii. După natură, cel mai urît lucru este cel mai rău, anume a fi nedreptăţit, iar după lege, a nedreptăţi76. A îndura nedreptatea nu este în firea unui bărbat, ci a unui sclav, pentru care moartea este de preferat vieţii, căci fiind nedreptăţit şi bruftuit nu este în stare nici să se apere, nici să vină în ajutorai celor la care ţine. Eu cred că legile au fost statornicite de oamenii slabi şi mulţi. Aşadar, pentru ei, pentru avantajul lor,

statornicesc legi, înalţă laude şi aruncă blesteme. Pentru a înspăimânta pe oamenii mai puternici, pe cei capabili să aibă mai mult77, ca să nu ajungă să aibă mai mult decît ei, spun că este urît şi nedrept să fii mai presus de alţii, că nedreptatea constă în a căuta să ai mai mult decît alţii. Ei sînt bucuroşi, cred, să aibă tot atît cît şi ceilalţi, deşi sînt mai bicisnici. Pentru aceasta se şi spune că, după lege, este nedrept şi urît să te străduieşti să ai mai mult decît cei mulţi, ceea ce ei tocmai numesc a fi nedrept. Dar natura însăşi arată, cred, că este drept ca cel capabil să aibă mai mult decît cel netrebnic, cel ce este mai puternic decît cel ce este mai slab. E vădit că aşa stau lucrurile peste tot, şi printre animale şi printre oamenii din toate cetăţile şi de toate neamurile, la care dreptul se defineşte prin faptul că cel puternic conduce pe cel slab şi stăpîneşte mai mult decît el. Căci pe ce drept, oare, s-a întemeiat Xerxes cînd a mers asupra Eladei, sau tatăl acestuia, cînd i-a atacat pe sciţi, precum şi alte nenumărate asemenea cazuri care s-ar putea cita? Eu socotesc că aceştia acţionează după adevărata natură a dreptului, ba, chiar, pe Zeus, după legea proprie naturii78, nicidecum după cea pe care o statornicim noi. Conform acesteia educăm noi pe cei mai buni şi mai puternici dintre noi, cînd îi luăm de mici, întocmai ca pe nişte pui de lei, şi-i domesticim cu vrăji şi amăgiri79, învăţîndu-i că oamenii trebuie să fie egali, şi că aceasta înseamnă frumosul şi dreptul. Dacă ar apărea, zic eu, un bărbat cu o natură viguroasă, care să zguduie, să sfărîme şi să arunce toate acestea, călcînd în picioare scrierile şi farmecele noastre, descîntecele şi legile, toate contrare naturii, el s-ar înălţa arătîndu-se că este nu sclavul, ci stăpînul nostru, şi ar face atunci să strălucească dreptul naturii80. Cred că şi Pindar exprimă ceea ce susţin eu, în cîntarea în care spune că

Legea-i tuturor stăpînă, Muritorilor şi nemuritorilor.

Aceasta, zice el,

Să conducă straşnicei puteri îi dă îndreptăţire Cu mînă atotstăpînitoare. De mărturie aduc Faptele lui Heracle, căci fără răscumpăr .. .81

Cam aşa spune. Textul nu-l mai ştiu, în care spune că fără răscumpăr şi fără dăruială Heracle i-a răpit boii lui Geryon, căci luîndu-se după dreptul naturii, şi boii şi toate celelalte bunuri ale celor mici şi fără putere sînt ale celor mari şi puternici. Că acesta este adevărul, vei afla-o dacă, lăsînd deoparte filosofia,

te-ai apuca de lucruri mai importante. Filosofia este, Socrate, un lucru plăcut dacă te ţii de ea cu măsură în timpul tinereţii, însă dacă stărui dincolo de cît trebuie ajunge o nenorocire pentru oameni. Cît de bine înzestrat ar fi cineva, dacă stăruie în filosofie şi la o vîrstă matură, cu necesitate ajunge neştiutor de toate lucrurile în care trebuie să se priceapă cel ce urmează să ajungă un bărbat desăvîrşit şi respectat82. Filosofii ajung neştiutori de legile care cîrmuiesc cetatea, de felul de a vorbi care are curs în relaţiile atît private cît şi publice ale oamenilor, de plăcerile şi dorinţele omeneşti, într-un cuvînt ajung să ignore în toate privinţele obiceiurile omeneşti. Cînd sînt implicaţi într-o chestiune privată sau cetăţenească, se fac de rîs, tot aşa cum, cred eu, oamenii politici se fac de rîs cînd se amestecă în discuţiile şi dezbaterile voastre. Se potriveşte vorba lui Euripide: Fiecare străluceşte în ceea ce-şi dă mai mult silinţa.

Partea cea mai mare a zilei îşi petrece
Pentru ca pe sine însuşi s-ajungă a se-ntrec88.

Omul fuge de îndeletnicirea în care se simte slab şi o vorbeşte de rău, dar o laudă pe cea cultivată de el, din părtinire, socotind că astfel se laudă singur. După părerea mea, cel mai nimerit este să te ocupi de amîndouă; din filosofie, este un lucru bun să te împărtăşeşti, pe cît este util educaţiei, şi nu este ruşinos ca un tînăr să filosofeze. Mi se pare însă un lucru ridicol, Socrate, ca un om ajuns la maturitate să mai filosofeze încă, astfel că cei ce filosofează îmi fac o impresie foarte asemănătoare cu alintarea şi joaca unor oameni maturi. Cînd văd un copil, căruia îi este încă îngăduit să se comporte astfel, alintîndu-se şi jucîndu-se, îmi face plăcere şi consider că este un lucru agreabil care şade bine unui copil de condiţie liberă; pe cînd, dacă aud un copil vorbind cu seriozitate, îmi face o impresie dezagreabilă, îmi supără urechile şi socotesc că este un lucru vrednic condiţiei de sclav. Cînd auzi un om gîngurind sau îl vezi jucîndu-se, îţi pare ridicol, lipsit de bărbăţie şi bun de bătut.

Acelaşi lucru îl resimt eu şi faţă de cei ce filosofează. Sînt încîntat să văd că filosofează un băiat tînăr, îi şade bine şi consider că acesta este un om liber, iar cel ce nu se preocupă de filosofie, un om aservit84, care niciodată nu se va face vrednic de vreo faptă frumoasă şi nobilă. Cînd văd însă un om matur filosofînd încă, fără să se poată dezbăra de acest obicei,

atunci cred, Socrate, că acest bărbat merită neapărat să fie bătut. Cum spuneam adineauri, omul acesta, cu toată buna înzestrare a firii lui, ajunge neom, fugind de inima cetăţii şi „de agora ei", în care, cum spune poetul, „bărbaţii ajung iluştri"85, înfundîndu-se tot restul vieţii în unghere, ca să pălăvrăgească în compania a trei-patru tinerei86, fără să exprime nicicînd o opinie importantă şi serioasă, de om liber.

Eu, Socrate, am toată simpatia faţă de tine; aş zice că am aceleaşi sentimente ca Zethos faţă de Amphion, în piesa lui Euripide de care am amintit. Astfel şi mie îmi vine să-ţi spun cam aceleaşi lucruri ca acela fratelui său, că nesocoteşti, Socrate, ceea ce ar trebui să te preocupe şi desfigurezi o atît de nobilă natură sufletească sub o deghizare copilărească, încît nu mai poţi să iei parte, cu o judecată bună, la dezbaterile judiciare, nici să găseşti argumentul verosimil şi convingător87 şi nici să dai altuia un sfat temeinic. Oare, într-adevăr, iubite Socrate, — să nu te simţi jignit, căci îţi vorbesc aşa numai cu bune intenţii — nu crezi că este ruşinos să fii aşa cum susţin eu că sînteţi, tu şi ceilalţi toţi care vă ţineţi într-una de filosofie?

Dacă acum te-ar lua cineva, pe tine sau pe altul deopotrivă cu tine, să te ducă la închisoare, pentru o fărădelege de care nu eşti vinovat, tu ştii că n-ai fi în stare să te aperi, că te-ai zăpăci şi-ai sta cu gura căscată, fără să poţi spune ceva; iar dacă ai fi adus în faţa tribunalului, avînd poate cel mai bicisnic şi mai ticălos acuzator, ai ajunge la moarte, dacă acesta ar vrea să ceară moartea ta88.

Aşa că, ce ispravă este, Socrate, „cînd o îndeletnicire luîndute în primire, dintr-un om înzestrat te face bun de nimic", nefiind în stare să te aperi, să te salvezi din cele mai mari primejdii, pe tine însuţi, sau pe altcareva, cînd poţi fi despuiat de toate bunurile, de către duşmani, trăind fără nici o cinste în cetate?89 Un asemenea om — chiar dacă e cam grosolan spus — merită să fie pălmuit fără drept de a cere socoteală.

Ascultă-mă, prietene, „încetează cu subtilităţile, ocupă -te cu lucrurile nobile, cu ceea ce îţi face reputaţia de înţelept, lăsînd pe seama altora preţiozităţile acestea", care ar trebui numite fie sminteli, fie gogomănii, „din care te alegi cu casa goală". Ia seama nu la oamenii care îşi dispută asemenea mărunţişuri, ci la cei de partea cărora se află avuţia, reputaţia şi alte multe bunuri.

SOCRATE Dacă aş avea cumva sufletul de aur, Callicles, nu crezi că aş fi fericit să găsesc una dintre pietrele cu care se încearcă aurul?90 Apropiindu-mi sufletul de cea mai bună din ele, dacă aş verifica prin ea că sufletul mi-este bine îngrijit, n-aş fi oare încredinţat de buna mea stare, fără să mai am nevoie de altă încercare?

CALLICLES Unde ţinteşte întrebarea ta, Socrate?

SOCRATE Am să-ţi spun, căci acum sînt convins că, întîlnindu-te pe tine, am şi dat peste un asemenea noroc91.

CALLICLES Cum aşa?

SOCRATE Eu sînt încredinţat că toate părerile cugetului meu cu care tu te declari de acord sînt, prin acest fapt, şi adevăruri. îmi dau seama că cel ce vrea să cerceteze temeinic buna sau reaua vieţuire a sufletului, trebuie să aibă trei calităţi, pe care tu le ai pe deplin, anume: ştiinţa, bunăvoinţa şi sinceritatea92. Am întîlnit mulţi oameni care n-au fost capabili să mă pună la încercare fiindcă le-a lipsit ştiinţa ta. Alţii sînt învăţaţi, dar nu vor să-mi spună adevărul pentru că nu le pasă de mine, spre deosebire de tine. Aceşti doi străini, Gorgias şi Polos, sînt învăţaţi şi-mi sînt şi prieteni, însă, sfiindu-se mai mult decît trebuie, sînt lipsiţi de sinceritate. Oare nu este aşa? Ei doi au mers atît de departe cu sfiala încît, din cauza ei, fiecare a cutezat să vorbească contrar propriei lui opinii, în faţa mai multor oameni şi încă în legătură cu chestiuni de cea mai mare importanţă. Tu ai toate aceste calităţi care lipsesc altora. Ai o educaţie temeinică, după părerea majorităţii atenienilor, şi eşti şi binevoitor cu mine. Ce dovadă am? Am să-ţi spun. Ştiu, Callicles, că aţi fost patru oameni care v-aţi asociat să studiaţi filosofia, tu, Tisandru din Aphidna, Andron, fiul lui Androtion şi Nausicyde din Holarges93. Am auzit că, sfătuindu-vă între voi pînă unde trebuie mers cu studiul, a învins hotărîrea de a nu intra chiar în subtilităţile filosofiei, ci v-aţi îndemnat unii pe alţii să vă feriţi ca nu cumva, devenind peste măsură de învăţaţi, să nu vă prăpădiţi firea pe neobservate.

Cînd te aud acum, sfătuindu-mă aceleaşi lucruri ca pe cei mai buni prieteni ai tăi, am o dovadă sigură că într-adevăr eşti binevoitor cu mine; că eşti capabil de sinceritate şi că nu te sfieşti, tu însuţi o spui şi cuvîntarea ţinută puţin mai înainte, te confirmă.

Încît este limpede pentru cele ce urmează: dacă tu te declari

de acord cu mine într-o privinţă, lucrul va fi suficient verificat de mine şi de tine ca să nu mai fie nevoie să recurgem şi la alt mijloc de verificare. Tu n-ai să confirmi ceva din neştiinţă sau din exces de sfială, şi fireşte nici n-ai face-o ca să mă amăgeşti — îmi eşti doar prieten, cum spui tu însuţi. Aşadar, în fapt consensul meu şi al tău vor avea ca rezultat adevărul. Cea mai frumoasă cercetare dintre toate, Callicles, priveşte lucrurile de care m-ai învinuit tu: cum trebuie să fie un bărbat, cu ce să se îndeletnicească şi în ce măsură, cînd este tînăr şi cînd este bătrîn. Să fii încredinţat, că de greşesc în viaţa mea nu o fac înadins, ci din neştiinţă. Prin urmare, nu înceta să mă dojeneşti, aşa cum ai început, şi arată-mi îndeajuns cu ce trebuie să mă ocup, şi în ce chip să ajung la asta, iar dacă de acord fiind acum cu tine, mă vei prinde în viitor că nu procedez aşa cum am căzut de acord, socoteşte-mă un prost nevrednic de a mai primi vreo dojană altădată.

Ca s-o luăm de la început94, spune-mi care este, după tine şi după Pindar, dreptul conform naturii? Cel puternic să ia cu forţa bunurile celor slabi, cel ce este mai bun să conducă pe cei inferiori, iar cel capabil să posede mai mult decît cel netrebnic? Dacă-mi aduc bine aminte, asta spuneai că înseamnă dreptatea.

CALLICLES Acestea le-am spus şi le mai spun şi acum.

SOCRATE Oare pentru tine a fi mai puternic este identic cu a fi mai bun? Adineauri n-am fost în stare să înţeleg ce ai vrut să spui. Oare îi numeşti mai puternici pe cei ce sînt mai tari şi trebuie ca cei slabi să asculte de cel tare, aşa cum ai motivat, mi se pare, că cetăţile mari merg asupra celor mici, în numele dreptului naturii, deoarece sînt mai puternice şi mai tari? Deci mai puternic, mai tare şi mai bun sînt acelaşi lucru, ori poţi să fii mai bun chiar dacă eşti mai slab şi mai neputincios, şi să fii mai puternic şi în acelaşi timp mai rău? A fi mai bun şi a fi mai puternic au acelaşi înţeles? Defineşte-mi în mod clar, dacă mai puternic, mai bun şi mai tare sînt totuna sau sînt lucruri deosebite?

CALLICLES Dar eu îţi spun clar că sînt totuna.

SOCRATE Atunci, după natură, mai mulţi oameni nu sînt mai puternici decît unul singur? Ei sînt şi cei care impun legile acestuia, aşa cum ai spus acum o clipă.

CALLICLES Fireşte.

SOCRATE Astfel, legiuirile celor mulţi sînt totodată şi ale celor

mai puternici.

CALLICLES Fără îndoială.

SOCRATE Deci şi ale celor mai buni? Fiindcă cei mai puternici sînt şi cei mai buni, după părerea ta95.

CALLICLES într-adevăr.

SOCRATE Atunci, conform naturii legiuirile lor sînt frumoase, dat fiind că ei sînt cei puternici?

CALLICLES Da.

SOCRATE Nu cumva tocmai cei mulţi sînt cei ce consideră, aşa cum ai spus, că este drept ca oamenii să fie egali şi că este mai urît să nedreptăţeşti decît să fii nedreptăţit? Nu stau lucrurile astfel? Sper că nu te vei lăsa şi tu cuprins de sfială. Socotesc, sau nu, cei mulţi că este drept să ai parte egală şi nu să ai mai mult, că este mai urît să nedreptăţeşti decît să fii nedreptăţit? Nu te da înapoi să răspunzi la aceasta, Callicles, pentru că, aprobîndu-mă, capăt o confirmare de la tine, care eşti recunoscut ca un om în stare să judece bine.

CALLICLES într-adevăr, cei mulţi aşa consideră.

SOCRATE Atunci, nu numai conform legii, este mai urît să comiţi o nedreptate, decît să o suferi şi este dreaptă egalitatea, ci şi conform naturii; aşa încît, poate c-ai greşit în cele afirmate mai înainte şi m-ai învinuit pe nedrept cînd ai spus că eu cunoscînd contradicţia dintre lege şi natură, denaturez sensurile argumentînd în numele legii contra celui ce vorbeşte în numele naturii, apoi argumentînd în numele naturii contra celui ce vorbeşte conform legii.

CALLICLES Omul ăsta nu conteneşte cu prostiile! Spune-mi, Socrate, nu ţi-e ruşine, la vîrsta ta, să vînezi cuvintele şi cînd cineva greşeşte un cuvînt, să crezi că ai dat peste un chilipir? Tu crezi că eu înţeleg prin mai puternici altceva decît mai buni? Nu ţi-am spus adineauri că, pentru mine, a fi mai bun este totuna cu a fi mai puternic? Ori, poate crezi că, după mine, legiuire înseamnă ceea ce pune la cale o adunătură de sclavi şi de oameni de toată speţa, buni de nimic în afară, poate, de puterea trupului lor, care se strîng laolaltă?

SOCRATE Fie, preaînvăţatule Callicles, aşa cum spui tu.

CALLICLES Fără îndoială că aşa este.

SOCRATE Ei bine, om de ispravă, eu însumi bănuiam dinainte că, pentru tine, asta înseamnă a fi mai puternic, dar ţi-am repetat întrebarea năzuind să cunosc precis ceea ce susţii. Nici

vorbă, tu nu consideri că doi oameni sînt mai buni decît unul singur, că sclavii tăi sînt mai buni decît tine prin faptul că sînt mai tari. însă, spune-mi, iarăşi de la început, pe cine numeşti tu mai buni, din moment ce nu pe cei ce sînt mai tari? Şi, minunatule om, fii un dascăl mai blînd, ca să nu mă faci să fug de la tine.

CALLICLES Mă iei peste picior, Socrate.

SOCRATE Mă jur că nu, o Callicles, pe Zethos, de care te foloseai mai înainte ca să-ţi baţi joc mult şi bine de mine. însă haide, spune, pe cine numeşti tu mai buni?

CALLICLES Pe cei ce valorează mai mult96.

SOCRATE Nu vezi că tu rosteşti doar nişte cuvinte, fără să lămureşti nimic? Spune-mi, nu înţelegi cumva prin mai buni şi mai puternici pe cei ce sînt mai pricepuţi97, ori e vorba de alt soi de oameni?

CALLICLES Pe Zeus, despre ei este vorba, de bună seamă.

SOCRATE Adeseori, aşadar, un om priceput este mai puternic decît zeci de mii de oameni lipsiţi de pricepere; după părerea ta, el trebuie să conducă, iar aceia să i se supună şi conducătorul să aibă mai mult decît cei ce sînt conduşi. Asta cred eu că vrei să susţii — şi nu fac vînătoarea cuvintelor —, spunînd că unul este mai puternic decît zeci de mii.

CALLICLES Tocmai despre asta vorbesc eu. Asta înseamnă, după mine, dreptul conform naturii, ca insul mai bun şi mai priceput să conducă pe cei incapabili şi să posede mai mult decît ei.

SOCRATE De ajuns cu asta. Să vedem ce spui mai departe. Dacă am fi ca acum, mai mulţi oameni strînşi la un loc şi am avea în comun multă mîncare şi băutură, dar am fi de tot felul, unii tari, alţii slabi, însă unul dintre noi, ca medic, ar fi mai priceput în această situaţie, fiind, după cum e firesc, mai tare decît unii şi mai slab decît alţii, nu urmează că el, ca unul care este mai priceput decît noi, va fi mai bun şi mai puternic, în situaţia aceasta?

CALLICLES Fără îndoială.

SOCRATE Oare trebuie el să ia mai multă mîncare decît noi fiindcă este mai bun? Ori, în calitate de conducător trebuie să împartă totul, iar în consumarea şi întrebuinţarea hranei de către propria-i persoană, să nu depăşească măsura, dacă nu vrea să aibă de suferit, ci să atribuie unora mai mult, altora mai

puţin? Dacă se întîmplă să fie cel mai slab dintre toţi, deşi este cel mai bun, nu-i revine partea cea mai mică dintre toate, Callicles? Nu stau lucrurile astfel, bunule?

CALLICLES Vorbeşti de mîncare, de băutură, de medici şi de alte prostii. Eu nu mă refer la acestea!

SOCRATE Numeşti, atunci, sau nu, mai bun pe cel ce este mai priceput?

CALLICLES Aşa-l numesc.

SOCRATE Şi nu trebuie să aibă mai mult cel ce este mai bun?

CALLICLES Dar nu mîncare şi băutură.

SOCRATE înţeleg. Atunci poate haine, şi cel mai bun ţesător trebuie să aibă cea mai mare manta şi să se plimbe îmbrăcat cu cele mai multe şi mai frumoase haine?

CALLICLES Care haine?!

SOCRATE Şi încălţăminte, bineînţeles că trebuie să aibă din abundentă cel mai priceput şi mai bun în acest domeniu.

Cizmarul, deci, trebuie să umble încălţat în cele mai mari şi mai multe încălţări.

CALLICLES Care încălţări?! O ţii într-una cu prostiile.

SOCRATE Dacă nu te referi la acestea, poate la altele, de pildă, agricultorul este priceput şi desăvîrşit98 în privinţa ogorului, deci el trebuie să aibă din abundenţă seminţe şi să folosească pentru pămîntul lui pe cele mai multe.

CALLICLES Vorbeşti într-una, aceleaşi şi tot aceleaşi, Socrate.

SOCRATE Nu numai aceleaşi, dar şi despre aceleaşi, Callicles.

CALLICLES Pe toţi zeii, nu mai conteneşti să vorbeşti de cizmari, de croitori, de bucătari şi de medici, ca şi cum de ei ne ocupăm acum.

SOCRATE Şi tu n-o să-mi spui odată, în ce anume abundă omul mai puternic şi mai priceput care are dreptul să posede mai mult? Sau poate nici să primeşti sugestiile mele nu vrei, nici să spui tu însuţi?

CALLICLES Ţi-am tot spus-o. Mai întîi, nu numesc mai puternici nici pe cizmari, nici pe bucătari, ci pe cei care îşi arată inteligenţa în treburile statului, în buna lui guvernare, care nu sînt numai pricepuţi, ci şi curajoşi, capabili fiind să săvîrşească ceea ce au gîndit, fără să dea înapoi din slăbiciune sufletească99.

SOCRATE Vezi, preabunule Callicles, că eu nu te învinuiesc pe tine de aceleaşi lucruri ca tu pe mine? Tu spui despre mine că

vorbesc mereu tot aceleaşi lucruri şi mă dojeneşti, în timp ce eu te învinuiesc de contrariul, anume că niciodată nu vorbeşti la fel despre acelaşi fel de lucruri; o dată precizezi că mai buni şi mai puternici sînt cei mai tari, altă dată — cei mai pricepuţi, iar acum vii cu altceva, spunînd că mai puternici şi mai buni sînt cei mai curajoşi. Ieşi din încurcătură, prietene şi spune pe cine numeşti mai buni şi mai puternici şi în ce privinţă?

CALLICLES Dar ţi-am spus că pe cei pricepuţi şi curajoşi în ce priveşte treburile statului. Se cuvine ca aceştia să conducă statul şi este drept să aibă mai mult decît ceilalţi, conducătorii adică, mai mult decît cei ce sînt conduşi.

SOCRATE Dar în ceea ce-i priveşte, prietene? Se conduc ei pe sine, sau se lasă conduşi?

CALLICLES Ce vrei să spui?

SOCRATE Eu spun că fiecare om se conduce pe sine. Sau nu este necesar să se conducă pe sine, ci numai pe alţii?

CALLICLES Ce numeşti tu a se conduce pe sine?

SOCRATE Nimic complicat, căci după părerea comună, este înţelept şi stăpîn pe sine cel ce comandă plăcerilor şi dorinţelor din el100.

CALLICLES Ce amuzant eşti! După tine numai imbecilii sînt înţelepţi.

SOCRATE Cum aşa? Oricine îşi poate da seama că nu despre asta vorbesc.

CALLICLES Ba tocmai despre asta, Socrate. Cum ar putea fi fericit un om care este aservit cuiva? Căci dreptul şi frumosul după natură, — eu îţi vorbesc acum cu toată libertatea — cer celui ce vrea să trăiască bine să-şi lase pasiunile să crească cît mai mari, fără să le pună stavilă, şi să fie capabil să le satisfacă oricît ar ajunge ele de mari, cu tot curajul şi cu toată priceperea, împlinind întotdeauna orice voie a lor.

Eu cred însă că lucrul acesta nu stă în puterea celor mulţi, drept care ei şi critică astfel de oameni din invidie şi, ascunzîndu-şi slăbiciunea, susţin că nestăpînirea de sine este urîtă. Aşa cum am spus mai înainte, ei aservesc pe oamenii superiori prin natură şi, neputînd avea resurse pentru împlinirea plăcerilor, ei laudă cumpătarea şi justiţia, din lipsă de bărbăţie101. Pentru cei care au parte de la început să fie fii de regi ori sînt capabili prin firea lor să dobîndească conducerea, tirania sau domnia, ce poate fi, în realitate, mai urît şi mai rău

pentru acest soi de oameni, decît cumpătarea? Fiindu-le permis să se bucure de toate bunurile, fără să aibă vreo opreliște, cum or să-şi impună, lor înşile, ca stăpînă, legea mulţimii, judecata şi critica ei? Şi cum să nu devină ei nefericiţi din pricina acestei pretinse frumuseţi care ţine de justiţie şi de înţelepciune clacă nu pot oferi prietenilor mai mult decît duşmanilor, tocmai în cetatea pe care o conduc ei? în ce priveşte adevărul, pe care spui că îl cauţi, Socrate, iată cum stau lucrurile: viaţa de plăceri, nestăpînirea şi libertatea, dacă sînt încurajate, fac virtutea şi fericirea omului102. Celelalte toate sînt artificii, sînt convenţii omeneşti contrare naturii, zădărnicii fără nici o valoare.

SOCRATE Te-ai folosit cu tot curajul de libertate în cuvîntarea ta, Callicles. Tu exprimi acum limpede ceea ce gîndesc şi ceilalţi, dar nu vor să spună. Te rog să nu dai înapoi în nici un chip, pînă nu se lămureşte de-a binelea ce fel de viaţă trebuie să ducem. Dar ia spune-mi: susţii că dorinţele nu trebuie înfrînate, dacă vrem să fim aşa cum se cuvine, ci lăsîndu-le să ajungă cît mai mari, să le procurăm de oriunde şi oricum împlinirea, pentru că tocmai aceasta este adevărata virtute?

CALLICLES Aşa susţin eu.

SOCRATE Deci, n-are dreptate cine spune că sînt fericiţi cei ce n-au nevoie de nimic103.

CALLICLES în felul acesta pietrele şi morţii ar fi cei mai fericiţi.

SOCRATE Dar şi viaţa de care vorbeşti tu, îngrozitoare mai este. Nu m-aş mira să aibă dreptate Euripide cînd

spune:

Cine ştie dacă a trăi nu înseamnă a muri Şi a muri a trăi?104

Şi poate că, de fapt, sîntem morţi; aşa am auzit odată vorbind pe un învăţat, că noi acum sîntem morţi, că trupul ne este mormînt şi că acea parte a sufletului în care se află pasiunile, prin firea ei se lasă înduplecată şi minată în toate sensurile105. Pe aceasta, un ingenios plăsmuitor de mituri — probabil sicilian sau italic106 —, printr-un calambur a numit-o butoi (pithos) pentru că este încrezătoare (pithanon) şi docilă (peistikon) iar pe cei nechibzuiţi (anoetoi) i-a numit neiniţiaţi (amyetoi), astfel că acea parte a sufletului lor unde se află pasiunile, fiind nestăpînită şi nestăvilită, a asemănat-o, datorită nesaţului ei, cu un butoi găurit. în contrast cu tine, Callicles, el

arată că dintre locuitorii Hades-ului — pe care el îl numeşte Aeides (Nevăzutul) — cei mai nefericiţi sînt aceşti neiniţiaţi, ce cară apă pentru un butoi găurit cu un ciur deopotrivă de găurit. Prin ciur — aşa cel puţin s-a exprimat el faţă de mine —, înţelege sufletul. Sufletul celor nechibzuiţi l-a asemănat cu un ciur, ca şi cum ar avea găuri, care nu-i îngăduie să închidă nimic în el din cauza nestatorniciei şi uituceniei lui107.

Aceste închipuiri sînt probabil cam bizare, însă arată limpede ceea ce vreau eu să-ţi demonstrez108, dacă sînt cumva în stare de asta, convingîndu-te să-ţi schimbi gîndul şi, în loc de o viaţă fără saţ şi măsură, să alegi un trai chibzuit, mulţumindu-te totdeauna cu ceea ce-ţi este la îndemînă. Oare am reuşit să te conving că oamenii chibzuiţi sînt mai fericiţi decît cei fără măsură, sau cu cît spun mai multe poveşti, cu atît reuşesc mai puţin să te înduplec?

CALLICLES Aici ai mai multă dreptate, Socrate.

SOCRATE Haide, atunci, să-ţi aduc altă imagine, care provine din aceeaşi şcoală. Vezi dacă nu cumva se potriveşte pentru viaţa celor doi, a înţeleptului şi a nestăpînitului, exemplul cu cei doi oameni care au multe butoaie fiecare, ale unuia fiind trainice şi pline, unul cu vin, altul cu miere, cu lapte şi cu alte licori rare, greu de procurat toate, şi după multă trudă şi greutăţi. Avîndu-le pline, acesta nu are nici ce să mai toarne în ele, nici nu se mai sinchiseşte în vreun fel, ci stă foarte liniştit în privinţa lor. Celălalt îşi poate procura licorile ca şi cel dintîi, dar cu greutate, iar vasele sale sînt găurite şi putrede, astfel că este nevoit să le umple într-una, ziua şi noaptea, cu preţul celor mai mari chinuri. Aşa fiind viaţa fiecăruia dintre cei doi, susţii că omul nestăpînit este mai fericit decît cel cumpătat? Te conving oare, prin cele ce-ţi spun, că viaţa cumpătată este mai bună decît cea lipsită de măsură, sau nu?

CALLICLES Nu mă convingi, Socrate. Cel cu butoaiele pline nu mai resimte nici un fel de plăcere, ci, aşa cum ţi-am spus adineauri, asta înseamnă a trăi ca o piatră, căci avîndu-le pline, nici nu se mai bucură, nici nu se mai mîhneşte. Doar în asta stă plăcerea vieţii, în a turna cît mai mult!109

SOCRATE înseamnă că, dacă toarnă mult, trebuie să şi iasă mult, deci găurile de scurgere să fie mari de tot?

CALLICLES Chiar aşa.

SOCRATE Atunci tu vorbeşti de traiul unui ploier110, nu de al

unui mort sau al unei pietre. Dar spune-mi: Se poate întîmpla să-ţi fie foame şi, fiind flămînd, să mănînci?111

CALLICLES Desigur.

SOCRATE Să-ţi fie sete şi să bei de sete?

CALLICLES Şi pe deasupra să ai toate celelalte dorinţi, să fii în stare să le împlineşti, bucurîndu-te astfel de un trai fericit.

SOCRATE Bine, minunatule prieten. Continuă aşa cum ai început, fără să te sfieşti. Insă trebuie, pare-se, să nu mă sfiesc nici eu. Spune-mi mai întîi, duce un trai fericit şi cel ce are rîie şi poftă de scărpinat, dacă are putinţa să se scarpine nestingherit şi să-şi petreacă viaţa scărpinîndu-se?

CALLICLES Cît eşti de absurd, Socrate, şi ce demagog fără pereche eşti!

SOCRATE Iată de ce, Callicles, i-am zăpăcit pe Polos şi pe Gorgias, făcîndu-i să se ruşineze, însă tu nu te-ai zăpăcit şi nici nu te ruşinezi, căci eşti un om curajos. Numai să-mi răspunzi.

CALLICLES Susţin că şi cel ce se scarpină are un trai plăcut!

SOCRATE Dacă e plăcut, înseamnă că-i şi fericit?

CALLICLES întocmai.

SOCRATE E fericit dacă se scarpină numai la cap, ori e nevoie să te mai întreb? Gîndeşte-te, Callicles, ce răspunzi, dacă cineva continuă să te întrebe cu privire la tot ce rezultă din cele afirmate. într-un cuvînt, dacă aşa stau lucrurile, viaţa de dezmăţ nu este ea oare mizerabilă, ruşinoasă şi nefericită? Sau te încumeţi cumva să spui că ei sînt fericiţi dacă au fără îngrădire tot ce simt nevoia să aibă.

CALLICLES Nu ţi-e ruşine, Socrate, să cobori discuţia pînă la asemenea subiecte?

SOCRATE Oare eu o cobor pînă aici, distinsul meu prieten? Sau cine spune că pur şi simplu cei ce se bucură, în măsura în care se bucură, sînt fericiţi, şi nu face distincţia care plăceri sînt bune şi care sînt rele? Hai, spune-mi acum

dacă tot mai consideri că plăcerea este identică cu binele, sau există unele lucruri plăcute care nu sînt bune?

CALLICLES Ca să nu mă dezic spunînd că înseamnă altceva, susţin că sînt una şi aceeaşi.

SOCRATE îţi distrugi, Callicles, afirmaţiile dintîi şi n-ai să mai fii în stare să cauţi împreună cu mine adevărul, dacă vorbeşti împotriva opiniei tale.

CALLICLES Chiar tu faci asta, Socrate.

SOCRATE în cazul acesta nici eu nu fac bine, dacă într-adevăr asta fac, şi nici tu. Dar, norocosule, gîndeşte-te că bucuria nu poate însemna în toate cazurile un bine, căci dac-ar fi aşa, ar rezulta de bună seamă multe din lucrurile urîte la care am făcut aluzie mai înainte, ba chiar altele multe pe deasupra.

CALLICLES După părerea ta, Socrate.

SOCRATE Tu, într-adevăr, îţi menţii părerea, Callicles?

CALLICLES Bineînţeles.

SOCRATE Să luăm atunci în serios ceea ce spui?

CALLICLES Foarte serios.

SOCRATE Pentru că aşa socoteşti, explică-mi, te rog, următoarele: Există ceva ce se numeşte cunoaştere?

CALLICLES Desigur.

SOCRATE Nu spuneai adineauri că, împreună cu cunoaşterea, există şi curajul?112

CALLICLES Aşa spuneam.

SOCRATE Fiind curajul altceva decît cunoaşterea, spuneai că ele sînt două lucruri distincte?

CALLICLES Fără doar şi poate.

SOCRATE Ia să vedem, plăcerea şi cunoaşterea sînt identice sau distincte?

CALLICLES Sînt distincte, prea învăţatule.

SOCRATE Dar curajul este altceva decît plăcerea?

CALLICLES Cum să nu fie?

SOCRATE Deci, să ţinem minte că, după afirmaţia lui Callicles din Aharnia113, plăcerea şi binele sînt identice, dar cunoaşterea şi curajul diferă şi între ele, diferă şi de bine.

CALLICLES Iar Socrate din Alopeke nu este de acord cu aceasta. Sau este de acord?

SOCRATE Nu este de acord, şi cred că nici Callicles, cînd se va cerceta bine pe sine însuşi. Spune-mi, nu crezi că cei fericiţi încearcă o stare contrarie celei trăite de nefericiţi?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE Fiind stări contrarii, nu trebuie să se întîmple cu ele ceea ce se întîmplă cu sănătatea şi boala? Fără îndoială că un om nu poate fi în acelaşi timp sănătos şi bolnav, nici nu pierde sănătatea în acelaşi timp cu boala.

CALLICLES La ce te referi?

SOCRATE Ia şi cercetează orice parte a trupului doreşti. Cînd cineva este bolnav de ochi, boala lui nu se numeşte oft almie?

CALLICLES Desigur.

SOCRATE De bună seamă, aceşti ochi nu pot fi şi sănătoşi în acelaşi timp.

CALLICLES Nu, în nici un chip.

SOCRATE Dar cînd scapă de oftalmie, oare tot atunci pierde şi sănătatea ochilor şi la urmă se vede lipsit de amîndouă?

CALLICLES Cîtuşi de puţin.

SOCRATE Ar fi ceva extraordinar şi absurd, nu-i aşa?

CALLICLES întocmai.

SOCRATE De fapt, capătă şi pierde, pe rînd, pe fiecare din ele.

CALLICLES Da.

SOCRATE Dar nu se întîmplă la fel cu puterea şi slăbiciunea?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE Şi cu iuţeala şi încetineala?

CALLICLES întocmai.

SOCRATE Oare binele şi fericirea, precum şi contrariile lor, răul şi nefericirea, nu se capătă şi se pierd pe rînd, fiecare dintre ele?114

CALLICLES Fără discuţie.

SOCRATE Dacă cercetăm, aşadar, ce lucruri poate omul să piardă şi să aibă în acelaşi timp, este limpede că nu poate fi vorba de bine şi de rău. Sîntem de acord cu acestea? Răspunde, după ce te-ai gîndit bine.

CALLICLES Cum nu se poate mai de acord.

SOCRATE Să ne întoarcem la cele recunoscute mai înainte. Spuneai că foamea este o stare plăcută sau neplăcută? Mă refer la foamea propriu-zisă.

CALLICLES Neplăcută, desigur; însă este plăcut să mănînci cînd eşti înfometat.

SOCRATE Pricep. Dar foamea în sine este ceva neplăcut, nu?

CALLICLES Desigur.

SOCRATE Deci şi setea?

CALLICLES Fără îndoială.

SOCRATE Să te întreb mai departe, sau recunoşti că orice nevoie, orice dorinţă este un lucru neplăcut?

CALLICLES Recunosc, aşa că nu mai întreba.

SOCRATE Bine. Dar a bea, cînd eşti însetat, poate să fie altceva decît o stare plăcută?

CALLICLES Nu, fără îndoială.

SOCRATE în acest caz, setea este, desigur, o stare chinuitoare, nu?

CALLICLES Bineînţeles.

SOCRATE Iar băutura aduce satisfacerea unei nevoi şi plăcerea?

CALLICLES Desigur.

SOCRATE Aşadar, simţi plăcere cînd bei?

CALLICLES în cea mai mare măsură.

SOCRATE Fiind însetat.

CALLICLES Da.

SOCRATE Deci chinuit?

CALLICLES Desigur.

SOCRATE Observi cum ai ajuns să spui că cine se chinuieşte resimte şi plăcere în acelaşi timp, din moment ce afirmi că bea, fiind însetat? Ori lucrurile nu se petrec în acelaşi timp şi loc, în suflet, sau dacă vrei, în trup? Ceea ce este totuna, după mine. Se petrec sau nu, aşa?

CALLICLES Se petrec.

SOCRATE însă tu afirmi că cine este fericit nu poate să fie în acelaşi timp nefericit?

CALLICLES Aşa afirm.

SOCRATE Şi totuşi eşti de acord că cine se chinuie poate să simtă plăcere în acelaşi timp.

CALLICLES Aşa se pare.

SOCRATE Atunci plăcerea nu înseamnă fericire şi nici chinul nefericire, astfel că plăcerea este altceva decît binele,

CALLICLES Eu nu pricep sofismele tale, Socrate115.

SOCRATE Te faci numai, că nu pricepi, Callicles. Să mergem acum, mai departe.

CALLICLES Ce urmăreşti cu aberaţiile tale?

SOCRATE Să vezi cît de savant eşti cînd mă critici pe mine. Oricine dintre noi, cînd bea, nu-şi astîmpără odată cu setea şi plăcerea?

CALLICLES Nu înţeleg ce spui.

GORGIAS Nici o vorbă, Callicles, răspunde de dragul nostru, ca să ajungă la capăt discuţia.

CALLICLES Socrate este totdeauna aşa, Gorgias. întreabă şi iscodeşte tot lucruri mărunte, fără nici o importanţă.

GORGIAS Şi ce te priveşte pe tine? N-ai deloc căderea să faci aprecieri116. îngăduie lui Socrate să cerceteze cum vrea el.

CALLICLES întreabă mărunţişurile şi fleacurile tale, dacă aşa doreşte Gorgias.

SOCRATE Norocos mai eşti, Callicles, căci ai fost iniţiat în marile mistere înaintea iniţierii în cele mici. Şi eu care credeam că nu este îngăduit!117 Răspunde-mi, deci, de unde te opriseşi, dacă nu cumva fiecare dintre noi îşi astîmpără odată cu setea şi plăcerea?

CALLICLES Da.

SOCRATE Atunci, odată cu potolirea foamei şi a celorlalte dorinţe, încetează şi plăcerea?

CALLICLES Aşa este.

SOCRATE Aşadar şi chinurile şi plăcerile încetează în acelaşi timp?

CALLICLES într-adevăr.

SOCRATE însă binele şi răul nu încetează în acelaşi timp, aşa cum ai căzut de acord. Nu eşti de acord şi acum?

CALLICLES Ba da. Şi ce-i cu asta?

SOCRATE Este, prietene, că binele nu-i identic cu plăcerea şi nici răul cu neplăcerea. Unele încetează în acelaşi timp, dar altele nu, pentru că sînt de altă natură. Cum ar putea să fie identice plăcerea cu binele sau neplăcerea cu răul? Cercetează, dacă vrei, şi alt aspect, care, de asemenea, nu cred că este în favoarea ta. Gîndeşte-te! Nu se numesc buni cei ce au binele într-înşii, după cum se numesc frumoşii cei în care sălăşluieşte frumuseţea?118

CALLICLES Ba da.

SOCRATE Poţi să-i numeşti bărbaţi buni pe neghiobi şi pe laşi? Nu, căci adineauri vorbeai de cei curajoşi şi inteligenţi. Nu-i numeşti pe aceştia, bărbaţi buni?

CALLICLES De bună seamă.

SOCRATE Ai văzut cumva un copil fără minte şi vesel în acelaşi timp?

CALLICLES Desigur.

SOCRATE Ai văzut cumva vreun bărbat fără minte şi vesel?

CALLICLES Cred că da. Dar pentru ce?

SOCRATE Pentru nimic. Răspunde-mi, numai.

CALLICLES Am văzut.

SOCRATE Dar un om cu minte care să fie şi trist, şi vesel?

CALLICLES Da.

SOCRATE Care din ei se bucură şi se întristează mai tare? Cei

inteligenţi sau cei fără minte?

CALLICLES Cred că nu e mare diferenţa.

SOCRATE De ajuns cu asta. Ai văzut în război vreun om laş?

CALLICLES Bineînţeles.

SOCRATE Cînd fugeau duşmanii, care ţi se părea că se bucură mai tare, cei laşi sau cei curajoşi?

CALLICLES Şi unii şi alţii cred că se bucură tare, sau aproape la fel de tare.

SOCRATE Nu are importanţă. Se bucură, deci, şi laşii?

CALLICLES Foarte mult.

SOCRATE Şi cei lipsiţi de minte, se pare.

CALLICLES Desigur.

SOCRATE Cînd duşmanii atacă, se întristează numai laşii sau şi cei curajoşi?

CALLICLES Şi unii şi alţii.

SOCRATE Oare la fel?

CALLICLES Poate mai mult cei laşi.

SOCRATE Nu se bucură ei chiar mai mult, cînd duşmanii fug?

CALLICLES Se poate.

SOCRATE Aşadar se întristează şi se bucură atît cei fără minte cît şi cei deştepţi, laşii şi curajoşii, aproape deopotrivă, după cum spui, dacă nu chiar mai mult laşii decît curajoşii?

CALLICLES Da.

SOCRATE Dar cei deştepţi şi curajoşi sînt buni, cei laşi şi lipsiţi de minte sînt răi?

CALLICLES Da.

SOCRATE Deci, se bucură şi se întristează cei buni aproape la fel cu cei răi?

CALLICLES Da.

SOCRATE Aşadar cei buni sînt cam la fel cu cei răi, şi cei răi cu cei buni? Sau cei răi sînt încă mai buni decît cei buni?

CALLICLES Pe Zeus, nu ştiu ce vrei să zici119.

SOCRATE Nu ştii, cînd spui că sînt buni cei în care binele este prezent şi răi, cei în care răul este prezent? Nu înseamnă binele, plăcere şi răul, durere?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE Aşadar cine se bucură are parte de bine, adică de plăcere, din moment ce se bucură?

CALLICLES Bineînţeles.

SOCRATE Atunci, avînd parte de bine, sînt buni cei ce se

bucură de el?

CALLICLES întocmai.

SOCRATE Dar cine se întristează nu are parte de rău, adică de dureri?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE Dar tu spui că împărtăşirea răului îi face pe cei răi să fie răi? Sau ţi-ai schimbat părerea?

CALLICLES Ba nu.

SOCRATE Deci, sînt buni cei ce se bucură, răi cei ce se întristează.

CALLICLES Fără îndoială.

SOCRATE Nu într-o măsură mai mare cci ce o fac mai mult, mai mică cei ce o fac mai puţin, în egală măsură cei ce o fac la fel?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE Nu spui însă că se bucură şi se întristează cam la fel oamenii deştepţi ca şi cei fără minte, cei laşi ca şi cei curajoşi, sau chiar ceva mai mult cei laşi?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE Să scoatem împreună concluziile care reies din cele stabilite. Şi de două, şi de trei ori, spune zicala120 că e bine să discuţi şi să cercetezi lucrurile frumoase. Spunem că este bun omul inteligent şi curajos, nu-i aşa?

CALLICLES Aşa este.

SOCRATE Rău, omul fără minte şi laş?

CALLICLES De bună seamă.

SOCRATE Mai departe, că este bun cel ce se bucură?

CALLICLES Da.

SOCRATE Rău, cel ce se întristează?

CALLICLES Neapărat.

SOCRATE Dar omul bun se întristează şi se bucură deopotrivă cu cel rău, dacă nu chiar mai mult cel rău.

CALLICLES Da.

SOCRATE Aşadar, omul rău este la fel de rău şi de bun ca omul bun, poate chiar este mai bun cel rău. Nu rezultă acestea, ca şi cele stabilite înainte, din afirmaţia că plăcerea şi binele sînt identice? Nu este obligatoriu, Callicles?

CALLICLES Te ascult de mult, Socrate, şi tot făcîndu-ţi voia constat că, şi în glumă de-ţi acordă cineva un lucru, te prinzi de el, bucurîndu-te ca un copil. Astfel, tu îţi închipui că nici eu, nici

vreun alt om, nu distingem plăcerile bune de cele rele121.

SOCRATE Vai, vai, Callicles, ce perfid eşti că te porţi cu mine precum cu un copil, spunîndu-mi că lucrurile stau cînd aşa, cînd altfel şi amăgindu-mă. Şi eu care credeam, la început, că n-ai să fii dispus să mă amăgeşti, fiindu-mi prieten. Acum am fost înşelat şi se pare că trebuie, cum spune o vorbă veche, să fac haz de necaz, mulţumindu-mă cu ce-mi dai tu122. Este posibil, spui tu, ca unele plăceri să fie bune şi altele rele? Aşa este?

CALLICLES Da.

SOCRATE Oare să fie bune cele utile, şi rele cele dăunătoare?

CALLICLES Fără îndoială.

SOCRATE Şi sînt utile cele ce fac un bine, rele cele ce fac un rău?

CALLICLES întocmai.

SOCRATE Te referi cumva la acele plăceri trupeşti, despre care am vorbit, ale mîncării şi ale băuturii? Dintre ele, cele care fac sănătatea trupului, forţa sau vreo altă virtute a lui, sînt bune, iar cele care produc contrariul acestora sînt rele?

CALLICLES Bineînţeles.

SOCRATE Aşa se întîmplă deci şi cu durerile, unele sînt binefăcătoare, altele dăunătoare?

CALLICLES De bună seamă.

SOCRATE Atunci şi plăcerile şi durerile bune merită să fie alese şi încercate?

CALLICLES Bineînţeles.

SOCRATE Dar nu cele dăunătoare?

CALLICLES Este limpede că nu.

SOCRATE Dacă-ţi aminteşti, eu şi cu Polos consideram că toate acţiunile noastre trebuie să aibă în vedere binele. Oare eşti şi tu de părerea că scopul tuturor acţiunilor este binele şi că în vederea lui trebuie să se facă toate celelalte lucruri şi nu binele în vederea lor? Aduci şi tu al treilea vot pentru opinia noastră?123

CALLICLES Da.

SOCRATE Deci, laolaltă cu celelalte, şi lucrurile plăcute trebuie făcute în vederea binelui iar nu lucrurile bune în vederea celor plăcute.

CALLICLES Fără îndoială.

SOCRATE Oare fiecărui om îi este cu putinţă să decidă care dintre lucrurile plăcute sînt bune şi care sînt rele, sau este

nevoie să fii competent124 pentru fiecare dintre ele?

CALLICLES Este nevoie să fii competent.

SOCRATE Să ne amintim de cele ce vorbeam cu Polos şi Gorgias. Spuneam, dacă-ţi aduci aminte, că există îndeletniciri ce au în vedere plăcerea, preocupîndu-se numai de aceasta, care ignoră binele şi răul, şi altele care cunosc ce este binele şi ce este răul. Şi aşezam printre cele privitoare la plăceri, bucătăria, care este o practică şi nu o artă, iar printre cele ce au în vedere binele, arta medicinei.

Şi, pe Zeus binefăcătorul, nu considera că trebuie să-ţi rîzi de mine, sau să-mi răspunzi la întîmplare, contrar opiniei tale, şi nici nu lua drept glumă spusele mele. Vezi doar, că pentru orice om cu un dram de minte nu poate exista un subiect de discuţie mai important decît cel dezbătut de noi, şi anume, ce fel de viaţă trebuie să ducă125. Cea la care mă îndemni tu, să facă adică cele ce se cuvin unui bărbat, să vorbească în faţa poporului, să practice retorica şi politica, aşa cum faceţi voi, sau să-şi închine viaţa filosofiei? Şi prin ce se deosebeşte această viaţă de cea dintîi?

Poate că cel mai bine este — după cum am şi încercat — să le deosebim şi, după ce am făcut distincţia şi am căzut de acord că este vorba de două feluri de existenţă, să cercetăm prin ce se deosebesc între ele şi care din ele merită să fie trăită. însă, poate că nu înţelegi ce spun.

CALLICLES Nu, de fel.

SOCRATE Voi fi mai clar. Cînd am fost de acord, eu şi cu tine, că există un bine şi că există o plăcere, dar că plăcerea este altceva decît binele şi că pentru fiecare din ele există preocuparea şi strădania de a le dobîndi, pe de o parte căutarea plăcerii, pe de alta a binelui ... Dar mai întîi, eşti de acord sau nu cu aceasta? De acord?

CALLICLES De bună seamă.

SOCRATE Fii de acord, atunci, şi cu cele ce le-am spus lor, dacă socoteşti că am avut, în cazul acela, dreptate. Spuneam că bucătăria nu este, după mine, o artă, ci o practică126, spre deosebire da medicină care cercetează natura celui pe care-l îngrijeşte şi este în stare să motiveze tratamentele sale, dînd socoteală pentru fiecare dintre ele. Cea dintîi, însă, cea legată de plăcere, pentru care există întreaga ei preocupare, se îndreaptă, în totală neştiinţă, către plăcere, fără să cerceteze

nici natura, nici cauza acesteia . Fără nici un temei, ca să zic aşa, fără nici o socoteală, ea păstrează din rutină şi experienţă doar amintirea127 a ceea ce se face de obicei, folosindu-se de ea pentru a produce noi plăceri. Vezi, mai întîi, dacă te mulţumesc cele spuse şi dacă nu există şi în privinţa sufletului alte asemenea preocupări, dintre care, unele ce ţin de artă se îngrijesc de binele sufletului, în timp ce celelalte, negîndindu-se la aşa ceva, au în vedere, ca şi dincolo, numai plăcerea sufletului şi modalităţile procurării ei. Care plăceri sînt bune, care sînt rele, ele nu cercetează, căci nu le interesează nimic altceva decît să se desfete prin orice mijloace, bune, sau rele. Eu, Callicles, cred că asemenea îndeletniciri există şi că nu sînt altceva decît linguşiri, ale trupului, ale sufletului, ale oricui. Ele slujesc plăcerile, fără să se gîndească dacă acestea fac bine sau fac rău. Eşti de aceeaşi părere cu mine, ori ai de obiectat?

CALLICLES Nu am, şi mă declar de acord, pentru ca discuţia să meargă pînă la capăt şi astfel să-i fac pe plac lui Gorgias.

SOCRATE Oare linguşirea este eficace numai pentru un singur suflet, şi nu pentru două sau mai multe?

CALLICLES Ba şi pentru două şi pentru mai multe.

SOCRATE Deci, poţi face pe placul mulţimii, fără să te preocupe binele ei?

CALLICLES Cred că da.

SOCRATE Poţi să-mi spui care îndeletniciri realizează acest lucru? Dacă vrei, mai bine să te întreb eu şi tu să-mi răspunzi afirmativ, pentru cele pe care le-ai crede de acest fel şi negativ pentru celelalte. Mai întîi, să cercetăm cîntatul din flaut. Nu crezi că face parte dintre îndeletnicirile care urmăresc, o Callicles, numai să ne încînte, fără să se preocupe de altceva?

CALLICLES Aşa cred şi eu.

SOCRATE Nu se întîmplă la fel şi cu celelalte arte înrudite, cum ar fi cîntatul din cithară la concursuri?128

CALLICLES Desigur.

SOCRATE Dar cîntarea corală şi poezia ditirambilor, nu ţi se par de acelaşi fel?128 Cinesias, fiul lui Meles, crezi că se

gîndeşte să rostească ceva care să-i facă pe auditori mai a buni, sau numai ceea ce desfată mulţimea spectatorilor?

CALLICLES Lucrul este limpede, în ce-l priveşte pe Cinesias.

SOCRATE Dar Meles130, tatăl lui, crezi că la binele oamenilor se gîndea cînd cînta la cithară? De fapt, nici pentru a-i desfăta

nu era bun deoarece cîntecul său plictisea pe spectatori. Gîndeşte-te numai, n-a fost cumva descoperită cîntarea din cithară şi întreaga artă a ditirambilor numai pentru desfătare?

CALLICLES Aşa cred.

SOCRATE Dar acea augustă şi minunată formă poetică a tragediei spre ce tinde, care este strădania ei? Numai să placă spectatorilor, după cum cred eu, sau şi să lupte ca tot ce este plăcut şi încîntător pentru ei, dar dăunător, să nu fie rostit; iar dacă se găseşte ceva neplăcut dar folositor, să-l rostească şi să-l cînte, fie că face plăcere, fie că nu? Care din cele două atitudini este proprie tragediei?

CALLICLES Este clar, Socrate, că ea tinde mai degrabă către desfătarea şi încîntarea spectatorilor.

SOCRATE însă n-am spus adineauri că aceasta înseamnă linguşirea?

CALLICLES De bună seamă.

SOCRATE Dacă, să zicem, poeziei i se înlătură muzica, ritmul şi metrul, rămîne altceva decît cuvîntul?131

CALLICLES Fără îndoială că nu.

SOCRATE Aşadar aceste cuvinte sînt rostite pentru marea mulţime şi pentru popor.

CALLICLES Da.

SOCRATE Atunci creaţia poetică este un fel de discurs în faţa poporului?

CALLICLES Aşa se pare.

SOCRATE Este deci un discurs retoric. Ori eşti de părere că poeţii nu retorizează în faţa spectatorilor?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE Iată, aşadar, că am descoperit o retorică ce se adresează unei mulţimi, în care copiii şi femeile sînt laolaltă cu bărbaţii, sclavii laolaltă cu oamenii liberi132. Nu prea

stimăm această retorică, pentru că am văzut că este o formă a linguşirii.

CALLICLES întocmai.

SOCRATE Bine. Dar retorica ce se adresează poporului atenian, precum şi celorlalte popoare din cetăţile cu oameni liberi, oare de ce soi este? Socoteşti că oratorii vorbesc întotdeauna pentru binele suprem, propunîndu-şi ca cetăţenii să devină mai buni datorită discursurilor lor, ori şi ei, năzuind să încînte pe cetăţeni şi neglijînd interesul comun pentru cel

personal, se poartă cu poporul precum cu copiii, caută numai să-l încînte, fără să se gîndească deloc dacă prin aceasta îl fac mai bun sau mai rău?

CALLICLES Nu este chiar aşa de simplu ceea ce întrebi tu. Sînt unii care prin discursurile lor poartă de grijă cetăţenilor, alţii sînt aşa cum îi descrii.

SOCRATE De ajuns. Dacă sînt două feluri de retorică, cea dintîi este linguşire şi demagogie josnică, iar cealaltă este nobilă fiindcă se străduieşte să facă sufletele cetăţenilor cît mai bune şi se luptă întotdeauna să spună cele mai bune lucruri, fie că vor fi plăcute, fie că vor fi supărătoare pentru ascultători. Dar această retorică tu n-ai conoscut-o nicicînd, sau dacă ai ştiinţă de un asemenea orator, pentru ce nu-mi spui şi mie cine este?

CALLICLES Pe Zeus, nu pot să-ţi numesc nici un orator din ziua de azi.

SOCRATE Aşa? Dar dintre cei de odinioară, poţi să-mi numeşti pe vreunul care, de cînd a început să ţină discursuri, i-a făcut pe atenieni mai buni, din răi cum erau înaintea lui?133 Eu, unul, nu ştiu cine ar putea să fie acela.

CALLICLES Ce vorbeşti? Dar n-ai auzit că Temistocle a fost un om de merit, la fel Cimon, Miltiade şi Pericle, cel care a murit nu demult şi pe care l-ai auzit tu însuţi?

SOCRATE Dacă adevăratul merit, Callicles, este cel pe care-l afirmai tu mai înainte, anume să saturi dorinţele, atît ale tale cît şi ale celorlalţi! Dar, dacă nu este acesta, ci cel pe care am fost obligaţi să-l recunoaştem în discuţia care a urmat, anume, să realizezi acele dorinţi, prin împlinirea cărora omul ajunge mai bun, iar nu pe cele datorită cărora devine mai rău, aceasta însemnînd arta, poţi să-mi arăţi printre ei un asemenea om?

CALLICLES Nu ştiu ce să mai spun.

SOCRATE Dacă vei căuta bine, vei găsi. Să vedem dacă cercetînd pe îndelete nu descoperim că a existat un asemenea om. Omul virtuos, să zicem, care rosteşte totul în vederea binelui suprem, va vorbi el la întîmplare, vreodată, fără să-şi propună o anumită ţintă?

Va proceda ca şi ceilalţi oameni de meserie: cînd îşi concep lucrarea, urmărind să dea produsului lor o anumită formă134, ei nu-şi aşează la întîmplare materialele de care dispun pentru opera lor. Priveşte, dacă vrei, pe pictori, arhitecţi, pe constructorii de vase, pe oricare vrei, cum fiecare aşează într-o

anumită ordine elementele de care dispune şi cum le sileşte să se potrivească şi să se îmbine între ele, pînă ce totul se constituie într-o lucrare statornică şi bine armonizată. Şi ceilalţi oameni de meserie menţionaţi, care se ocupă cu trupul, pedotribii şi medicii, pun în ordine şi armonie135 trupul omenesc. Sîntem de acord că este aşa sau nu?

CALLICLES Fie aşa,

SOCRATE Nu este bună casa în care există ordine şi armonie, rea cea fără nici o ordine?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE La fel se întîmplă şi cu o navă?

CALLICLES Desigur.

SOCRATE Şi despre corpurile noastre nu spunem acelaşi lucru?

CALLICLES Bineînţeles.

SOCRATE Dar sufletul? Este el bun datorită dezordinii, sau datorită unei ordini şi armonii anumite?

CALLICLES Din cele dinainte rezultă şi valabilitatea acestei afirmaţii.

SOCRATE Care este numele stării de ordine şi armonie a trupului?

CALLICLES Te referi, poate, la sănătate şi vigoare?

SOCRATE întocmai. Dar a stării de ordine şi armonie a sufletului? încearcă să găseşti şi să rosteşti şi numele acesteia.

CALLICLES De ce nu-l spui tu însuţi, Socrate?

SOCRATE Dacă preferi, am să-l spun eu. Iar tu, dacă ţi se pare că am dreptate, aprobă-mă, dacă nu, combate-mă, fără să eziţi. Eu consider că stării de ordine a trupului i se potriveşte denumirea de trup sănătos, de unde provin sănătatea trupului dimpreună cu celelalte calităţi ale lui. Este sau nu aşa?

CALLICLES Aşa este.

SOCRATE Iar ordinii şi armoniei sufletului li se potrivesc nume de legiuit şi de lege, drept care oamenii sînt buni cetăţeni şi înţelepţi, ceea ce duce la dreptate şi înţelepciune136. Eşti de acord sau nu?

CALLICLES Fie.

SOCRATE Cu asemenea gînduri, aşadar, oratorul acela, om al artei şi al binelui, va oferi sufletelor toate discursurile şi acţiunile sale; dacă va avea ceva de dăruit ascultătorilor va dărui, dacă de luat, va lua137, avînd tot timpul drept scop să existe

dreptate în spiritele cetăţenilor, să fie înlăturată nedreptatea, să fie statornicită înţelepciunea şi să fie îndepărtată neînfrînarea, să troneze virtuţile şi viciile să dispară. Consimţi sau nu?

CALLICLES Consimt.

SOCRATE La ce foloseşte, Callicles, să dai unui trup bolnav şi nenorocit multă hrană, băutură aleasă şi toate celelalte, care nu mai pot să-i priască, ba dimpotrivă, după cum este firesc, îi fac mai rău?138 Nu am dreptate?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE Nu cred că-i este plăcut să trăiască unui om cu trupul nenorocit, pentru el trebuie că şi traiul este o nenorocire. Nu-i aşa?

CALLICLES într-adevăr.

SOCRATE Oare pe omul sănătos, medicii nu-l lasă să-şi satisfacă toate dorinţele, de pildă, cînd îi este foame să mănînce cît vrea, să bea, cînd îi este sete, cît de mult; în timp ce omului bolnav, de fapt, nu-i îngăduie nicidecum să-şi împlinească pofta? Eşti şi tu de acord?

CALLICLES Da.

SOCRATE Cu sufletul nu se întîmplă la fel? Cît timp este rău, din pricina ignoranţei, neînfrînării, nedreptăţii şi nelegiuirii lui, trebuie să i se interzică dorinţele şi să nu i se permită să facă decît ceea ce îl ajută să devină mai bun. Da sau nu?

CALLICLES Da.

SOCRATE Nu este asta spre binele sufletului?

CALLICLES Fără discuţie.

SOCRATE Dar a-i interzice ceea ce doreşte, nu înseamnă a-l înfrîna?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE Deci înfrînarea sufletului este mai bună decît neînfrînarea139, cum credeai tu mai înainte.

CALLICLES Nu pricep ce tot vorbeşti tu, Socrate, întreabă pe altcineva.

SOCRATE Omul ăsta nu suportă să i se dea ajutor şi să îndure tocmai lucrul pe care-l discutăm noi, să fie înfrînat.

CALLICLES Nu mă interesează nimic din ce spui tu şi ţi-am răspuns numai ca să-i fac pe plac lui Gorgias.

SOCRATE Bine, dar ce-o să facem acum? Să ne oprim în mijlocul discuţiei?

CALLICLES Tu ştii mai bine.

SOCRATE Dar se spune că nu-i voie să laşi la mijloc nici măcar poveştile, ci să le pui un cap, pentru ca să nu rătăcească fără de cap. Răspunde şi la restul întrebărilor ca să capete şi discuţia asta un cap140.

CALLICLES Ce silnic eşti, Socrate! Dacă m-ai asculta, ai lăsa baltă discuţia asta, sau ai purta-o cu altcineva.

SOCRATE Cine altul vrea? Să nu lăsăm discuţia neterminată.

CALLICLES Nu poţi să-ţi continui discuţia fie vorbind pentru tine însuţi, fie interogîndu-te şi răspunzîndu-ţi de unul singur?

SOCRATE Să mi se întîmple, după vorba lui Epicharmos, ca la ceea ce discutau mai înainte doi inşi, să fac faţă acum de unul singur?141 O să cam trebuiască, pare-se, să fie aşa. Dacă vom proceda astfel, cred că va trebui să ne întrecem cu toţii în a judeca ce este adevărat şi ce este fals în lucrurile pe care le discutăm noi, căci cu toţii avem, în mod evident, acelaşi folos de obţinut.O să-mi expun, deci, într-un discurs

părerea mea, iar dacă cineva dintre voi socoteşte că admit lucruri inexacte, să se împotrivească şi să mă combată. Nu spun din ştiinţă ceea ce spun, ci cercetez şi eu împreună cu voi, iar dacă văd că oponentul meu are dreptate, sînt primul care s-o recunoască. Spun acestea, desigur, pentru cazul că trebuie să desăvîrşim discuţia, însă dacă nu vreţi, să renunţăm şi să ne despărţim.

GORGIAS în ce mă priveşte, Socrate, eu nu cred că trebuie să ne despărţim, ci să continui tu discuţia. Mi se pare că şi ceilalţi sînt de acord. Eu, unul, vreau să te ascult înfăţişînd restul.

SOCRATE Dar în ce mă priveşte, Gorgias, aş fi continuat încă să mă întreţin cu acest Callicles, pînă ce i-aş fi dat replica lui Amphion contra tiradei lui Zetlios142. Pentru că, tu, Callicles, nu vrei totuşi să terminăm împreună discuţia, cel puţin ascultă-mă şi opreşte-mă cînd ţi se pare că nu am dreptate. Şi dacă mă vei contrazice pe drept, nu mă voi supăra pe tine, aşa cum faci tu, ci te voi înscrie ca pe cel mai mare binefăcător al meu.

CALLICLES Vorbeşte, prietene, de unul singur şi mergi pînă la capăt.

SOCRATE Ascultă-mă cum rezum discuţia de la început.

— Oare plăcerea şi binele sînt identice? — Nu sînt identice, aşa cum am convenit eu, împreună cu Callicles. — Plăcerea trebuie făcută în vederea binelui, sau binele în vederea plăcerii? — Plăcerea în vederea binelui. Nu este plăcerea aceea

care ne încîntă prin prezenţa ei, iar binele cel ce ne face buni prin prezenţa lui? — întocmai. — Nu sîntem buni, atît noi cît şi toate cîte sînt bune, prin prezenţa unei anumite virtuţi? Este obligatoriu, Callicles, după părerea mea.

— Dar virtutea fiecărui instrument, a fiecărui trup, ori suflet, ca şi a vieţuitoarelor de tot felul nu este dată de întîmplare, ci rezultă din orînduiala, din temeinicia şi arta de care are parte fiecare dintre ele. Nu stau aşa lucrurile? Aşa cred eu. — Atunci virtutea nu rezultă din orînduiala şi constituţia armonioasă a fiecăruia? Aceasta este părerea mea. — Deci existenţa unei anumite armonii, specifică fiecăruia este cea care îl face să fie bun? Aşa cred. — Atunci un suflet în care există această armonie este mai bun decît unul nearmonizat? Neapărat. — Dar sufletul în care există armonie, este armonios? — Cum să nu fie? — Fiind armonios este înţelept? — Cu toată necesitatea. Deci sufletul înţelept este bun. Nu sînt în stare să vorbesc altminteri dragă Callicles. Dacă tu poţi, arată-ne.

CALLICLES Vorbeşte înainte, prietene.

SOCRATE Spun că dacă sufletul înţelept este bun, cel ce se opune înţelepciunii este rău. De bună seamă, el este lipsit de minte şi neînfrînat, nu? Fără îndoială. — Omul înţelept trebuie să săvîrşească cele cuvenite faţă de zei şi de oameni, căci n-ar mai fi înţelept dacă n-ar săvîrşi ce se cuvine. Obligatoriu să fie aşa. Săvîrşind cele ce se cuvin faţă de oameni, acţionează conform dreptăţii, şi faţă de zei, conform pietăţii. Astfel stau lucrurile. Trebuie să mai fie şi curajos; căci nu se potriveşte cu un om înţelept, nici să caute, nici să fugă de ce nu se cuvine, ci să evite sau să caute numai lucrurile şi oamenii, plăcerile şi durerile care trebuie, ştiind la nevoie să le îndure cu tărie. Aşa încît se impune, Callicles, ca omul înţelept, fiind aşa cum am explicat, drept, curajos, pios, să fie pe deplin un om bun143; fiind bun, el împlineşte binele şi frumosul în toate acţiunile lui; împlinind binele este senin şi fericit, în timp ce omul nemernic, care săvîrşeşte numai rele, este nefericit. El este cel ce se poartă contrariu înţeleptului, e neînfrînatul, pe care tu îl lăudai. Iată, deci, ce cred şi ce susţin eu că este adevărat. Dacă am dreptate, atunci de bună seamă cine vrea să fie fericit trebuie să dorească şi să practice înţelepciunea, iar de nestăpînire să fugim cu toţii, cît ne ţin picioarele, ferindu-ne cu cea mai mare grijă să ajungem a da socoteală; iar dacă ajungem totuşi în

această situaţie, fie noi, fie unul dintre prietenii noştri, fie vreo persoană particulară, fie vreo cetate, neapărat să o facem, primindu-ne pedeapsa, dacă vrem să fim fericiţi. Acesta este, după mine, scopul pe care trebuie să-l avem în vedere cît trăim, depunînd toate eforturile, atît noi cît şi cetăţile, pentru ca cel ce tinde spre fericire să fie stăpînit de dreptate şi de înţelepciune, şi procedînd astfel, să nu îngăduie pasiunilor să se dezlănţuie, nici să încerce împlinirea lor, ceea ce ar însemna un rău nemărginit şi un trai de om nelegiuit.

Un asemenea ins nu poate fi îndrăgit nici de vreun om, nici de vreun zeu, căci nu-i este cu putinţă să se unească cu cineva, şi cine nu se poate uni, nu se poate împrieteni144, învăţaţii spun, Callicles, că Cerul şi Pămîntul, zeii şi oamenii trăiesc în unire, prietenie, armonie, înţelepciune şi dreptate, de aceea Universul acesta se numeşte Cosmos145 prietene, şi nu haos, şi nici neînfrînare. Sînt de părere că tu nu te gîndeşti la acestea şi, deşi eşti atît de învăţat, nu-ţi dai seama că egalitatea geometrică are mare putere şi printre zei şi printre oameni146. Tu crezi că trebuie cultivate excesele, dar de geometrie nu te preocupi.

Acum, ori opinia mea trebuie respinsă, arătîndu-se că nu prin posesia înţelepciunii şi dreptăţii devin fericiţi cei ce sînt aşa, nici nu devin nefericiţi datorită răutăţii cei ce sînt nefericiţi; ori dacă ea este cea adevărată, rămîne să vedem ce rezultă de aici. Rezultă, Callicles, toate consecinţele arătate mai înainte, în legătură cu care tu m-ai întrebat dacă le luam în serios, cînd spuneam că trebuie să te acuzi pe tine însuţi, şi să acuzi pe fiu, ori pe prieten, dacă au săvîrşit o nedreptate, tocmai pentru aceasta fiind bună retorica; iar ceea ce credeai că Polos a recunoscut de ruşine, era deci adevărat, anume, cu cît săvîrşirea nedreptăţii este mai ruşinoasă decît îndurarea ei, cu atît este şi mai rea; şi că acela ce vrea să fie un orator adevărat trebuie să fie om drept şi cunoscător al dreptăţii, ceea ce la rîndul său, Polos, îi reproşa lui Gorgias că recunoscuse de ruşine.

Aşa stînd lucrurile, să vedem ce îndreptăţire are mustrarea pe care mi-o faci, cum că nu sînt capabil să mă apăr, pe mine, sau pe vreun prieten ori rudă, nici să mă salvez din cele mai mari primejdii, aflîndu-mă la cheremul oricui, întocmai ca un om scos în afara legii, pe care oricine vrea poate să-l pălmuiască, cum te exprimi tu cu duritate, sau să-i smulgă avutul, să-l

izgonească din cetate sau, în cel mai rău caz, să-l ucidă. A îndura aşa ceva este, după părerea ta, cea mai mare ruşine. în ce priveşte părerea mea, deşi mi-am spus-o de mai multe ori pînă acum, nimic nu mă împiedică să o mai fac odată.

Eu nu sînt de părere, Callicles, că pălmuirea mea, pe nedrept, este cea mai mare ruşine şi la fel se întîmplă cu tăierea trupului sau a pungii mele, căci lovirea sau tăierea pe nedrept, a mea şi a lucrurilor mele, nu pentru mine este mai ruşinoasă şi mai rea. Jefuirea şi aservirea mea, prădarea casei mele, într-un cuvînt toată nedreptatea care mi se poate face, mie şi bunurilor mele, este mai rea şi mai ruşinoasă pentru cel ce o săvîrşeşte decît pentru mine care o îndur.

Opiniile mele, aşa cum le-am exprimat în discuţia dinainte, sînt întărite şi legate, ca să vorbesc pe şleau, de argumente de fier şi de oţel, după cîte văd pînă acum; pe acestea dacă nu le sfărîmaţi, tu sau careva mai cutezător decît tine, nu văd cum s-ar putea îndreptăţi o altă părere în afara celei exprimate de mine.

în consecinţă, îmi menţin întotdeauna opinia, iar dacă eu nu cunosc cum stau lucrurile, întocmai ca acum, n-am întîlnit niciodată pe cineva în stare să exprime o altă părere, fără să se facă de rîs147.

Eu consider, deci, că lucrurile stau astfel. Prin urmare, dacă nedreptatea este răul cel mai mare pentru cel ce o săvîrşeşte, fiind încă şi mai mare, pe cît este posibil, în cazul că nu-şi ispăşeşte vina, care este ajutorul de care trebuie să fie el în stare să se folosească, cu riscul, altminteri, de a se face într-adevăr de rîs? Oare nu acela care îl va scăpa de cea mai mare daună? Rezultă, neapărat, că ruşinea cea mai mare este să nu fii în stare să te aperi pe tine, pe prietenii şi rudele tale, în al doilea rînd să nu te aperi de al doilea rău, în al treilea rînd de al treilea rău şi aşa mai departe. După cum este de mare fiecare rău, pe atît este de frumos să fii în stare să te aperi de el şi tot pe atît este de ruşinos să nu fii în stare. Poate fi altminteri, decît astfel, o Callicles?

CALLICLES Numai astfel.

SOCRATE Dat fiind că există două situaţii, cea de a nedreptăţi şi de a fi nedreptăţit, spunem că a nedreptăţi este un rău mai mare, iar a fi nedreptăţit, un rău mai mic. Prin ce mijloc ar putea omul ajunge în situaţia de a avea ambele avantaje, de

a nu nedreptăţi şi de a nu fi nedreptăţit? Prin forţă sau prin voinţă? Iată ce vreau să spun: ca să nu fie nedreptăţit, va fi de ajuns să nu vrea acest lucru? Ori, numai dobîndind puterea de a nu fi nedreptăţit, va reuşi el să nu fie nedreptăţit?

CALLICLES Este clar că cea din urmă posibilitate, dacă va avea puterea.

SOCRATE Dar cînd săvîrşeşte nedreptatea? Oare dacă vrea să nu nedreptăţească, asta este de ajuns, şi el nu va face nedreptăţi, ori şi în acest caz este nevoie să dobîndească o anumită putere şi artă, pe care dacă nu le învaţă şi nu le practică va comite nedreptăţi?

Ce-mi poţi răspunde, Callicles, la o chestiune de felul acesta? Consideri că în discuţia de mai sus eu şi Polos am avut vreo justificare, cînd am căzut de acord că nimeni nu comite nedreptatea de bună voie, ci cu toţii o comit involuntar?

CALLICLES Aşa trebuie să fie, Socrate, ca să poţi duce pînă la capăt discuţia.

SOCRATE Deci, pentru ca să nu facem nedreptăţi, trebuie, pare-se, să dobîndim o anumită putere şi artă148.

CALLICLES Bineînţeles.

SOCRATE Ce artă ne învaţă să nu fim deloc nedreptăţiţi sau cît mai puţin? Să vedem dacă eşti de acord cu mine. După părerea mea, trebuie, sau să conducem noi înşine cetatea, acaparînd chiar tirania, sau să fim sfetnicii conducerii149.

CALLICLES Vezi, Socrate, că sînt gata să te laud cînd spui ceva bun? Cred că părerea ta este excelentă.

SOCRATE Să vedem dacă mă aprobi şi în continuare. Eu cred că prietenia cea mai mare dintre doi oameni este cînd, după vorba vechilor înţelepţi, se adună cine se aseamănă150. Tu nu crezi?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE Deci, cînd este la conducere un tiran sălbatic şi necivilizat, iar în cetate se află cineva cu mult mai bun decît el, nu se va teme tiranul de acesta, neputînd să se împrietenească cu el, fără rezerve?

CALLICLES întocmai.

SOCRATE Dar nici cineva cu mult inferior tiranului n-ar putea ajunge prietenul lui, căci tiranul l-ar dispreţul şi n-ar fi nicidecum interesat să-l aibă prieten.

CALLICLES Şi asta este adevărat.

SOCRATE Rămîne vrednic de prietenia tiranului numai acela, care, avînd aceeaşi fire ca el, lăudînd şi criticînd aceleaşi lucruri, admite să fie condus şi să se supună conducătorului. El va avea o mare putere în cetate şi nimeni nu-l va supăra nepedepsit. Nu este aşa?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE Iar dacă un tînăr din acea cetate se va întreba: „în ce chip aş putea cu să ajung om maro şi să nu mă supere nimeni?", — după cum se parc, calea indicată este să se deprindă de mic să aibă aceleaşi preferinţe şi antipatii ca stăpînul lui, să se educe spre a ajunge cît mai asemănător cu acesta. Nu este aşa?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE Aşadar, acesta va ajunge să nu mai fie nedreptăţit de alţii şi să dobîndească în cetate o mare putere, cum spuneţi voi.

CALLICLES Fără îndoială.

SOCRATE Dar nici nu va săvîrşi nedreptăţi? Cum ar fi cu putinţă, de vreme ce va fi asemenea conducătorului, care este un om nedrept, şi va avea multă influenţă asupra lui? Eu cred, cu totul dimpotrivă, că el se va strădui să ajungă în situaţia de a săvîrşi cît mai multe nedreptăţi, fără să aibă de dat nici o socoteală151. Aşa este?

CALLICLES Se pare.

SOCRATE Aşadar, el se va alege cu cel mai mare rău, din moment ce-şi va strica şi ticăloşi sufletul prin imitarea stăpînului şi datorită puterii pe care o va avea.

CALLICLES Eu nu pricep cum de răsuceşti tu, de fiecare dată, ideile însuşi în jos, Socrate! Nu ştii că cel ce imită pe tiran, dacă vrea, poate să ucidă pe cel ce nu-l imită şi să-i ia avutul?

SOCRATE Ştiu, bunule Callicles, doar nu sînt surd ca să nu vă aud pe tine, adineauri pe Polos, pe toţi, aproape, din cetate, spunînd asta de nenumărate ori. Auzi-mă şi tu pe mine cînd spun că poate să-l ucidă, dacă vrea, dar că asta înseamnă uciderea unui om virtuos şi bun de către un ticălos.

CALLICLES Şi asta nu este încă mai revoltător?

SOCRATE Nu, pentru cine stă să judece, ce este cu adevărat important152. Crezi, cumva, că omul trebuie să se îngrijească să-şi facă traiul cît mai lung ocupîndu-se cu acele arte care ne scapă întotdeauna din primejdii, aşa cum mă îndemni tu să mă

ocup cu retorica, arta care ne aduce salvarea în tribunale?

CALLICLES Pe Zeus, desigur că te sfătuiesc de bine.

SOCRATE Ce vorbeşti, prietene? Nu crezi cumva că şi înotul este o ştiinţă de toată însemnătatea?

CALLICLES Pe Zeus, nu cred.

SOCRATE Dar şi înotul scapă de la moarte pe oameni, cînd ajung în situaţia de a avea nevoie de el. Dacă el ţi se parc de mică importanţă, am să-ţi menţionez însemnătatea navigaţiei, care salvează nu numai sufletele, ci şi trupurile şi avutul, din cele mai mari primejdii, întocmai ca retorica; dar ea este modestă şi la locul ei, şi nu se grozăveşte, luîndu-şi aerul că a săvîrşit ceva minunat, deşi realizează acelaşi lucru ca elocinţa judiciară. Dacă ne aduce teferi din Egina pînă aici, ne cere, cred, doi oboli, iar dacă ne aduce din Egipt, sau din Pont, sau de la şi mai mare distanţă, pentru această mare binefacere, după ce ne-a salvat, cum spuneam mai înainte, atît pe noi cît şi pe copiii, bunurile şi femeile noastre, debarcîndu-ne la ţărm, ne cere două drahme; iar cel ce posedă această artă, după ce a săvîrşit asemenea lucruri, coboară la ţărm şi se plimbă pe lîngă mare şi pe lîngă corabie, cu cea mai modestă înfăţişare153.

El este în stare, cred eu, să aprecieze că este de neştiut căror pasageri le-a făcut un serviciu, nelăsîndu-i să se înece în valuri, şi cărora le-a făcut un rău, bine cunoscînd că nu i-a debarcat cu nimic mai buni decît îi îmbarcase, nici în ce priveşte trupurile, nici în ce priveşte sufletele lor. El judecă, deci, că dacă vreunul care poartă în trupul lui boli grave şi de nevindecat nu s-a înecat în mare, este o nefericire pentru el că n-a murit şi cu nimic nu-i poate fi de vreun folos. Iar cel ce poartă în sufletul, mai preţios decît trupul său, multe boli de nevindecat, trebuie oare să trăiască şi-i va fi de folos dacă-l scapă de mare, de tribunal sau da orice altceva? El ştie foarte bine că pentru omul ticăloşit, care este silit să trăiască în răutate, viaţa nu este de preferat.

Din aceste motive, navigatorul nu-şi poate permite să se grozăvească cu salvarea noastră. La fel, omule minunat, se întîmplă şi cu constructorul de maşini de război, care uneori este mai important pentru salvarea noastră decît un general, sau decît oricare altul, ca să nu vorbesc de navigator, căci el poate salva oraşe întregi. Crezi că asta îi este cu putinţă oratorului de tribunal? Dacă ar vrea să vorbească, şi să-şi elogieze meseria

aşa cum faceţi voi, Callicles, el ar putea să vă înfunde cu argumentele sale, demonstrînd tuturor că tot omul trebuie să devină constructor de maşini de război, meserie cu care nici o alta nu se poate compara. Şi argumente el ar avea din belşug. Tu îi dispreţuieşti, totuşi, persoana şi meseria, numindu-l constructor de maşini ca şi cum l-ai ocări şi nu vrei să-i dai fiului tău de nevastă pe fiica acestuia, nici s-o iei pe a lui pentru tine154.

De fapt, care dintre calităţile artei proslăvite de tine îndreptăţeşte dispreţul tău pentru constructor şi pentru toţi ceilalţi pe care i-am menţionat acum? Ştiu, vei spune că tu le eşti superior şi că te tragi dintr-un neam mai bun decît ei. însă, dacă superioritatea nu este ce spun eu şi virtute înseamnă acea calitate care ne salvează pe noi înşine şi avutul nostru, indiferent ce fel de oameni sîntem, devine ridicol dispreţul tău, atît faţă de constructor, cît şi de medic şi de celelalte meserii care sînt făcute pentru ocrotirea noastră.

Să vedem, însă, norocosule, dacă nu cumva nobleţea şi virtutea înseamnă altceva decît arta de a salva pe alţii şi pe tine însuţi. Durata vieţii noastre nu trebuie să ne preocupe şi nici nu trebuie să tremurăm pentru viaţa noastră, dacă sîntem cu adevărat bărbaţi, ci, lăsîndu-ne în seama zeilor, şi crezîndu-le pe femei, cînd spun că nimeni nu poate să fugă de soartă155, să ne gîndim în ce fel ne vom trăi cît mai bine răstimpul de viaţă pe care-l avem de trăit156: dacă să ne conformăm orînduirii statului în care trăim, în cazul de faţă, dacă tu trebuie să devii cît mai asemănător demosului atenian, pentru a fi iubit de el şi a ajunge la mare putere în cetate. Să vedem dacă este în avantajul tău şi al meu, ca să nu păţim, minunate prieten, ceea ce se zice că păţesc vrăjitoarele tesaliene care coboară Luna de pe cer157. Cu cele mai scumpe lucruri vom avea de plătit dobîndirea acestei puteri în cetate.

Dacă tu îţi închipui că cineva te poate învăţa arta de a ajunge mare într-o cetate, fără să devii aidoma stăpînirii şi în bine, şi în rău, după părerea mea, îţi faci o socoteală greşită, Callicles. Nu prin imitaţie, ci prin natura ta trebuie să fii aidoma cu el dacă vrei să săvîrşeşti ceva vrednic de prietenia demosului atenian şi, pe Zeus, ceva vrednic de prietenia lui Demos, fiul lui Pyrilampes. Aşadar, cine te va modela ca să fii pe deplin asemănător lor, acela te va face, aşa cum doreşti, politician şi

orator. Fiecare din ei se bucură de cuvintele rostite potrivit cu firea lui şi se supără pentru cele străine lui. Poate eşti, cumva, de altă părere, dragul meu. Avem ceva de spus la aceasta, Callicles?

CALLICLES Nu ştiu cum se face, dar cred că ai dreptate, Socrate. Mi se întîmplă acelaşi lucru, ca multora : nu sînt pe de-a-ntregul convins158.

SOCRATE Pentru că dragostea pentru demos, dinăuntrul sufletului tău, mi se împotriveşte; însă, dacă vom cerceta mai mult şi mai bine tot aceste lucruri, te vei convinge. Reaminteşteţi cum spuneam că există cîte două metode de îngrijire, atît pentru suflet cît şi pentru trup; una care cultivă plăcerea, cealaltă binele, dobîndit nu prin cultivarea plăcerii, ci prin îngrădirea ei. Nu am stabilit noi toate acestea?159

CALLICLES Da. fără îndoială.

SOCRATE Dar metoda care cultivă plăcerea este vulgară şi nu poate însemna altceva decît linguşire. Nu-i aşa?

CALLICLES Fie aşa, dacă vrei tu.

SOCRATE însă cealaltă, nu tinde ea să ducă la desăvîrşire atît trupul, cît şi sufletul de care se îngrijeşte?

CALLICLES De bună seamă.

SOCRATE Aşadar, nu trebuie, oare, să ne ocupăm în aşa fel de cetate şi de cetăţeni încît să-i facem cît mai buni? Fără aceasta, aşa cum am descoperit în discuţia dinainte, n-ar exista nici un folos în săvîrşirea vreunei binefaceri, dacă gîndul celor ce vor să dobîndească mari avuţii, conduceri sau alte puteri nu ar fi bun şi curat. Putem vorbi astfel?

CALLICLES Bineînţeles, dacă aşa îţi este pe plac.

SOCRATE Dacă, ocupîndu-ne cu treburile cetăţii, ne-am îndemna unii pe alţii să întreprindem construcţiile cele mai mari de ziduri, arsenale sau temple, nu ar trebui să ne cercetăm şi să stabilim, mai întîi, dacă stăpînim sau nu meseria de constructor, şi de la cine am învăţat-o? Ar trebui sau nu?

CALLICLES Bineînţeles.

SOCRATE Apoi, în al doilea rînd, dacă am construit vreodată o casă pentru prietenii noştri sau pentru noi, şi dacă această casă este frumoasă sau urîtă. Iar dacă, prin această cercetare, am găsi că dascălii noştri au fost buni şi vestiţi şi că am construit împreună cu ei multe case frumoase, — şi încă am mai construit multe altele de unii singuri, după ce ne-am despărţit

de ei — numai aşa stînd lucrurile, am putea avea gîndul să ne apucăm de lucrări publice. însă, dacă n-am avut nici un dascăl şi dacă nu putem arăta decît că ori n-am făcut nici o construcţie, ori că am făcut mai multe, dar fără valoare, în acest caz ar fi o nebunie să ne apucăm de lucrări publice şi să ne îndemnăm unii pe alţii la aşa ceva. Putem susţine justeţea celor spuse, sau nu?

CALLICLES De bună seamă că da.

SOCRATE Aceasta este valabil pentru toate, de pildă, dacă ne-am pretinde medici, capabili de o exercitare publică a meseriei, desigur, ne-am cerceta, eu pe tine şi tu pe mine. Pe toţi zeii, să vedem cum stă însuşi Socrate cu sănătatea trupului? Pînă acum a fost cineva vindecat de boală de către Socrate, fie el sclav, fie om liber? Şi cu, la fel, te-aş întreba, la rîndul meu, asemenea lucruri. Iar dacă am descoperi că nimeni nu şi-a însănătoşit trupul datorită nouă, nici un străin, nici un cetăţean, bărbat sau femeie, pe Zeus,

Callicles, nu ne-am face, pe bună dreptate, de rîs? Pot nişte oameni să ajungă atît de nebuni, încît, mai înainte de a fi lucrat ca meseriaşi de rînd, mai bine sau mai rău, mai înainte de a fi practicat şi avut succes de multe ori în meserie — învăţînd, cum spune proverbul, olăritul doar dintr-un ulcior — să se pretindă buni pentru o activitate publică şi să îndemne şi pe alţii la aceasta?160. Nu crezi că este o nebunie să procedezi astfel?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE Acum, omule de ispravă, pentru că ţi-ai început cariera de politician în timp ce mă îndemni şi mă dojeneşti că nu fac la fel, nu este cazul să ne cercetăm unul pe altul? Ia să vedem, Callicles a făcut pe vreunul dintre cetăţeni să fie mai bun? Există vreunul, care fiind mai înainte ticălos, nedrept, neînfrînat şi fără minte, a devenit, datorită lui Callicles, un om bun şi virtuos, printre străini sau concetăţeni, printre oamenii liberi sau printre sclavi? Spune-mi, Callicles, dacă cineva te-ar întreba acestea, ce-ai răspunde? Care om a devenit mai bun datorită întovărăşirii cu tine? Eziţi să răspunzi, cu toate că ai reuşitele tale, încă de cînd erai un om de rînd, mai înainte de a te pune în serviciul cetăţii?

CALLICLES îţi place să şicanezi, Socrate!

SOCRATE Nu de dragul şicanei te întreb, ci vrînd cu bună credinţă să ştiu cum crezi tu că trebuie să fie activitatea politică la noi. Cînd intrăm în viaţa politică a cetăţii noastre, ne poate

preocupa altceva decît Ideea de a fi cetăţeni cît mai buni? Oare n-am căzut de acord, de mai multe ori, că acesta este scopul omului politic? Am fost de acord, sau nu? Răspunde! Am fost de acord, voi răspunde eu pentru tine. Aşadar, dacă aceasta trebuie să fie preocuparea bunului cetăţean în statul său, aminteşte-ţi acum de oamenii pe care i-ai numit cu puţin mai înainte şi spune-mi dacă îi consideri a fi fost buni politicieni. Este vorba de Pericle, Cimon, Miltiade şi Temistocle.

CALLICLES Desigur.

SOCRATE Dacă au fost buni, este clar că fiecare dintre ci şi-a făcut concetăţenii mai buni, din mai răi cum erau înainte. I-a făcut sau nu?

CALLICLES Da.

SOCRATE Deci, cînd Pericle a început să vorbească poporului, atenienii erau mai răi decît în perioada cînd şi-a rostit ultimele discursuri.

CALLICLES Probabil.

SOCRATE Nu probabil, omule, ci obligatoriu, pe baza celor convenite, din moment ce acesta era un bun politician!

CALLICLES Prin urmare?

SOCRATE Nimic, doar dumireşte-mă dacă atenienii au fost îmbunătăţiţi de Pericle, sau, cu totul dimpotrivă, au fost viciaţi de acesta. Eu tot aud că Pericle i-a făcut pe atenieni leneşi şi laşi, palavragii şi lacomi de bani, pentru că a instituit pentru prima dată remuneraţia pentru slujbele publice161.

CALLICLES De la cei cu urechile rupte162 auzi tu acestea, Socrate.

SOCRATE Nu mai este vorba de auzit de la alţii cînd ştim precis, şi eu şi tu, că la început Pericle era respectat, şi că atenienii n-au pronunţat nici o condamnare infamantă împotriva lui, pe vremea cînd erau mai răi. Dar mai tîrziu, cînd, datorită lui, au devenit cetăţeni buni şi virtuoşi, la sfîrşitul vieţii lui Pericle, l-au condamnat pentru furt, ba puţin a lipsit să-l condamne şi la moarte, considerîndu-l, desigur, un ticălos163.

CALLICLES Ei şi? înseamnă că Pericle a fost un rău conducător?

SOCRATE Fără îndoială, că un îngrijitor de măgari, de cai sau de boi, ar fi considerat un râu îngrijitor dacă, luînd în primire nişte animale care nu lovesc cu copita, nu muşcă, nici nu împung, ar sfîrşi prin a le face să se poarte astfel, sălbăticindu-

le. Sau nu crezi că este un rău îngrijitor de animale acela care luîndu-le în primire blînde, le face să ajungă mai sălbatice decît le-a luat? Nu crezi?

CALLICLES De bună seamă, ca să-ţi fac pe plac.

SOCRATE Fă-mi atunci pe plac răspunzîndu-mi şi la altceva: Face şi omul parte dintre vieţuitoare, sau nu?

CALLICLES Fără îndoială.

SOCRATE Oare Pericle n-a fost un îngrijitor de oameni?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE Cum aşa? Oamenii nu trebuiau să devină, aşa cum am convenit, mai drepţi, în loc de nedrepţi cum erau, dacă ar fi fost un bun politician cel care i-a avut în grijă?164

CALLICLES De bună seamă.

SOCRATE Dar cei drepţi nu sînt şi blînzi, cum spune Homer? 165 Ce părere ai? Nu-i aşa?

CALLICLES Ba da.

SOCRATE însă el i-a făcut mai sălbatici de cum erau cînd i-a luat în primire, şi încă faţă de el însuşi, ceea ce nu şi-ar fi dorit în nici un caz.

CALLICLES Vrei să fiu de acord?

SOCRATE Numai dacă ţi se pare că am dreptate.

CALLICLES Fie şi aşa.

SOCRATE Mai sălbatici nu înseamnă mai nedrepţi şi mai răi?

CALLICLES Fie.

SOCRATE Rezultă atunci că Pericle nu a fost un bun politician.

CALLICLES Nu, după spusele talc.

SOCRATE Pe Zeus, şi după ale tale, căci ai fost de acord cu mine. Să vorbim acum de Cimon. Nu l-au ostracizat tocmai cei pe care el i-a slujit, ca să nu-i mai audă glasul, zece ani de zile? Cu Temistocle n-au făcut la fel, ba l-au şi condamnat la exil, pe deasupra? Pe Miltiade, învingătorul de la Maraton, n-au decretat să-l azvîrle în prăpastie, ceea ce s-ar fi întîmplat dacă nu intervenea pritanul?166 De ar fi fost buni cetăţeni, cum spui tu, ei n-ar fi păţit aşa ceva. Vizitiii buni, dacă n-au căzut de pe car de la bun început, în nici un caz nu ajung s-o facă, după ce şi-au domesticit caii şi au devenit şi ei conducători mai buni. Lucrul nu este posibil nici în conducerea carului, nici în vreun alt domeniu. Sau crezi că este posibil?

CALLICLES Nu cred.

SOCRATE Se pare deci că aveam dreptate cînd spuneam mai

înainte că nu ştim să fi existat în cetatea noastră vreun bun om de stat. Tu erai de acord pentru prezent, însă pentru trecut nu erai şi menţionai pe aceşti bărbaţi. însă s-a văzut că şi ei sînt deopotrivă cu cei din prezent, astfel că, dacă au fost oratori, n-au practicat adevărata retorică — căci n-ar fi fost răsturnaţi —, dar nici de linguşire nu s-au folosit.

CALLICLES Dar cei de acum, nici pe departe nu se pot compara în înfăptuiri cu oricine vrei dintre cei vechi167.

SOCRATE Eu, prietene, nu-i condamn că au fost slujitori ai statului, ba cred că au fost slujitori mai zeloşi decît cei din prezent şi mai capabili să procure cetăţii cele ce-şi dorea. Dar, în ce priveşte înduplecarea şi stăvilirea pasiunilor, spre a-i face pe concetăţeni, prin convingere şi prin forţă, să devină mai buni, nu văd, ca să zic aşa, nici o diferenţă între cei din trecut şi cei de astăzi. Or, aceasta este singura realizare demnă de un bun cetăţean. Sînt de acord cu tine că, în materie de construit corăbii, ziduri, arsenale şi multe altele asemănătoare, ei erau cu mult mai destoinici decît cei de astăzi. Dar iată că discuţia noastră ne pune într-o situaţie ridicolă, căci tot timpul de cînd vorbim nu încetăm să ne învîrtim în jurul aceloraşi chestiuni, fără să reuşim să ne înţelegem unul cu altul. Tu ai fost de acord, pare-mi-se şi ai înţeles, în mai multe rînduri, că există două feluri de arte care ne cultivă sufletul şi trupul; dintre ele, este o artă slujitoare, cea care este în măsură să ne procure hrană, cînd trupurile ne sînt înfometate, băutură, cînd sînt însetate, iar cînd sînt înfrigurate, haine, acoperăminte, încălţăminte şi toate cîte doresc trupurile168. Mă folosesc într-adins de aceleaşi pilde ca să pricepi mai uşor. Cum pe acestea ni le procură negustorii, cîrciumarii, sau meseriaşii care produc astfel de bunuri, cum sînt brutarii, bucătarii, ţesătorii, cizmarii şi curelarii, nu este de mirare că, aşa fiind, ei se consideră, şi sînt consideraţi şi de alţii, îngrijitori ai trupului; de oricine nu ştie că pe lîngă toate acestea mai există o artă gimnastică şi o artă medicală, adevăratele îngrijitoare ale trupului, care s-ar cuveni să le conducă pe toate şi să se folosească de serviciile lor, întrucît ele cunosc care hrană şi băutură este bună şi care este dăunătoare pentru sănătatea trupului, lucruri ignorate de toate celelalte. De aceea, dintre artele care privesc trupul, primele sînt inferioare, slujitoare şi vulgare în timp ce celelalte, gimnastica şi medicina, sînt, pe drept, stăpînele lor.

Că lucrurile stau la fel şi în ce priveşte sufletul, tu îmi faci impresia că înţelegi, în clipa cînd îţi vorbesc şi cînd te declari de acord, ca şi cum ai pricepe ce spun. Insă, puţin mai tîrziu, vii şi spui că există, în cetate, oameni buni şi aleşi, iar cînd te întreb cine sînt aceia îmi pui înainte asemenea oameni pentru politică, cum ai face dacă întrebîndu-te pentru gimnastică, care au fost, sau care sînt bunii îngrijitori ai trupurilor, mi-ai spune foarte serios că Thearion brutarul, sau Mithaicos, care a scris despre bucătăria siciliană169, şi Sarambos negustorul de vinuri, sînt minunaţi îngrijitori de trupuri, pentru că unul prepară o pîine grozavă, ceilalţi bucate şi vinuri grozave.

Te-ai supăra, poate, dacă ţi-aş spune: Omule, nu te pricepi deloc la gimnastică. Tu îmi vorbeşti de unii care se pricep să slujească şi să întreţină poftele, care, neavînd habar ce înseamnă desăvîrşirea şi binele trupurilor, îmbuibă şi umflă cum pot trupurile oamenilor, căpătînd laude de la aceştia, după ce îi fac să piardă şi vigoarea pe care o aveau mai înainte. însă aceştia, din cauza ignoranţei lor, nu vor învinui pentru bolile şi pentru pierderea vigorii lor pe cei care i-au îndestulat, ci, dacă se găseşte cineva de faţă să le dea sfaturi, în clipa cînd, mai tîrziu, îmbuibarea, duşmană sănătăţii, le-a adus boala, pe el îl învinuiesc, îl blestemă şi i-ar face şi rău dacă ar putea, în timp ce laudă pe cei dinainte, care sînt răspunzători de suferinţele lor.

Iar tu, Callicles, procedezi acum aidoma lor. Lauzi pe oamenii care i-au îndestulat pe atenieni, împlinindu-le toate poftele. Se spune că ei au făcut cetatea mare, fără să se bage de seamă că, de fapt, ea a fost umflată şi îmbuibată nesănătos de către vechii ei conducători.

Fără înţelepciune şi fără spiritul dreptăţii, ei au umplut cetatea cu porturi şi arsenale, cu ziduri, tributuri şi cu alte asemenea zădărnicii170. Cînd are să vină însă criza de slăbiciune, atenienii vor învinovăţi pe sfetnicii ce vor fi atunci de faţă, iar pe Temistocle, Cimon şi Pericle îi vor lăuda, pe ei, care sînt răspunzători de nenorocire. Poate că te vor acuza pe tine, dacă nu te vei păzi, sau pe prietenul meu Alcibiade, atunci cînd vor pierde şi vechile bunuri, pe lîngă cele dobîndite de ei, deşi nu sînteţi voi vinovaţi de catastrofă, sau poate sînteţi numai părtaşi la vină171.

Totuşi, văd că se întîmplă şi acum un lucru fără noimă,

despre care am auzit că s-a petrecut cu oamenii de stat din trecut. Observ că, ori de cîte ori cetatea pune sub acuzaţie pe unul dintre politicieni pentru săvîrşire de nedreptăţi, aceştia se supără şi se vaită că au de îndurat nerecunoştinţa concetăţenilor. După ce au făcut atîta bine cetăţii, iată-i acum, duşi de ea la pieire, pe nedrept, spun ei. Aceasta este pe de-a-ntregul o minciună. Nicicînd un conducător de cetate n-a fost pe nedrept dus la pieire de către cetatea în fruntea căreia s-a aflat172.

Probabil că se întîmplă celor ce-şi zic politicieni acelaşi lucru ca şi sofiştilor. Căci sofiştii, atît de învăţaţi cum sînt, în toate, fac totuşi următoarea prostie. Deşi susţin că ei sînt dascăli ai virtuţii, adeseori se plîng că elevii îi nedreptăţesc, pentru că nu le plătesc remuneraţia şi nu le acordă consideraţia cuvenită pentru binefacerile primite de la ei173. Poate exista ceva mai lipsit de sens? Nişte oameni care au devenit buni şi drepţi, după ce dascălul a scos nedreptatea din ei, stăpîniţi fiind acum de spiritul dreptăţii, cum or să fie ei nedrepţi, cînd nedreptatea nu mai există în ei? Nu crezi că este absurd, prietene? Cum m-ai silit să ţin de-a binelea un discurs, Callicles, nevrînd să-mi răspunzi!

CALLICLES Tu n-ai fi în stare să vorbeşti, dacă cineva n-ar sta să-ţi răspundă?

SOCRATE Tot ce se poate. Deocamdată ţin un discurs continuu, pentru că tu nu vrei să-mi răspunzi. Dar spune-mi, bunule, pe Zeus ocrotitorul, nu crezi că este lipsit de sens ca cineva care susţine că l-a făcut om bun pe un altul să-i reproşeze, după ce a devenit bun datorită lui, că este totuşi un ticălos?

CALLICLES Sînt de aceeaşi părere.

SOCRATE Oare nu-i auzi spunînd asemenea lucruri pe cei care susţin că educă pe oameni în spiritul virtuţii?

CALLICLES Ba da. Dar de ce te sinchiseşti de nişte oameni lipsiţi de importanţă?174.

SOCRATE Dar ce ai de spus despre oamenii care, declarînd că au stat la cîrma cetăţii şi s-au îngrijit să fie cum nu se poate mai bună, îşi schimbă părerea şi o acuză, la un moment dat, că este cum nu se poate mai rea? Crezi că diferă prin ceva unii de ceilalţi? Retorul este totuna cu sofistul, norocosule, sau foarte înrudit cu el, aşa cum îi spuneam şi lui Polos. Iar tu, crezînd, din

ignoranţă, că retorica este o artă sublimă, dispreţuieşti sofistica. în realitate, sofistica este mai frumoasă decît retorica, tot atît pe cît legislaţia este mai frumoasă decît justiţia şi gimnastica decît medicina175. Eu credeam că numai oratorii politicieni şi sofiştii n-au dreptul, tocmai datorită învăţăturii pe care o dau, să-i acuze pe discipoli că se poartă rău cu ei, sau, dacă o fac, se acuză în acelaşi timp pe ei înşişi de faptul că n-au fost de nici un folos celor cărora se angajaseră să le fie176. Nu-i aşa?

CALLICLES Fără îndoială.

SOCRATE Şi, de bună seamă, numai lor le-ar fi cu putinţă să-şi ofere binefacerea fără plata pe loc, dacă este adevărat ce susţin. Cînd cineva beneficiază de un alt soi de serviciu, de pildă, dacă pedotribul îl învaţă să fugă repede, se poate întîmplă să-l lipsească pe pedotrib de răsplată, în caz că acesta, avînd încredere în el, nu stabileşte să-i achite banii, îndată ce i-a transmis priceperea de a fugi iute. Căci nu cred că oamenii săvîrşesc nedreptatea din cauza încetinelii la fugă, ci din cauza nedreptăţii însăşi. Tu ce crezi?

CALLICLES Aşa este.

SOCRATE Prin urmare, cine înlătură tocmai nedreptatea nu mai este în primejdie să fie nedreptăţit, fiind singurul care-şi poate oferi în siguranţă binefacerea, dacă într-adevăr este în stare să-i facă buni pe oameni. Nu-i aşa?

CALLICLES Sînt de acord.

SOCRATE De aceea, se pare, nu este nici o ruşine să ici bani pentru toate celelalte sfaturi pe care le dai, de pildă în materie de construcţii sau în alte meserii.

CALLICLES Fireşte.

SOCRATE în ce priveşte, însă, felul în care un om poate deveni desăvîrşit şi-şi poate cîrmui casa şi cetatea cel mai bine, se consideră o ruşine să declari că nu dai sfaturi decît dacă ţi se dau bani pentru aceasta177. Este adevărat?

CALLICLES Da.

SOCRATE Este limpede că, de aceea, este singura binefacere care face pe cel ce o primeşte să dorească să o înapoieze ca recunoştinţă, astfel că se consideră de bun augur dacă cel ce a făcut un asemenea bine îl şi primeşte în schimb, iar dacă nu, de rău augur. Nu stau lucrurile astfel?

CALLICLES întocmai.

SOCRATE Precizează-mi, către ce cale de îngrijire a cetăţii mă

îndrumi? Să mă lupt cu atenienii ca să-i fac cît mai buni, întocmai ca un medic, sau să-i slujesc şi să le intru în graţie?178 Spune-mi adevărul, Callicles, căci eşti dator să continui să spui ce gîndeşti, cu aceeaşi libertate cu care mi-ai vorbit la început. Aşa că vorbeşte, acum, cu toată sinceritatea.

CALLICLES Sînt de părere că trebuie să le faci pe voie.

SOCRATE Mă îndemni, deci, generosule, să-i linguşesc?

CALLICLES Zi, dacă-ţi place, ca un sclav din Mysia179, Socrate; fiindcă dacă nu vei proceda astfel...

SOCRATE Nu-mi spune ce mi-ai repetat de atît ca ori, că mă va ucide cine va vrea, ca să nu-ţi repet, la rîndul meu, că, în acest caz, un ticălos va ucide un om bun ; nici că-mi va lua ceea ce am, ca să nu-ţi repet, la rîndul meu, că, deposedîndu-mă, nu va avea nici un profit, ci, aşa cum m-a deposedat pe nedrept, tot aşa se va folosi pe nedrept de bunul meu. Ori nedrept înseamnă urît iar urît înseamnă rău.

CALLICLES Cît de încredinţat pari, Socrate, că tu nu poţi păţi nimic din toate astea, dacă stai retras de o parte şi că nu poţi fi tîrît la tribunal, poate de cel mai ticălos şi mai netrebnic ins!

SOCRATE Aş fi cu adevărat lipsit de minte, Callicles, dacă n-aş crede că în această cetate oricărui om i se poate întîmplă să păţească aşa ceva. însă eu sînt bine încredinţat că, dacă ajung la tribunal ameninţat de vreuna din primejdiile de care vorbeşti, cel care mă va duce acolo va fi un ticălos; căci nici un om de treabă nu poate acuza pe cel ce nu i-a făcut nici un rău. Şi n-ar fi deloc imposibilă chiar moartea mea. Vrei să-ţi spun ce mă face să mă aştept la aceasta?

CALLICLES Vreau, bineînţeles.

SOCRATE Cred că sînt unul dintre puţinii atenieni de astăzi180, ca să nu zic singurul, care are înţelegerea adevăratei arte politice şi a punerii ei în practică. Deoarece, prin cuvintele pe care le rostesc de fiecare dată, eu nu urmăresc să fiu pe plac, ci să produc cel mai mare bine, nu cea mai mare plăcere şi deoarece nu vreau să fac graţii aşa cum mă îndemni tu, eu nu aş avea ce spune în faţa tribunalului.

Dar voi fi în situaţia de care-i vorbeam lui Polos : voi fi judecat, aşa cum ar fi judecat de copii un medic acuzat de către un bucătar. Să vedem dacă se mai poate apăra un asemenea om, aflat în puterea lor, cînd acuzatorul Sui spune: ,,O, copii, multe rele vă face acest om vouă, iar pe cei mai mici dintre voi îi

strică, tăindu-i şi arzîndu-i, îi face să ameţească181, slăbindu-i şi sufocîndu-i, le dă băuturi amare şi-i sileşte să sufere de foame şi de sete; nu ca mine, care vă îndestulez cu multe dulciuri şi bunătăţi de tot felul. Ce crezi că-i mai rămîne de făcut medicului, aflat într-o situaţie atît de grea? Dacă ar răspunde, spunînd adevărul: — ,,Acestea toate, copii, eu le-am făcut pentru sănătatea voastră", cum crezi că ar protesta asemenea judecători? Nu straşnic de tare?

CALLICLES Trebuie să credem că da.

SOCRATE Nu crezi că el se va încurca cu totul, nemaiştiind ce să spună?

CALLICLES Fără îndoială.

SOCRATE Ştiu că aceeaşi păţanie m-ar aştepta şi pe mine, dacă aş ajunge la tribunal. Căci n-o să pot spune că le-am oferit plăcerile considerate de ei binefăcătoare şi folositoare, tocmai eu care nu pun preţ nici pe cei ce le oferă, nici pe cei ce le primesc. Dacă aş fi învinuit că stric tineretul, făcîndu-l să se îndoiască, ori că defăimez pe cei vîrstnici, vorbindu-i de rău în particular sau în public, n-aş putea spune nici adevărul, anume că: — „Pe drept spun cu toate acestea, judecători, şi o fac spre binele vostru", nici altceva, astfel că voi avea probabil de îndurat soarta care mă aşteaptă.

CALLICLES Crezi, vasăzică, Socrate, că este bine să fii în situaţia de a nu te putea apăra în propria-ţi cetate?

SOCRATE Da, dacă ai parte de acel lucru cu care ai fost şi tu de acord, de mai multe ori; dacă-ţi va sta în apărare faptul că n-ai rostit sau săvîrşit nimic rău împotriva oamenilor şi a zeilor. Am căzut de acord, de mai multe ori, că acesta este felul cel mai bun de a te apăra. Prin urmare, dacă mi-ar dovedi cineva că nu pot invoca această apărare, nici pentru mine, nici pentru un altul, mi s-ar face ruşine de reproş, şi în faţa mulţimii, şi în faţa cîtorva oameni, ba chiar faţă de un singur om; iar dacă ar urma să mor din cauza neputinţei de a invoca această apărare, aş fi foarte mîhnit. însă, dacă ar fi să mor din cauza necunoaşterii linguşirii retorice, sînt încredinţat că m-ai vedea suportînd moartea cu uşurinţă. De faptul însuşi al morţii nu se teme nimeni, în afară de cei cu totul nesăbuiţi şi laşi, însă de nedreptate ne temem cu toţii. Sosirea în Hades este pentru sufletul încărcat de nelegiuiri cea mai mare nenorocire. Dacă doreşti, sînt dispus să-ţi descriu cum stau lucrurile.

CALLICLES Din moment ce ai isprăvit cu celelalte, isprăveşte acum şi cu chestiunea asta.

SOCRATE Ascultă, atunci, cum se spune, o prea frumoasă povestire, pe care cred că o vei socoti o ficţiune, în timp ce, pentru mine, este o istorisire reală;182 astfel că cele ce urmează ţi le voi spune ca pe nişte adevăruri.

Cum spune Homer, Zeus, Poseidon şi Pluton au împărţit între ei stăpînirea pe care au luat-o de la tatăl lor. Din timpul lui Cronos a existat pentru oameni legea, care este si acum pusă întotdeauna în vigoare de către zei, ca omul care şi-a petrecut viaţa în dreptate şi credinţă, după moarte să meargă să locuiască în Insulele Fericiţilor, în deplină beatitudine, departe de rele; iar cel ce a trăit în nedreptate şi necredinţă să meargă în locaşul de ispăşire şi pedepsire care se numeşte Tartar183. în timpul lui Cronos şi la începutul domniei lui Zeus, judecători erau oamenii în viaţă care-şi judecau semenii în ziua cînd ei urmau să moară.

Ca urmare, judecăţile erau făcute rău. De aceea, Pluton şi cîrmuitorii Insulelor Fericiţilor, mergînd la Zeus, i-au spus că şi într-un loc şi în altul se îmbulzesc oameni nepotriviţi pentru locaş. Le-a răspuns atunci Zeus: „Eu, spuse, voi curma această stare. Acum judecătorii dau sentinţe rele. La judecată, împricinaţii se prezintă îmbrăcaţi, căci ei sînt judecaţi fiind încă în viaţă. Mulţi dintre cei cu sufletele nevrednice sînt împodobiţi cu trupuri frumoase, cu obîrşie aleasă şi cu bogăţii iar cînd vine judecata, li se prezintă mulţi martori care atestă că ei au trăit în spiritul dreptăţii.

Judecătorii sînt impresionaţi de acestea, ca unii care judecă fiind ei înşişi înveşmîntaţi, astfel că sufletul le este învăluit de ochi, de urechi şi de întregul lor trup. Pe ei îi împiedică toate aceste veşminte, atît cele proprii cît şi cele ale împricinaţilor. Mai întîi, spuse Zeus, ei trebuie să înceteze să-şi mai cunoască dinainte moartea, aşa cum o ştiu acum. I-am poruncit lui Prometeu să nu-i mai înştiinţeze184. Apoi, ei trebuie judecaţi goi, cu toţii, deci să fie judecaţi după ce au murit185. Şi judecătorul trebuie să fie gol, deci mort, ca să privească cu sufletul său, sufletul fiecăruia, îndată ce a murit, departe de toate rudele sale, după ce şi-a lăsat pe pămînt toate podoabele, pentru ca judecata să fie dreaptă. Cunoscînd acestea, înaintea voastră, am pus drept judecători pe fiii mei, pe doi născuţi din

Asia, Minos şi Radamanthys, pe unul din Europa, Eac. Ei, după moarte, îşi vor ţine judecata pe pajiştea de la răscrucea de unde pleacă un drum către Insulele Fericiţilor şi alt drum către Tartar186. Pe cei din Asia îi va judeca Radamanthys şi pe cei din Europa, Eac. Lui Minos îi voi da împuternicirea de a decide asupra cazurilor nedezlegate de ceilalţi doi, pentru ca judecata asupra strămutării oamenilor să fie cît mai dreaptă".

Iată, Callicles, povestirea, pe care, auzind-o, am încredinţarea că este adevărată, astfel că deduc din ea următoarea stare. Moartea, după părerea mea, nu poate fi altceva decît separarea a două lucruri, trupul şi sufletul, unul de celălalt187. După ce s-au despărţit, fiecare din ele îşi păstrează, cam în aceeaşi măsură, starea pe care o avea pe cînd trăia omul; trupul lasă să se vadă natura sa, precum şi toate îngrijirile şi pătimirile prin care a trecut.

De pildă, dacă cineva a avut în timpul vieţii un trup mare din natură, sau din pricina hranei, sau din amîndouă, şi după moarte cadavrul acestuia este mare, iar dacă a fost gras rămîne gras şi după ce moare şi aşa mai departe. Iar dacă purta plete, şi cadavrul lui are plete. Dacă omul a fost un oropsit şi a avut pe trup cicatrice ale loviturilor de bici, sau ale altor răni din timpul vieţii, şi după moarte trupul lui lasă să se vadă semnele; sau dacă a avut în viaţă membre sfărîmate sau strîmbe, ele se văd şi după moarte, într-un cuvînt, felul cum şi-a ţinut trupul în timpul vieţii, se vede în întregime sau în cea mai mare parte şi după moarte, o anumită perioadă de vreme. Sînt de părere că acelaşi lucru se petrece şi cu sufletul188, Callicles. Toate din suflet sînt vizibile, după ce el a fost despuiat de trup, şi natura, şi încercările prin care a trecut sufletul omului pentru dobîndirea fiecărui lucru. Cînd ajung, deci, în faţa judecătorului, oamenii din Asia, în faţa lui Radamanthys, acesta oprindu-i, priveşte sufletul fiecăruia, fără să ştie al cui este, astfel că, adeseori, prinzînd sufletul marelui rege, al vreunui alt rege sau conducător, nu găseşte nimic sănătos în el, căci este vrîstat şi plin de cicatricele produse de sperjururile şi nedreptăţile cu care fiecare faptă a sa l-a însemnat ;189 şi toate în el sînt strîmbate de minciună şi trufie, căci nimic n-a crescut drept din pricina lipsei adevărului. Din cauza neînfrînării, destrăbălării, lipsei de măsură şi stăpînire în acţiuni190, vede că sufletul îi este plin de diformităţi şi urîţenii, şi, lipsindu-l de orice cinstire, îl trimite imediat sub pază

acolo unde va urma să îndure chinurile care i se cuvin.

Tuturor celor supuşi unei pedepse, ce li se cuvine pe drept, li se întîmplă sau să tragă folos de pe urma ei, ajungînd mai buni, sau să servească de exemplu altora, care văzînd ceea ce suferă aceştia vor deveni de teamă mai buni. Trag foloase de pe urma pedepsirii lor de către zei şi de către oameni toţi cei care săvîrşesc greşeli de îndreptat; este în folosul lor să îndure chinuri şi suferinţe şi pe pămînt şi în Hades, altminteri nu se poate îndepărta nedreptatea din ei191. Dar cei care au săvîrşit cele mai grave nedreptăţi, ajungînd din cauza lor nevindecabili, servesc drept exemple, şi dacă ei înşişi, fiind de nelecuit, nu au nimic de cîştigat, au alţii care îi văd cum, din cauza fărădelegilor lor, îndură pentru veşnicie cele mai mari, mai dureroase şi mai cumplite suferinţe, ţintuiţi ca nişte pilde grăitoare, in locaşul lui Hades, ca o privelişte ameninţătoare pentru nelegiuiţii care sosesc într-una acolo. Eu zic că unul dintre ei va fi şi Archelaos, dacă e adevărat ce spune Polos, precum şi toţi tiranii asemeni lui. Şi mai cred că mulţi dintre cei pedepsiţi exemplar au fost tirani, regi, stăpîni şi cîrmuitori de cetăţi, căci ei, datorită puterii lor, au săvîrşit cele mai mari şi mai nelegiuite greşeli. Este chezaş pentru ei şi Homer, cînd îi arată pe regi şi pe cîrmuitori, ca Tantal, Sisif şi Tityos, supuşi caznelor veşnice în Hades; însă pe Tersit, ca pe oricare alt ticălos de rînd, nimeni nu l-a arătat ispăşind mari fărădelegi, ca un vinovat fără leac, căci lui, cred eu, nu i-a stat în puteri să fie astfel192. De aceea el este mai fericit decît cei care au avut această putere. Astfel, Callicles, intre oamenii cu putere se află şi ticăloşii cei mai înrăiţi, deşi nimic nu împiedică să existe şi printre ei bărbaţi buni, care sînt, cu atît mai mult, vrednici de toată admiraţia; căci este un lucru greu, Callicles, şi demn de toată lauda, ca cel ce are toată puterea de a săvîrşi nedreptăţi să-şi ducă totuşi viaţa în spiritul dreptăţii. Asemenea oameni sînt puţini; de bună seamă, au existat şi aici, şi în alte părţi, şi vor mai exista, cred, oameni perfecţi, înzestraţi cu virtutea dreptei folosiri a cîrmuirii care li se încredinţează. Unul, cu foarte multă faimă printre greci, a fost Aristide193, fiul lui Lysimachos, dar cei mai mulţi dintre conducători, bunule, sînt răi.

Cum îţi spuneam, cînd Radamanthys acela pune mîna pe un asemenea om nu ştie nimic despre el, nici cine este, nici din cine se trage; el ştie numai că este un ticălos şi văzîndu-l atare îl

trimite în Tartar, după ce a indicat dacă îl socoteşte vindecabil sau de nelecuit. Ajungînd acolo, îndură ceea ce i se cuvine. Cîteodată, văzînd un alt fel de suflet, care a trăit în credinţă şi dragoste de adevăr, al vreunui om de rînd sau al altcuiva, însă cel mai probabil, după părerea mea, Callicles, al unui filosof care şi-a împlinit menirea lui, fără să se agite necontenit în viaţă, îl contemplă cu admiraţie şi-l trimite în Insulele Fericiţilor194. La fel procedează şi Eac. Fiecare din ei împarte dreptatea ţinînd în mînă o vargă, numai Minos şade şi-i supraveghează ţinînd un sceptru de aur, cum spune că l-a văzut Odiseu al lui Homer:

Cu schiptru
Leit în aur el şedea pe scaun
Şi judeca pe morţi.

Eu, Callicles, cred în aceste povestiri şi caut să apar în faţa judecăţii cu sufletul cît mai sănătos. Desconsiderînd cinstirile, pe care pun preţ cei mai mulţi oameni, pentru căutarea adevărului, voi încerca, pe cît îmi va fi cu putinţă, să trăiesc şi să mor, cînd îmi va fi dat să mor, ca un om cu adevărat plin de virtute. îi îndemn pe toţi ceilalţi oameni, pe cît îmi stă în puteri, te îndemn şi pe tine, la rîndul meu, să iei parte la această viaţă şi la această luptă, pe care eu o pun mai presus de toate luptele ce se dau aici, şi îţi atrag atenţia că nu vei fi în stare să te aperi la procesul şi la judecata de care ţi-am spus, ci venind în faţa judecătorului, fiul Eginei, cînd vei fi în mîna lui te vei zăpăci şi vei sta cu gura căscată acolo, tot atît de mult, pe cît eu aici, şi poate că vei fi pălmuit ruşinos şi vei fi insultat în tot felul195.

Poate crezi că cele ce ţi-am spus sînt poveşti şi le dispreţuieşti ca pe nişte scorneli de babă, ceea ce n-ar fi deloc de mirare, dacă, tot cercetînd, am fi putut găsi ceva mai bun şi mai adevărat. Vezi, însă, că voi trei, care sînteţi cei mai învăţaţi dintre greci, tu, Polos, şi cu Gorgias, nu puteţi demonstra că trebuie dusă altă viaţă în locul acesteia, care se vede a fi utilă şi aici şi în lumea cealaltă196. Dintre atîtea idei, după ce au fost respinse toate celelalte, singură aceasta a rămas, că trebuie să ne păzim să nu nedreptăţim mai degrabă decît să fim noi nedreptăţiţi şi că omul, mai presus de orice, trebuie să se preocupe, nu să pară că este bun, ci să fie bun cu adevărat197, atît în viaţa privată cît şi în cea publică.

în caz că cineva a făptuit ceva rău, el trebuie pedepsit, acesta fiind al doilea bine, după calitatea de a fi drept, şi anume

a deveni drept prin ispăşirea nedreptăţii săvîrşite. Orice linguşire, faţă de sine sau faţă de alţii, puţini sau mulţi, trebuie evitată. Retorica, la fel ca orice altă activitate, trebuie practicată totdeauna numai în vederea dreptăţii.

Ascultă-mă şi întovărăşeşte-mă acolo, unde odată ajuns vei fi fericit şi în viaţă şi după moarte, aşa cum îţi arată judecata. Lasă-i pe alţii să te dispreţuiască, socotindu-te neghiob, să te insulte, dacă vor; ba, pe Zeus, îndură cu curaj, chiar şi acea pălmuire ruşinoasă, căci nu ţi se va întîmplă nimic rău dacă eşti cu adevărat un om desăvîrşit şi bun, care practică virtutea198.

După ce vom fi practicat astfel virtutea în comun, numai atunci, dacă considerăm că este necesar, ne vom ocupa cu treburile cetăţii, sau cu orice altceva ni se pare nimerit, numai atunci vom da sfaturi, cînd vom fi mai buni să dăm sfaturi decît sîntem acum.

Ne-am face de ruşine, dacă aşa fiind, cum se vede că sîntem acum, ne-am şi grăbi să ne dăm importanţă, tocmai noi care niciodată nu putem avea consecvenţă în ideile noastre, şi aceasta în problemele cele mai serioase. Într-atît de neştiutori sîntem!

Ca de un fir conducător să ne folosim de ideea pe care am descoperit-o acum. Ea ne arată că cea mai bună cale a vieţii stă în practicarea dreptăţii şi a celorlalte virtuţi, atît în viaţă, cît şi în moarte. Aşadar, pe aceasta o vom urma, îndemnîndu-i şi pe ceilalţi, iar nu pe cea la care mă îndemni tu, încrezător în ea, căci nu are nici o valoare, Callicles199.

NOTE

1 Socrate şi Chairephon vin acasă la Callicles ca să cunoască pe retorul Gorgias. Acesta tocmai a terminal o demonstraţie retorică stîrnind admiraţia auditoriului.

2 în text, epideiknymi — a înfăţişa, a expune, a demonstra iar mai jos la paragraful 447 c substantivul epideiksis (tradus prin cuvîntare) denumeşte genul oratoric inventat de Gorgias, anume elocinţa demonstrativă sau epideictică al cărei obiect îl constituiau discursurile pe teme fictive ca Elogiul Elenei, Palamedes, operele lui Gorgias, sau disertaţiile morale pe teme

mitice, de pildă Heracle la răscrucea drumurilor către Virtute şi Viciu a sofistului Prodicos, piese de virtuozitate unde erau admirate inventivitatea şi tehnica literară a retorilor respectivi.

3 Ce susţine— în original epangelletai, se referă la autoprezentarea pe care o făcea sofistul (epangelma) afişîndu-şi talentul şi priceperea sa de dascăl. în faţa acelor care veneau să-l audieze, eventual să-l angajeze.

4 Capacitatea de a răspunde la orice întrebare i s-ar pune, de a improviza oricînd o cuvîntare lungă (macrologia) sau o discuţie dialectică concentrată (brachylogia) pe orice temă, fără a putea fi surprins şi încurcat de vreo problemă necunoscută, constituia una din virtuţile principale ale sofistului retor. A se vedea mai departe pasajele 448 a şi 449 c.

5 Celebrul Polignot, pictorul monumentelor din Atena (de ex., Stoa Poikile) şi din Delfi (Leshea cnidienilor) din secolul V î.e.n.

6 Pasajul este o pastişă a stilului bogat ornamentat, specific prozei retorice scrise de Gorgias şi de elevii săi. Se pot remarca în construcţia frazei diplasiologiile (repetarea aceluiaşi cuvînt modificat de forme flexionare diferite) empeirion, empeiros, sau alloi allon allos; paronomasii-le: kala tychen, kata technen, creează o corespondenţă între cei doi membri ai frazei (ta parisa).

7 In greceşte, termenul de retor comportă mai multe sensuri: în pasajul de faţă, retor înseamnă teoreticianul artei cuvîntului, dar în continuare el se va aplica cel mai des vorbitorilor publici traducîndu-se prin orator (455 a). în cele mai multe cazuri orator este sinonim cu politician, întrucît în sistemul democraţiei ateniene calitatea oratorică era trăsătura esenţială a omului politic.

8 In original euexia — buna stare, sănătatea şi cahexia, reaua stare fizică sînt termeni hippocratici pe care Platon îi întrebuinţează şi în sens moral în alte pasaje.

9 în text — logistike, ar corespunde sensului modern de calcul.

10 Textual — ,,ca cei ce fac propuneri în adunarea poporului". în procesele-verbale ale şedinţelor ecclesiei şi senatului atenian, prin această formulă se introduceau amendamentele ulterioare unei propuneri.

11 A se vedea aceeaşi formulare în dialogul Charmides, 166 a.

12 Scolionul este cîntecul de banchet, specie lirică mult cultivată în toate epocile de către poeţii greci. Cel citat de Platon se atribuie de către scoliaşti cînd lui Simonide, cînd lui Epicharmos.

13 în Atena, stat înfloritor economic, banul este considerat de gânditori politici ca Tucidide, Pseudo-Xenofon, drept nervul politicii statului.

14 Se menţionează elocinţa politică şi cea judiciară. Genul inventat de însuşi Gorgias va fi consemnat teoretic abia de Aristotel în Retorica, I, 1.

15 în original peithous demiourgos. Prima oară, definiţia aceasta a fost dată de logografii întemeietori ai retoricii, sicilienii Corax şi Tisias, către mijlocul secolului al V-lea î.e.n. Gorgias este elevul lor.

16 Zeuxis din Heracleea, pictor celebru din ultimul sfert al secolului al V-lea î.e.n.

17 După cum se va vedea, această precizare va crea aporia lui Gorgias, De fapt ea corespunde mai degrabă materiei oratoriei judiciare decît celei politice de care se ocupă dialogul. în Phaidros, 261 c—d, Socrate afirmă că obiectul demegoriei este binele şi răul, ceea ce trebuie subînţeles şi în cazul de faţă.

18 După cum se vede, Platon operează mai întîi distincţia între ştiinţă-cunoaştere (mathesis-episteme) şi credinţă (pistis, echivalentă cu doxa, opinie în alte texte). în cadrul credinţei-opinii distinge credinţa adevărată (pistis, doxa-alethes) de cea falsă (pseude pistis, doxa). în tot cursul dialogului Gorgias va opune în mod absolut ştiinţa pe care se bazează arta politică credinţei false pe care se bazează retorica. A treia posibilitate — credinţa sau opinia adevărată, va fi total refuzată politicienilor retori. în Menon, Platon va face totuşi compromisul să acorde politicienilor iluştri opinia adevărată ca un corolar al doctrinei anamnesis-ei pe care o concepe prima dată în acel dialog. A se vedea în special pasajul 81 a — e din Menon şi Banchetul, 202 a.

19 Această calitate a retoricii de a convinge (pisteutike) şi nu de a învăţa (didascalike) este reafirmată mai tîrziu de Aristotel în Retorica, I: 2, pe temeiul distincţiei între retorică şi artele didascalice, şi, pe de altă parte, pe temeiul separării retoricii de etică, contrar tezei platoniciene.

20 Este vorba de aşa-numitele „ziduri lungi" care pe o întindere de 7 km uneau Atena cu portul Pireu, creînd un

complex de fortificaţii inexpugnabile.

21 în Elogiul Elenei, Gorgias spunea despre cuvînt că: „este un stăpîn care în ciuda trupului său minuscul şi nevăzut înfăptuieşte lucruri dumnezeieşti" (paragraf 6, 8 în ediţia Platon, Gorgias, Teubner, 1909).

22 Analogia sofisticii cu artele culturii fizice, cum sînt gimnastica, luptele, este concepută de sofişti (a se vedea şi Protagoras, 335—336, Euripide, Oreste, versul 491 şi urm.) şi reformulată de Socrate în defavoarea sofisticii şi retoricii. A se vedea 464 c şi 465 b—c.

23 Ideea este prezentă în Elogiul Elenei, 14, preluată fiind şi de Isocrate, elevul lui Gorgias (discursul Nicocles şi Asupra schimbului de bunuri, 251—252) şi reprezintă o apologie a educaţiei sofistice faţă de acuzaţiile aduse ei în epocă, portvocea opoziţiei fiind Aristofan cu piesa Norii. Este posibil ca Platon să fi aşezat replica într-un asemenea context pentru a disocia mai clar pe Socrate de sofişti, confundaţi, de obicei, în opinia publică a Atenei.

24 Formula va reveni în momentele cruciale ale dialogului, 472 c, 500 c, 513 a, atrăgînd atenţia asupra seriozităţii scopului cercetării dialectice întreprinse: problema cunoaşterii adevăratei fericiri umane şi nu dezbaterea eristică.

25 Conform concepţiei socratice-plaloniciene, virtutea (arete) se identifică cu cunoaşterea (episteme), astfel că ştiinţa dreptăţii obligă la săvîrşirea de lucruri drepte iar actul voluntar nu poate avea altă finalitate decît binele, răul fiind efectul unui act involuntar (468 c). în discuţia cu Polos, la 466 e, 468 c—e: lucrurile bune, le vrem, pe cele rele nu le vrem şi, în aceiaşi termeni, în Menon, 78 : nimeni nu vrea răul. A se vedea şi Alcibiade, I. 114, 115.

26 Formula întreagă a invocaţiei care revine eliptică şi la 466 c, la 482 b este redată în întregime: „Pe cîine, zeul egiptenilor" (Anubis). După lexicograful Suidas, miticul Radamanthys ar fi oprit pe oameni să se jure pe zei, lăsîndu-i să invoce animalele ce ţin de cultul zeilor, precum gîsca, berbecul, cîinele. Invocarea divinităţii egiptene Anubis, dat fiind respectul deosebit al grecilor pentru cultura şi religia egipteană, accentua gravitatea actului conjurării divinităţii. A se vedea Isocrate, Busiris, cap. 24—27.

27 Interpelarea lui Polos este plină de anacoluturi,

fracturi sintactice proprii exprimării agitaţiei sale neobişnuite.

28 Referire la tratatul lui Polos despre retorică, din care apare un pasaj rostit în chip de pastişă de însuşi personajul Polos la 448 c. Platon citează tratatul şi în Phaidros, 267 c.

29 Pentru conceptul de activitate, îndeletnicire umană, ca gen proxim al artei şi empirismului, Platon întrebuinţează o varietate de termeni, în contextul de faţă foloseşte cuvîntul pragma, mai jos epitedeuma, alteori pragmateia sau epitedeusis derivate din aceleaşi radicale.

30 Cele trei calităţi ale spiritului sofistic; stochastike psyche (pătrunzător) ar defini negativ intuiţia sofistului lipsită de o bază raţională, deci de valoare intelectuală; în timp ce andreia (îndrăzneţ) şi deine prosomilein anthropois (abilitatea de a-i cîştiga pe oameni) s-ar referi la anti-valoarea morală a spiritului sofist. După unii savanţi ca Dummler, Pohlenz ar fi vorba de parodia unui pasaj din discursul lui Isocrate, Contra sofiştilor, par. 17.

31 în original eidolon, în sensul originar, fantomă a mortului din Hades, mai tîrziu, imagine, sens preluat şi de Platon pentru a defini caracterul de falsă existenţă, a sofisticii şi retoricii ca arte ale aparenţei, nu ale realităţii. A se vedea cercetarea dialectică a sofisticii din dialogul Sofistul.

32 Politica (politike techne) este arta educării sufletului uman, deci parte integrantă a eticii pentru Socrate şi Platon, conform ideologiei vechi a polisului grec. A se vedea Nota noastră introductivă, pag. 279, 283-284.

33 Prima serie de corespondenţe (antistrofe) între artele care au ca obiect natura omenească în cele două componente, fizic şi psihic, este determinată de funcţia analogică comună:

crearea / fizice: gimnastică medicina \ restabilirea

sănătăţii \ sufleteşti: legislaţie justiţia / acestei sănătăti.

Ideea analogiei culturii spiritului, sub denumirea mai generică de philosophia, cu gimnastica apare şi în Statul lui Platon, şi în discursul epideictic al lui Isocrate, Asupra schimbului de bunuri, 180 —185, formulat în aceiaşi termeni ca în Platon. După cum se poate deduce din pasajul 456 d—e, ideea îşi are originea într-un loc comun al doctrinei sofistice.

34 în original, prin simţire (aisthomene), nu prin

cunoaştere (ou gnousa). Cele două modalităţi gnoseologice opuse definesc aparenţa în contrast cu realitatea, obiectul, respectiv al empirismului şi al artei în concepţia platonică. După cum se vede din restul pasajului expozitiv, nu este încă vorba de doctrina Ideilor, ci mai degrabă de adaptarea metodei hippocratice la studiul ethos-ului.

35 A se vedea la 521 e — 522 a unde se reia textual comparaţia., implicaţiile mult mai grave ale acestei confuzii de valori.

36 Apariţia linguşirii creează o nouă serie analogică ce este înţeleasă nu ca un raport aritmetic, ci ca o proporţie geometrică:

Gimnastica Medicina Legislaţia Justiţia Găteala Bucătăria Sofistica Retorica

37 După teoria lui Anaxagoras haosul universal a fost ordonat de raţiunea primordială (Nous) într-un cosmos. A se vedea reformularea pitagorică a doctrinei despre cosmos la 508 a.

38 Socrate îi reproşează lui Polos că a uzitat un raţionament sofistic curent — paralogisimul (două chestiuni într-o întrebare), care urmărea să pună interlocutorul sofistului în încurcătură (aporia).

39 Opoziţia din greacă între a face ceea ce vrei (boulesthai) şi a face ceea ce ti se pare nimerit (dokein) care ar corespunde în concepţia socratică diferenţei dintre actul voluntar raţional şi actul involuntar lipsit de raţiune, pentru prima dată formulată de Platon, am redat-o în traducere folosind două variante pentru dokein: a se cuveni şi o se părea nimerii, care se potrivesc spiritului limbii române.

40 Aposiopeză (reticenţă) ilustrînd foarte scenic reacţia lui Polos, sufocat de indignare.

41 Adică în maniera barocă a retorului Gorgias. în text este o paronomasie (loste Pole) care s-ar reda aproximativ prin „norocos Polos".

42 Textual „între ele" — metaxy touton. A se vedea distincţia similară în Protagoras, 351 d.

43 Conform moralei curente ilustrată şi de scolionul citat de Socrate la 451 e.

44 Socrate readuce criteriul etic-justiţiar din discuţia cu Gorgias enunţîndu-l ca premisă necesară pentru dobîndirea

fericirii umane.

45 Trebuie înţeles „pe nedrept" aşa cum se va clarifica la 478 a — 479 e.

46 în discuţia asupra formelor de guvernămînt din Statul, Platon se va opri la ideea că cea mai rea dintre formele „degenerate" este tirania, 565 c—566 a, opinie împărtăşită de fapt de toţi gînditorii politici antici. A se vedea şi Isocrate, Elena, 33—35.

47 Socrate se opreşte provizoriu la această aserţiune în interesul progresului discuţiei, căci în rest el va demonstra tocmai contrariul.

48 Eudaimones — fericiţi şi eudaimonia — fericire, înţeleasă de Polos ca efect al autorealizării umane în exterior, la antipodul doctrinei socratice.

49 Archelaos, regele Macedoniei, între anii 413 — 399 î.e.n., mult elogiat de Tucidide în Istoria războiului peloponeziac, II, 100: 2, pentru calităţile sale de om de stat, a fost un mecenat al literelor care a atras la curtea lui pe poeţii Euripide şi Agathon, pe pictorul Zeuxis, pe muzicianul Timotheos din Milet. După mărturia lui Aristotel (Retorica, II, 23), regele l-ar fi invitat şi pe Socrate care i-a refuzat oferta, nepărăsindu-şi niciodată cetatea natală.

50 Desăvîrşit şi bun (Kalos kagathos). Cele două componente ale perfecţiunii spirituale al căror conţinut este dat de cultură (paideia) şi dreptate, respectiv de valoarea intelectuală şi morală umană. După cum se vede nedrept este opozabil lui desăvîrşit (frumos) iar rău (textual poneros — ticăloşit, degradat uman) este opozabil lui bun (cultivat, format intelectual). Asupra kalokagathiei marelui rege, Socrate exprimă o părere contrarie în Alcibiade, I, 121 e —122 a.

51 Numele citate sînt ale celor mai proeminente personalităţi ale epocii. Nicias, om de stat şi general atenian care s-a ilustrat în timpul războiului peloponeziac, găsindu-şi moartea în dezastrul armatei ateniene din Sicilia în anul 413 î.e.n. Aristocrates este şeful facţiunii oligarhice, autor al loviturii de stat din anul 411 î.e.n., mai tîrziu unul din strategii bătăliei navale de la Arginuse. Dintre fiii lui Pericle, Pericle cel Tînăr a fost şi el strateg la Arginuse. Aprecierea acestor personalităţi ca martori falşi pentru stabilirea adevărului fericirii umane anticipează judecata radicală asupra oamenilor de stat atenieni

din 519 a — b.

52 în text ousia, termen-cheie în vocabularul filosofic antic elin, însemnînd iniţial stare, avere, apoi substanţă, esenţă. Din context se deduce clar sensul evoluţiei lui semantice speciale.

53 Noua teză socratică derivă din analogia stabilită între medicină şi justiţie. Se va argumenta dialectic rolul curativ-reeducativ al pedepsei judiciare, prin analogie cu tratamentul medical.

54 Textual: „Ne arăţi pe Mormo", adică stafia cu care se sperie copiii.

55 Indicaţia pare să se refere la rolul jucat de Socrate în timpul procesului generalilor de la Arginuse din anul 406 î.e.n., cînd, ca membru al comisiei lunare a senatului ce deţinea puterea executivă în stat (pritania) ar fi condus votarea (cf. Xenofon, Memorabilia, I: 1, 18 şi Hellenicele, I: 7: 15).

56 A se vedea Nota noastră introductivă, p. 279.

57 Termenului ophelimon care exprima utilitatea i se substituie aici agathon — bun, care, după cum am văzut, depăşeşte cu mult accepţia de util însemnînd bine, perfecţiune. Acest sofism semantic, justificat logic în doctrina morală socratică, rămîne ca atare o mistificare faţă de punctul de vedere al lui Polos care este cercetat acum. Acelaşi lucru se întîmplă înlocuindu-se blaberon — dăunător, cu kakos — rău. A se vedea o discuţie asupra raportului între bine-frumos-util, în Alcibiade I, 113, Menon, 87 e, Hippias maior, 298 a—b şi Protagoras, 333 d.

58 Odată făcută prima concesie, de fapt involuntară, la 475 a, Polos cedează nejustificat de repede tuturor presiunilor lui Socrate. Răspunsurile lui stereotipe: nai (da), phainetai (aşa se pare) denotă apatia în care a căzut personajul, renunţînd să mai lupte pentru susţinerea tezei sale.

59 Imagini din practica medicală. Medicina trupului este tot timpul o paradigmă a medicinii spiritului.

60 în original to poioun — agentul, to pashon — obiectul.

61 Spre deosebire de Protagoras, 324 a —b, unde se discuta importanţa pedepsei ca remediu social, aici ea apare ca remediu moral subiectiv conform hippocratismului spiritual preconizat de Socrate-Platon.

62 Degradare, în original poneria însemnînd reaua-stare în opoziţie cu buna stare euexia dată de kalokagathia. Cele trei

vicii, adikia, amathia şi deilia se opun virtuţilor dikaiosyne (dreptate), sophia (ştiinţă-pricepere) şi andreia (curajul). Cea de a patra virtute, componentă a desăvîrşirii umane sophrosyne (înţelepciune, cumpătare) şi viciul opus ei akolasia (nestăpînirea) (477 d) vor fi cercetate în discuţia cu Callicles (491 e).

63 Aniaros (dureros), exprimă latura exterioară a neplăcerii.

64 Justiţia constituie latura executivă a funcţiei etice-educative specifice artei politice. A se vedea 504 e.

65 Rănii, prietenii şi elocinţa sînt deci cele trei mijloace care asigură achitarea culpabilului în faţa instanţei judiciare.

66 Archelaos, vinovatul nepedepsit, considerat a fi cel mai fericit om de Polos, apare a fi cel mai nefericit după criteriul etic aplicat de Socrate.

67 „Contrariul rolului ei" înseamnă de fapt anularea artei-simulacru care este retorica şi înlocuirea ei cu justiţia, retorica binelui, corespondenta medicinii trupului.

68 Polos recunoaşte rigoarea logică a argumentaţiei lui Socrate care contrazice sistemul de valori curent în viaţa politică, de unde constatarea „absurdităţii" tezei lui Socrate.

69 Ideea nu pare o ipoteză ironică ce se dezvoltă din răsturnarea tezei lui Polos, deoarece preconizează cazul sufletelor nedrepte, incurabile, anticipînd discuţia despre condiţia metafizică a sufletului omenesc din mitul eshatologic final (525 a).

70 în text paizei (glumeşte). Callicles întreabă dacă nu cumva demonstraţia lui Socrate este o piesă de virtuozitate, joc de imaginaţie şi inventivitate sofistică (paignion), specie epideictică mult cultivată de sofişti. Există un Elogiu al sării, un Elogiu al muştei, atribuite retorului Alcidamas. Genul este ilustrat mai tîrziu de Lucian din Samosata etc. Se citează elogii ale cerşetorilor şi exilaţilor.

71 Personajul este real, fiind chiar fratele vitreg al lui Platon însuşi şi apare în comedia atică contemporană, lăudat pentru frumuseţea lui. Şi comediograful Eupolis face un joc de cuvinte similar cu cel de aici între demos, în greceşte popor, şi Demos numele frumosului efeb (comedia Oraşele, fragm. 213).

72 A se vedea la 513 a — e explicitarea gravă a ceea ce pare acum un joc spiritual: oratorul politic este un linguşitor al

poporului, nu un adevărat politician.

73 S-a propus (Louis Humbert, op.cit., p. 71) pentru această afirmaţie sensul de replică la acuzarea formulată de Polycrates: nu Socrate a avut ascendent asupra lui Alcibiade, ci invers, deci filosoful nu poate fi considerat educatorul nefastului personaj atenian.

74 Pentru prima dată în dialog, Socrate invocă cu toată gravitatea filosofia, ca ştiinţă a adevărului. Personificarea este similară celei enunţate de Heraclit cînd invocă Logosul: ,,Nu pe mine mă auziţi, ci Logosul ..." (în fragmentul 50, ediţia Diels). Restul replicii lui Socrate atestă siguranţa şi importanţa majoră a misiunii care-i revine. Acum se pune premisa confruntării totale dintre filosof şi politician, două moduri de existenţă diametral opuse.

75 în text, demegoros — oratorul politic care, în contrast cu dialecticianul, ţinea discursuri lungi, urmărind ,,convingerea fără ştiinţă" a auditoriului, aşa cum s-a văzut. Comparaţia lui Socrate cu oratorii politici este sarcastică.

76 A se vedea înţelegerea dreptului naturii în cu totul alt sens in Protagoras, 337 c —d, în concepţia lui Hippias. Aceeaşi doctrină apare şi în Xenofon, Memorabilia, IV: 4: 19 şi 1: 2: 40. A se vedea şi Nota noastră introductivă, pp. 280- 285. Concordanţa cu doctrina lui Callicles se regăseşte în Norii lui Aristofan, în discursul Raţionamentului nedrept, mai ales versurile 1070 —1080.

77 în original, pleon echein — a avea mai mult ca alţii, de unde şi denominativul pleonexia, comportă o imprecizie a raportării, lucru care va fi speculat de Socrate pînă la reducerea la absurd (490 b — 491 a).

78 Aşadar, opoziţia reală n-ar fi între lege (nomos) şi natură (physis), ci între două legi: legea naturii — nomos physeos — cea adevărată şi legea umană, adică convenţia umană, care ar fi o ficţiune. Pe plan politic opoziţia se traduce în antidemocratism şi aspiraţie oligarhică.

79 Analogia educaţiei umane cu domesticirea şi dresura fiarelor se găseşte ca atare în discursul Asupra schimbului, par. 213 — 215, al lui Isocrate ca un fapt pozitiv. Comentariul lui Thrasymachos în Statul (I, 336 d, 341 c) converge cu opinia lui Callicles, ca dealtfel în toate celelalte privinţe ale doctrinei forţei.

80 întocmai ca Archelaos care a devenit din sclav regele Macedoniei, graţie calităţilor sale de supraom. După cum vedem, imoralismul lui Callicles este absolut.

81 Nu se ştie din ce piesă pindarică provine fragmentul citat. Interpretarea lui este cu totul ambiguă; pentru a rezulta sensul dorit de Callicles trebuie înţeleasă legea naturii (nomos tes physeos). însă într-un imn orfic (64: 1), în Herodot (III; 33) şi în Protagoras (337 c—d) se înţelege prin lege convenţia morală umană, care derivă din principiul absolut ce guvernează lumea. Pentru orfici acest Nomos basileus este un principiu cosmic şi în acest sens va răspunde şi Platon citatului din Pindar, citind la rîndul său pe orfici şi pitagoreici (508 a). Se regăseşte sensul lui Callicles într-un pasaj din tratatul aşa-numit Anonymus Jamblichi şi în Legile lui Platon, cartea IV, 714 e, unde este citat din nou Pindar (ediţia Deutschle-Cron, pp. 96 — 97).

82 Potrivit concepţiei ateniene din epoca lui Pericle, filosofia ca şi alte domenii ale educaţiei sofistice trebuie să ocupe numai adolescenţa cetăţeanului fără a-l întîrzia de la intrarea în viaţa politică unde se realizează cu adevărat ca om util statului. A se vedea în Tucidide, II: 40, discursul lui Pericle despre Atena ca şcoală a Greciei, de asemenea Pericle ca personaj, în Memorabilia, 1:2: 46. Ideea este preluată de Isocrate, în Discursul asupra schimbului de bunuri, 266 şi mai tîrziu de Cicero, în Tusculanae, II:1:1, devenind un loc comun al concepţiei despre cultura retorică în opoziţie cu cultura filosofică preconizată de Platon, în primul rînd.

83 Versurile citate sînt dintr-o tragedie pierdută a lui Euripide, Antiope. Subiectul era dat de peripeţiile Antiopei, iubita lui Zeus şi mama celor doi gemeni Zethos şi Amphion. într-una din scene se desfăşura un duel retoric între cei doi fraţi pe tema contrastului dintre viaţa activă (bios praktikos) şi viaţa de contemplaţie (bios teoretikos) susţinute pe rînd de Zethos, adeptul primului mod, şi de Amphion, adeptul vieţii contemplative. Uzînd de un procedeu favorit al sofiştilor (comentariul poeţilor în sprijinul argumentaţiei), Callicles presară în tot restul discursului său versuri şi parafrazări după tirada lui Zethos. La rîndul său, Socrate va intenţiona să-i dea replica lui Amphion (506 b).

84 în original se face opoziţia dintre eleutheros şi aneleutheros, corespunzînd în latineşte termenilor liberalis,

servilis, de unde noţiunea de arte liberale proprii formării omului liber, şi arte servile, manuale, îndeletniciri proprii condiţiei de sclav.

85 Homer, Iliada, IX, v. 436.

86 Remarca de fapt nu i se potrivea lui Socrate care-şi exercita dialectica numai în public, nefiind în nici un caz un agorafob, cf. 447 b şi Ap., 17 c, ci mai degrabă lui Platon, ca întemeietor al Academiei.

87 Cerinţa esenţială a discursului retoric era să realizeze verosimilitatea (to eikos) şi persuasiunea (to pithanon), nu neapărat adevărul. A se vedea Aristotel, Retorica, 1:2 şi II: 24.

88 Prima menţionare a procesului filosofului, cu caracter generic deocamdată, căci Socrate nu şi-a afirmat încă opţiunea definitivă pentru modul de viaţă contemplativă, el fiind acum unul dintre filosofi, dar nu Filosoful. A se remarca din această frază caracterul absurd şi ireal al procesului.

89 în sensul de om degradat civic prin pierderea drepturilor cetăţeneşti (atimia).

90 Piatră heracleană sau lidiană cu care se încercau metalele preţioase. Teofrast, Despre pietre, 4.

91 în original hermaion, de la Hermes — zeul cîştigului, al norocului.

92 în original, parrhesia — libertatea exprimării, francheţea vorbirii nesilite.

93 Dintre personajele citate nu putem spune nimic despre Tisandru. Andron era unul dintre cei 400 de oligarhi care au condus Atena în 411, tatăl oratorului şi istoricului Androtion, iar Nausicyde făcea parte dintr-o familie de bogătaşi. Se poate presupune că cei patru formau o heterie cu aspiraţii oligarhice.

94 Stabilind că scopul discuţiei este problema definirii existenţei ideale, Socrate începe prin a combate dialectic elementele tezei lui Callicles.

95 Relaţia mai puternic (kreitton) identic cu mai bun (beltion) este redusă la absurd dacă se interpretează mai puternic ca forţă materială, fizică, adică mai tare. Exemplul lui Xerxes îi oferea lui Socrate punctul de plecare logic pentru această echivalare.

96 în greacă adjectivul agathos (bun) are un dublu comparativ: ameinon şi beltion care sînt aproape sinonime. La întrebarea lui Socrate pe cine numeşte el beltion, Callicles

răspunde că pe cel ce este ameinon. A se vedea în Protagoras (337 a—c) persiflarea sinonimiilor sofistului Prodicos.

97 în original, phronimos înseamnă şi inteligent, capabil intelectualiceşte, însă în context este vorba de o inteligenţă aplicată, aşa încît am preferat traducerea prin priceput.

98 în original kalos kagathos, fiind vorba de virtutea specifică agricultorilor, de capacitatea lor în respectivul domeniu. A se vedea Xenofon, Economicul, cap. 6:8.

99 Inteligenţă şi dinamism politic, caracteristici ale atenianului epocii lui Pericle. A se vedea portretul dinamic al atenienilor în Tucidide, I: 70 şi II: 40.

100 Conducerea de sine (heauton arhein) este concepţia ce rezultă din reprezentarea sufletului omenesc ca o cetate bine guvernată, în care cîrmuirea de sine sau autarchia este dată de dominarea raţiunii asupra afectelor, funcţie care se compune din înţelepciune-cumpătare (componenta structurală a ethos-ului) şi reprimarea afectelor (enkrateia) sinonimă de fapt cu spiritul dreptăţii dikaiosyne din alte pasaje similare. Formularea concepţiei este socratică şi se regăseşte la toţi elevii lui Socrate: Platon (Statul, 437—444; Scrisoarea a Vll-a, 331 d); Xenofon, Memorabilia, 1:5; Isocrate, Asupra schimbului de bunuri, par. 250, 257, inclusiv în etica cinicilor.

101 Morala socratică este considerată morală de sclav, morala de stăpîn şi de om liber fiind cea hedonistică. Supraomul lui Callicles subordonează intelectul domniei afectelor care dictează o nouă etică, de fapt o anti-etică anti-democratică.

102 Destrăbălarea (tryphe) şi nestăpînirea (akolasia) se opun sophrosyne-ei, iar libertatea (eleutheria) se opune dikaiosyne-ei în cadrul acestui nou ideal de existenţă umană, de împlinire a virtuţii şi fericirii. A se vedea Statul, 358 c, 359 b.

103 în Memorabilia, I, 6, 10, Socrate atribuie această calitate zeilor şi oamenilor care tind să se apropie de condiţia divină. Ideea se regăseşte la cinicul Antistene, elevul lui Socrate, dar în aceeaşi măsură la Democrit, iar mai tîrziu în morala epicureicilor şi stoicilor.

104 Versurile sînt din tragedia pierdută Polyidos; o formulare similară întîlnim şi într-un fragment din Phryxos. Ideea orfico-pitagoreică este referitoare la ciclul existenţelor.

105 în doctrina metempsihotică, aşa cum este formulată într-un fragment din Philolaos (Diels, 14), trupul (soma) este

socotit mormîntul (sema) spiritului care ispăşeşte o pedeapsă străveche prin surghiunul în existenţa terestră. Imaginile pitagoreice pe care le cunoscuse în cercul lui Socrate i s-au reîmprospătat autorului în timpul călătoriei în Italia.

106 Poate fi vorba de Empedocle, iniţiat şi el în misterele orfice sau de pitagoreul Philolaos menţionat mai sus.

107 Platon foloseşte în sprijinul argumentaţiei o cunoscută alegorie orfică ce prelucra mitul despre pedeapsa Danaidelor, condamnate în infern să care apă într-un butoi găurit. Imaginea sufletului uman nemodelat de asceza orfică, deci neiniţiat în misterele orfice, este folosită de Platon ca paradigmă morală pentru ilustrarea condiţiei nefericirii sufletului neguvernat de înţelepciune şi dreptate. Este aici un prim exemplu de prelucrare a mitului alegoric în sensul doctrinei proprii. A se vedea mitul eshatologic, precum şi alegoria atelajului din Phaidros.

108 108 Pasaj semnificativ pentru importanţa pe care o acorda Platon convingerii raţionale, dialectice; mitul nu intenţionează să fie o revelaţie a adevărului abscons, ci un produs al fantasiei poetului.

109 Odată mai mult se impune similitudinea cu notele portretului psihologic al atenienilor din Tucidide, 1:40: „atenienii sînt neobosiţi.

sînt tot timpul pe drumuri în vederea dobîndirii a cîte ceva . .., îşi petrec toată viaţa în mijlocul trudelor şi primejdiilor". Replica lui Callicles întăreşte şi mai mult caracteristica acestei neoboseli ateniene (polypragmosyne).

110 în original haradrios; scoliastul precizează că este vorba de o pasăre care „pe cît mănîncă pe atît evacuează".

111 Dorinţa este considerată de Platon un compositum de neplăcere ţi de mulţumire provocată de înlăturarea acesteia, stări concomitente aşa cum se va vedea din demonstraţia dialectică ce urmează (496 d). A se vedea dialogul Philebos, 45 e, 46 d şi Phaidon, 60 b.

112 La 491 b, unde de fapt se vorbea de phronesis (inteligenţă, pricepere), deci implicit de cunoaştere (episteme).

113 Se imită procedura luărilor de cuvînt din adunările civice, cînd crainicul striga numele oratorului împreună cu demoticul acestuia

114 Se schiţează aici primul argument pe care Socrate îl

opune teze hedoniste a identităţii Binelui cu Plăcerea: Binele şi Răul sînt stări ce se exclud, deci nu pot coexista, în timp ce Plăcerea nu poate exista decît în funcţie de Neplăcere (496 c, 497 a). Neplăcerea şi Plăcerea încetează în acelaşi timp (497 c—d).

115 Callicles, după cum am văzut, dispreţuieşte subtilităţile filosofiei, considerîndu-le moleşeli ale spiritului, dăunătoare vieţii active (485 c, 487 d).

116 A se remarca tonul imperativ al magistrului faţă de cel ce era, de fapt, elevul său.

117 Pentru a participa la marile mistere de la Eleusis era obligatorie iniţierea prealabilă în micile mistere, celebrate, la Atena, primăvara. Cele mari se oficiau toamna.

118 Aceste formulări pot fi considerate germenii doctrinei ideilor dezvoltată ulterior de Platon. Deocamdată, ele se încadrează în măsura comună umană, servind ca punct de plecare pentru atragerea lui Callicles într-un paradox, stabilindu-se al doilea argument contra identificării binelui cu plăcerea.

119 Callicles se face că nu înţelege concluzia paradoxală dezvoltată din propriile-i premise false.

120 Scoliastul atribuie proverbul lui Empedocle, care este, după cum vedem, foarte prezent în memoria lui Platon.

121 Callicles abandonează poziţiile de la 495 a —d, ironic subliniate atunci, provocînd o scenă de bună calitate comică.

122 Textual — „să mă mulţumesc cu ce am în faţă". Zicala se atribuie lui Pittacos, unul din cei şapte înţelepţi, sau comicului Epicharmos. Ca într-un episod de comedie de situaţie, Socrate simulează că este mistificat de perfidul (panourgos, de unde Panurge al lui Rabelais) Callicles.

123 Deturul cercetării, provocat de intervenţia bruscă a lui Callicles, se încheie în acest moment, cînd el este adus pe aceeaşi poziţie ca şi Polos, la aceleaşi recunoaşteri ca în pasajul 468 b—c. De acum înainte, pînă la 505 d, şi Callicles cade în aceeaşi apatie, nu mai este în stare să obiecteze cu ceva. Răspunsurile lui sînt formale, stereotipe: „de bună seamă", „desigur" etc.

124 Textual: technikos — cel care posedă techne, arta respectivă.

125 Reîntoarcerea la obiectul retoricii este definitivă, urmărindu-se conturarea adevăratei politici prin contrast cu

simulacrul ei şi, în funcţie de acestea, problema adevăratei fericiri umane.

126 A se vedea 463 b, 465 a.

127 Mneme — amintirea. Platon nu a conceput încă teoria anamnezei, ca să dea factorului memorie un rol mult mai important. A se vedea Menon, 81.

128 Cithara era instrumentul nobil, prin contrast cu flautul (vezi mitul concursului dintre Apollo şi silenul Marsyas). Cu rezerva aceasta, Platon recomandă şi în Statul, 399 d, citharistica pentru educaţia tineretului.

129 în continuare, refuză rolul educativ corurilor dionisiace care evoluau la serbările dionisiace şi Panatenee, de mare popularitate, precum şi corurilor ditirambice.

130 Amîndoi sînt poeţi ditirambici din epocă, menţionaţi şi de Aristofan în Păsările, Broaştele etc,

131 Aceasta era teoria lui Gorgias, care afirma în Elogiul Elenei, 9: ,,Socotesc că orice creaţie poetică este un discurs care are metru şi o numesc ca atare", ceea ce corespunde stilului său de proză poetică.

132 în teatrul atenian aveau acces toţi locuitorii, indiferent de sex, vîrstă sau condiţie socială, adunîndu-se pînă la 30 000 de oameni. -A se vedea Legile, 658 d, 817 c; Banchetul, 175 e.

133 Acesta este criteriul constant pe care-l aplică în judecata asupra oamenilor de stat ai Atenei: dacă au fost sau nu educatori ai poporului.

134 Concepţia despre formă (eidos) esenţială doctrinei ideilor nu este încă formulată ca atare aici: forma apare ca un rezultat, ca un produs, ea nu este expresia unui dat aprioric.

135 Taxis (ordinea statornică) şi Cosmos (armonia, proporţionalitatea armonioasă) sînt cele două componente esenţiale ale unei opere desăvîrşite, ce se regăsesc pe scară universală (506 d—e).

136 Ordinii şi armoniei spirituale îi corespund conceptele de nomimon (orînduit conform legii, legiuit) şi nomos (lege). Lege înseamnă armonie, după cum se va vedea la 508 a, iar cei în care sălăşluieşte acest cosmos se numesc cosmioi sau sophrones, adică înţelepţi. Legiuit (nomimos) înseamnă disciplinat, supus legii, deci bun cetăţean, în care sălăşluieşte dreptatea (dikaiosyne). A se vedea şi Criton, 53 c.

137 Referire la retribuirea cetăţenilor şi la impozarea lor.

După cum vedem, funcţia economică-socială a statului este determinată de funcţia etică-educativă supraordonată ei şi nu invers, aşa cum preconiza politica lui Pericle (517 b).

138 Analogia cu ştiinţa hippocratică este odată mai mult paradigma de bază pentru ştiinţa politică. Ideea se întîlneşte în Helena lui Gorgias şi este implicită şi într-o replică euripidiană (Oreste, versurile 905—907). Euripide este şi el un auditor al sofiştilor şi al lui Socrate.

139 în original un joc de cuvinte între kolazesthai, a reprima, a înfrîna şi akolasia — neînfrînare.

140 A se vedea în Phaidros, 264 c, formularea similară: discursul este ca un organism, din care nu poate lipsi tocmai capul.

141 Versul este citat de Athenaios (Banchetul sofiştilor, VII, 308 c).

142 în text rhesis, tiradă. Socrate intenţionează să facă apologia vieţii de contemplaţie, parafrazînd tirada lui Amphion, replică la cea a lui Zethos, reprezentat de Callicles.

143 A fi pe deplin un om bun (teleios andra agathon einai), adică kalos kagathos, presupune un complex de virtuţi al căror conţinut a fost analizat în Protagoras, 330 b. Lipseşte de aici numai sophia — învăţătura, al cărei oponent amathia (ignoranţa) a fost menţionat mai devreme (477 b).

144 Supraomul hedonistic, preconizat de Callicles, este exclus din sistemul social ideal, considerat fiind ca element anti-uman, anti-social, neiubit nici de zei, nici de oameni. Aprecierea aceasta face legătura între cele două imagini mitice, alegoria sufletului neiniţiat (493 b—c) şi alegoria pedepselor din Hades (525 e —526 a) care constituie o ilustrare a argumentaţiei doctrinale de aici, precedată şi urmată de imagistică.

145 Pitagora a denumit prima dată Universul cosmos, înţelegînd prin aceasta ordinea universală; accepţia lărgită a sensului originar de ordine ordinea statală, se întîlneşte în fragmentele lui Democrit. Empedocle a stabilit principiul unităţii şi afinităţii cosmice, denumindu-l Aphrodite sau Philotes (Prietenia).

146 Egalitatea geometrică (isotes geometrike) este explicată de scoliast ca fiind dreptatea (dikaiosyne). în Legile, 757 b, 558 b, Platon înţelege prin egalitatea aritmetică egalitatea schematică instituită de democraţie fără criteriul valorii;

egalitatea geometrică, adică aristocratică, presupune distribuţia proporţională cu virtutea umană, fundamentată cosmic ca şi în pasajul de faţă. Concepţia este reluată de Aristotel în Etica Nicomahică, V: 6, de Isocrate în Areopagiticul, 21: 22; mai tîrziu Plutarh în Symposion,VIII, 2: 2, denumeşte egalitate geometrică norma socială instituită de Licurg în Sparta. Celui mare i se dă mai mult, celui mic mai puţin, potrivit cu natura fiecăruia. Cinstirile sînt cu atît mai mari, cu cît virtutea este mai mare.

147 Siguranţa doctrinei se sprijină pe de-o parte pe constatarea socratică a neştiinţei tuturor interlocutorilor cercetaţi, pe de altă parte argumentele de fier şi oţel sînt oferite de raţiunea platonică, afirmînd orgoliul intelectual al filosofului care vorbeşte şi în numele lui.

148 După cum vedem, teza de la 468 a—e, asupra importanţei actului voluntar pentru dobîndirea binelui, este găsită insuficientă şi completată de necesitatea cunoaşterii techne-ei. Este consecinţa sublinierii rolului educaţiei şi modelării sufleteşti de care se ocupă această parte a dialogului.

149 Enunţată într-un context care infirmă posibilitatea aplicării ei, această teză va fi reluată textual în Statul, 473 d, ca premisă obligatorie în vederea instituirii guvernării ideale. A se vedea efectul încercării de-a o aplica practic în Scrisorile VII şi VIII.

150 Zicala este des citată de Platon: Protagoras, 337 c—d; Banchetul, 195 b; Lysis, 214 b.

151 în concluzie, omul nu se poate apăra să nu fie nedreptăţit fără riscul de a cădea într-un rău capital, acela de a săvîrşi el însuşi nedreptăţi (513 a). Aceasta obligă la abţinerea de la participarea la viaţa politică reală.

152 A fi victima nedreptăţii nu este un rău (Ap., 30 c). Începînd cu acest pasa j se conturează din ce în ce mai clar sensul apologetic al finalului şi ca atare afinităţile cu Apărarea şi Criton se înmulţesc. Tonul polemic va fi din ce în ce mai sigur şi mai inflexibil.

153 Prin contrast cu ostentaţia ţinutei sofiştilor, inclusiv cea a lui Gorgias.

154 Este o prejudecată comună antichităţii care desconsidera artele manuale în contrast cu profesiunile liberale, printre care retorica aspira la locul de frunte.

155 De fapt sensul acesta se regăseşte în maxima rostită de

Hector în Iliada, VI, 488 b.

156 A se vedea aceeaşi idee în Ap., 28 b, 37 c, 39 c—d şi Criton, 48 b.

157 După Suidas, vrăjitoarele tesaliene riscau să-şi piardă vederea şi să le paralizeze picioarele în această supremă încercare.

158 Lui Callicles i se întîmplă acelaşi lucru ca în finalul dialogului cu Polos (480 e). Explicaţia pe care i-o dă Socrate se referă la ambiţia sa politică de-a juca un rol, linguşind poporul.

159 Reluarea dihotomiei artelor umane are ca scop analiza exigenţelor formulate la 504 e pentru calitatea de orator politic ideal, în ultimă instanţă judecata negativă asupra oamenilor de stat ai Atenei.

160 Se face opoziţia între îndeletnicirea privată (idioteuontas) şi activitatea publică (demosieuein), adică între diletantism şi profesionism, ca un corolar al distincţiei dintre techne şi empeiria. Aplicarea la viaţa politică va arăta că oamenii de stat atenieni au fost diletanţi ai politicii (519 a—c), în timp ce Socrate este singurul profesionist al artei politice (521 e). A se vedea Protagoras (327 a).

161 Aprecierea politicii lui Pericle pare a fi un răspuns direct la acuzaţia lui Polycrates că filosofia lui Socrate i-a făcut pe atenieni laţi (citat textual în Apologia lui Socrate scrisă de retorul Libanios în sec. IV e.n.), leneşi şi palavragii. Platon reproşează lui Pericle acelaşi lucru ca urmare a instituirii indemnizaţiilor pentru juraţii tribunalelor şi membrii adunărilor politice; în termeni hippocratici, îl va acuza de îmbuibarea şi îngrăşarea trupului statului atenian (518 e).

162 Se referă la aristocraţii atenieni simpatizanţi ai educaţiei spartane care-şi osteneau trupul în exerciţii fizice violente.

163 A se vedea în Tucidide, II: 59: 12 şi 65: 2,3 şi în Plutarh, Pericle 35, împrejurările dizgraţiei în care a căzut Pericle la sfîrşitul vieţii. Nicăieri la Platon nu regăsim o judecată atît de dură asupra marelui om de stat. în Protagoras se vorbeşte de virtutea lui politică, în Menon de opiniile lui adevărate, iar în Phaidros chiar de calitatea lui de filosof şi bun conducător al Atenei. Opinia de faţă se explică prin caracterul polemic al dialogului, replică la diatriba lui Polycrates, care exalta pe Pericle, considerîndu-l pe Socrate un personaj nefast pentru Atena.

164 Tucidide insistă tocmai asupra calităţii de bun sfătuitor al poporului, proprie lui Pericle, omul care îmblînzea spiritele agitate ale concetăţenilor şi le insufla îndrăzneală cînd erau descurajaţi (11:59:2).

165 în Odiseea, VI: 120 sau IX, 175 ideea există dar altfel exprimată.

166 Informaţiile despre evenimentele petrecute se găsesc în Tucidide, I, 135 şi Herodot, VI: 136. Şi aceşti oameni de stat erau citaţi de Polycrates ca titluri de glorie pentru Atena (Libanios, Apologia, 167), în contrast cu Alcibiade şi Critias, elevii lui Socrate, oameni nefaşti pentru Atena.

167 A se vedea aceeaşi opinie în Tucidide, II, 65.

168 Persistenţa lui Callicles în opinia sa oferă prilejul reluării pentru a treia oară a dihotomiei arte-linguşiri, pentru a insista cu mai multă rigoare asupra analogiei dintre bucătărie şi politica practicată de oamenii de stat atenieni, în ultimă instanţă pentru a-i face răspunzători de dezastrul Atenei în războiul peloponeziac, disculpîndu-l definitiv pe Socrate.

169 Ospeţele siciliene şi în genere cele italice erau vestite pentru opulenţa şi rafinamentul lor (Athenaios, Banchetul sofiştilor, VII, 527).

170 în original phlyaria a fost folosit mai înainte de Callicles pentru a eticheta preocupările filosofice ale lui Socrate la 492 c.

171 Aşadar Alcibiade şi Critias — potrivit unei ipoteze, sub numele lui Callicles s-ar ascunde Critias însuşi — nu sînt elevii lui Socrate, ci continuatorii politicii lui Temistocle, Cimon, Pericle, cu toţii deopotrivă de vinovaţi de căderea Atenei. Socrate se detaşează progresiv de toţi concetăţenii lui, pînă la aureolarea din final.

172 Contrast voit paradoxal cu situaţia lui Socrate, condamnat pe nedrept la moarte, el, singurul politician adevărat, în contrast cu „cei ce-şi zic politicieni".

173 Se face aluzie, probabil, la anecdota despre Corax şi elevul său Tisias. Acesta din urmă, învăţînd de la magistru să convingă, refuză să-i plătească onorariul: dacă l-a învăţat să convingă, iată, îl convinge să nu ia bani de la elev; dacă nu reuşeşte să-l convingă înseamnă că n-a fost învăţat să facă acest lucru, deci n-are ce datora magistrului.

174 Callicles dispreţuieşte pe sofişti ca elev al lui Gorgias, în

acelaşi timp ca om politic pragmatic reproşează sofiştilor acelaşi lucru ca lui Socrate, preocupările oţioase, inutile în viaţa publică.

175 Se revine astfel la definiţia iniţială a retoricii dată la 465 b —c, prin mersul circular al argumentaţiei care reia de mai multe ori aceleaşi puncte, tinzînd acum să descrie un cerc închis, cuprinzător pentru analiza complexă a faţetelor retoricii politice, atît cea reală cît şi cea falsă.

176 Sofistul faţă de elevul său, omul politic faţă de popor.

177 Constructorii, medicii, poeţii, artiştii plastici, ca profesionişti ai unor arte lucrătoare (banausoi) desconsiderate de sofişti, primeau onorariu ca şi aceştia din urmă, care se socoteau educatori ai virtuţii civice. A se vedea în Protagoras, 318 e şi Menon, 73 a, definiţia acestei virtuţi. Socrate nu solicita onorariu pentru profesiunea sa de educator.

178 Termenii hippocratici din această replică — îngrijirea (therapeia) şi imaginea luptei medicului cu pacientul racordează întrebarea retorică pe de-o parte la analogiile precedente intre medicină şi politică (464 b—e, 501 a), iar pe de altă parte pregătesc descrierea judecăţii absurde a lui Socrate.

179 Sclavii din Mysia erau cei mai dispreţuiţi în Atena.

180 în această aserţiune se recunoaşte Socrate din Ap. (29 d), dar şi personalitatea autorului, a lui Platon însuşi, „unul dintre puţinii atenieni" ca reformator politic.

181 în text, diaphteirei (strică) şi aporein poiei (îi face să ameţească), ca termeni medicali, sînt reluaţi la 522 b în accepţie socială drept capetele de acuzare, de difamare a activităţii lui Socrate. Acuzaţia de corupere a tineretului este formulată în Apărarea, 24 b, iar acuzaţia că a provocat aporia (în sensul filosofic, a face să se îndoiască, a lipsi de resurse) se regăseşte în Menon (79—80). Este vorba, în cazul ultimei formule, de contestarea sistematică a falselor valori politice sau sofistice pe care o opera Socrate în numele propriei ignoranţe, deci lipsă de resurse (aporia), solicitînd ştiinţa, adică prezenţa resurselor proprii oamenilor consacraţi (în greacă euporia lor), spre a dovedi de fapt aporia şi neştiinţa acestora din urmă. în cazul tineretului, pasajul de faţă (522 e) sugerează că este vorba de semănarea neîncrederii în spiritul tineretului faţă de ştiinţa şi de valoarea celor vîrstnici. A se vedea şi Statul, 524 a.

182 Mitul este aşadar expresia credinţei şi nu a cunoaşterii lui Platon. A se vedea Nota noastră introductivă, pag. 291.

183 A se remarca diferenţa faţă de mitul eshatologic din Apologia care era de tradiţie homerică şi pindarică. Aici Hades-ul este conceput conform doctrinei orfice-pitagoreice, ca fiind împărţit într-o lume a drepţilor (Cîmpiile Elisee) şi Tartarul unde-şi ispăşesc vina nu numai Titanii, ci şi toţi ceilalţi nelegiuiţi. Şi, din acest punct de vedere, Gorgias prefigurează miturile din Phaidon, 107 c—114 c, Phaidros, 245 c—249 d, Statul, 614 a — 621 b.

184 A se vedea acelaşi rol atribuit titanului în Eschil, Prometeu, versul 248.

185 Conform concepţiei orfice, sufletul este eliberat din vălurile trupeşti care-l ţineau ascuns (soma este sema sufletului — 493 a).

186 Pajiştea de asfodel din Odiseea este pentru orfici locul de ţinere a judecăţii, iar încrucişarea de drumuri este reprezentată simbolic de Y pitagoreic. A se vedea aceeaşi reprezentare în Eneida, VI: 540 şi.u.

187 A se vedea Phaidon, 64 c, asupra dualismului trup-suflet.

188 Analogia hippocratică a sufletului cu trupul este o dezvoltare platonică fără precedent în doctrina orfică.

189 Pasajul este parafrazat de Tacit, în Anale, VI: 6, în comentariul asupra tiraniei lui Tiberius.

190 Se reia, după cum vedem, negativul calităţilor ideale descrise la 507 — 508: înţelepciunii (sophrosyne) i se opun acum neînfrînarea (exousia) şi destrăbălarea (tryphe); spiritului dreptăţii (dikaiosyne) i se opun lipsa de măsură (hybris) şi nestăpînirea (akratia), iar din punct de vedere estetic armoniei (cosmos) şi frumuseţii (kallos) i se opun diformitatea (asymetria) şi urîţenia (aischrotes) sufletului.

191 Concepţia hippocratică despre boli curabile şi incurabile, despre tratamentele dure, dar folositoare, aplicate trupului, ca o medicină contra degradării lui, expusă la 480 b — c — d şi 481 b, este cheia interpretării pasajului ale cărui imagini sînt numai aparent orfice.

192 Consideraţiile asupra răutăţii şi pedepselor aplicate tiranilor sînt numai formal inspirate din Homer (Odiseea, XI: 576 —600), fiind mai degrabă înrudite cu concepţiile cinicilor despre regalitate şi înţelepciune. Se pot cita diatriba cinicului Antistene, denumită Archelaos sau Despre regalitate, precum şi dialogurile lui Lucian din Samosata care-şi au originea în scrieri menipee

sau chiar mai vechi decît acestea. Semnificativă este şi referirea la Tersit. în Statul, 620 c, sufletul acestuia, primul bufon cinic din literatura greacă, este întrupat într-o maimuţă.

193 Aristide este unanim elogiat pentru spiritul său de dreptate.

194 Reluarea contrastului între viaţa activă şi adîncirea în sine a filosofului este acum raportată la existenţa viitoare a sufletului.

195 Imaginile procesului lui Socrate din 486 c şi 522 c sînt înfăţişate ca ireale, ca lipsite de valoare în comparaţie cu adevăratul proces care este judecata din Hades, în care Callicles schimbă rolul cu Socrate.

196 Imaginea lui Socrate este proiectată în mit, superioritatea doctrinei şi existenţei capătă confirmări ce sînt la interferenţa mitului cu metafizica. Scornelile de babă îşi dovedesc importanţa ca o complinire, acolo unde ştiinţa umană este neputincioasă să găsească o soluţie bună, cu valabilitate metafizică.

197 Parafrazare foarte răspîndită în antichitate, inspirată din Cei şapte contra Tebei, v. 592. Ideea se regăseşte în Statul, 335 a.

198 îndemnul prefigurează în acelaşi timp atitudinea cinicului şi a stoicului, indiferenţa faţă de ceea ce este o falsă reprezentare, astfel că nu poate atenta la libertatea interioară a filosofului. Următorul pasaj ne atrage atenţia că, totuşi, pentru Platon, adîncirea în sine a filosofului are ca finalitate perfecţionarea lui în vederea misiunii politice, de reformator ideal.

199 Calea greşită a vieţii, idealul imoralist al fericirii exterioare îşi are aşadar explicaţia în neştiinţa şi needucarea (apaideusia), în nonvaloarea intelectuală a oratorilor politicieni. Găsirea căii celei bune a vieţii este, în concluzie, obiectul principal al dialogului. Ultimele cuvinte rostite de Callicles, la 492 c, îi sînt întoarse acum ca un ecou, însoţite de invocarea lui. Se creează sugestia unui îndemn patetic care continuă să dăinuie în urechile auditoriului.